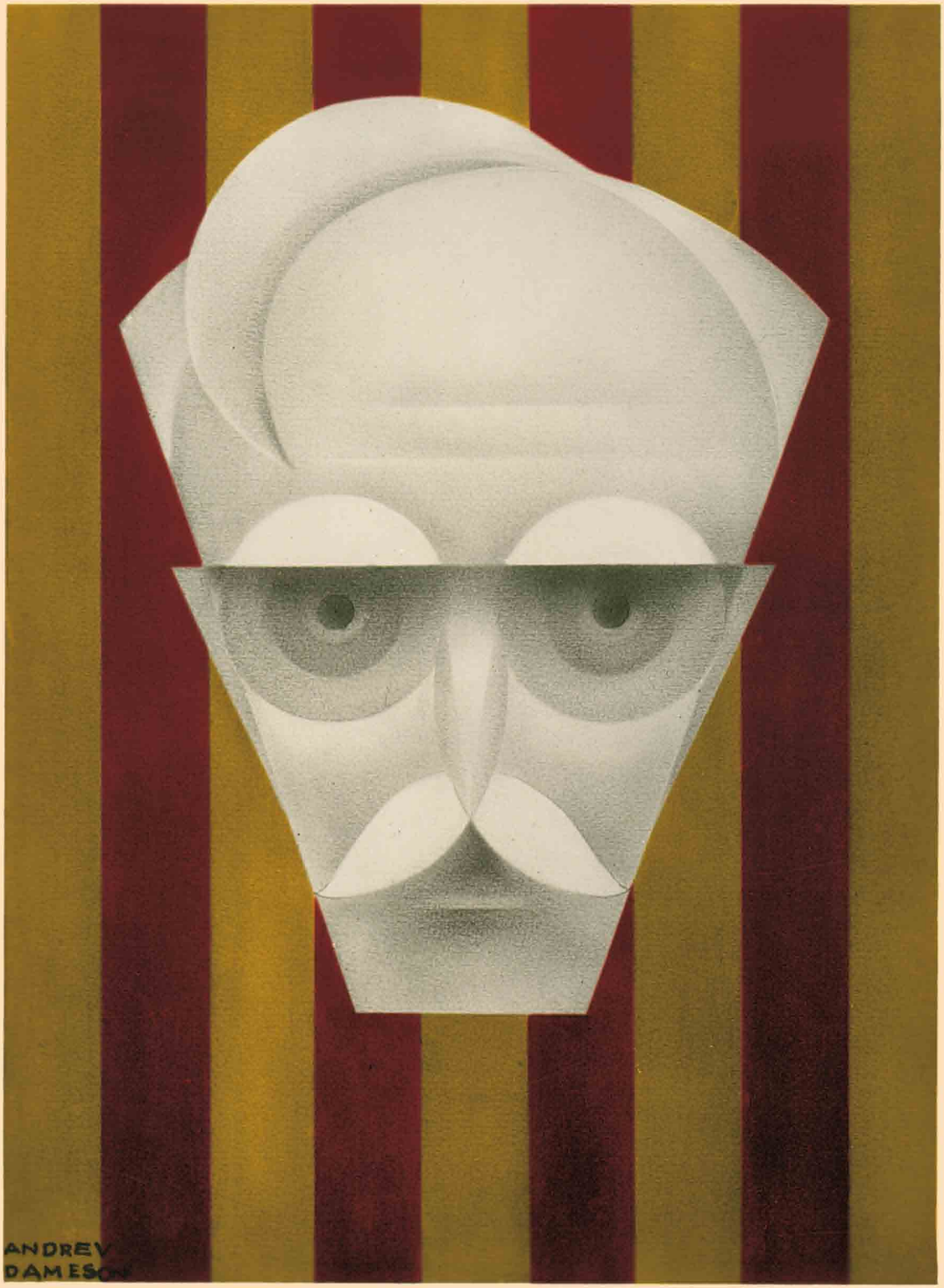

ANDREU DAMESON

GENI DE LA CARICATURA

LLUÍS SOLÀ I DACHS
JAUME CAPDEVILA

ANDREU DAMESON

GENI DE LA CARICATURA

ANDREU DAMESON

GENI DE LA CARICATURA

LLUÍS SOLÀ I DACHS
JAUME CAPDEVILA

DUXELM

FUNDACIÓ JOSEP IRLA

BARCELONA, JUNY 2011

© LLUÍS SOLÀ I DACHS I JAUME CAPDEVILA

© **DE L'EDICIÓ** FUNDACIÓ JOSEP IRLA I DUXELM
www.irla.cat www.duxeditorial.com

COORDINACIÓ EDITORIAL
JOSEP VALL

DOCUMENTACIÓ GRÀFICA
NATÀLIA LARA
ÀNGEL RAMOS

FONTS D'IL·LUSTRACIÓ

ABF	Albert Benzekry i Fortuny
AHCB-H	Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona - Hemeroteca
AMG	Arxiu Municipal de Granollers
AMTM	Arxiu Montserrat Tarradellas i Macià, Poblet
ANC	Arxiu Nacional de Catalunya, Sant Cugat del Vallès
ARF	Albert Roqué i Fíguls
BC	Biblioteca de Catalunya, Barcelona
CCBA	Casal de Catalunya, Buenos Aires
E9N	El 9 Nou, Granollers
FJI	Fundació Josep Irla, Barcelona
FM	Fundació Maurí, La Garriga
IDB	Isabel Dameson i Bachs
JAQ	Julio Allepuz Querol
JCH	Jaume Capdevila i Herrero
LSD	Lluís Solà i Dachs
MNAC	Museu Nacional d'Art de Catalunya, Barcelona
MPS	Miquel Portavella i Sauqué
RCG	Registre Civil de la Garriga
RDF	Ramon Dameson i Font
RST	Robert Surroca i Tallaferro
SJDP	Susana i Jaime Dameson Prieto
VCB	Víctor Castells i Benosa

DISSENY ORIGINAL
JORDI VINYETS

IMPRESSIÓ
ROMANYÀ-VALLS

DIPÒSIT LEGAL
B-20.078-2011

ISBN
978-84-938414-6-1

Són rigorosament prohibides, sense l'autorització escrita dels titulars del copyright, la reproducció total o parcial d'aquesta obra per qualsevol procediment i suport, incloent-hi la reprografia i el tractament informàtic, la distribució d'exemplars mitjançant lloguer o préstec comercial, la inclusió total o parcial en bases de dades i la consulta a través de xarxa telemàtica o d'Internet. Les infraccions d'aquests drets estan sotmeses a les sancions establertes per les lleis.

Agraïments

A Joan Manuel Tresserras, exconseller de Cultura de la Generalitat, que va creure que Andreu Dameson es mereixia una biografia extensa.

A Ramon Dameson i Font, que més que col·laborar en tot i per tot, ens ha atès amb franciscana paciència i mai no ha tingut un no per a nosaltres. També al seu germà Valentí i la seva esposa que ens han explicat les seves vivències.

A Isabel Dameson i Bachs, per la seva memòria prodigiosa i pels documents que ens ha proporcionat.

A Susana i Javier Dameson, néts d'Andreu, que, des d'Argentina ens han enviat, tot el que han pogut arreplegar del seu avi, després d'haver remenat un munt d'arxius i de paperassa. També agraïm les vivències que han explicat i la seva cordialitat durant l'estada que van fer a la Garriga el 2010.

A Miquel Portavella i el seu fill Jordi, que també ens han ajudat amb documentació diversa.

A Sílvia Vilarrasa i Josep Solé, que, amb el treball que van fer el 1998, ens han facilitat molt la feina.

A Albert Benzekry i Fortuny i a la Fundació Maurí, que han posat a la nostra disposició la col·lecció de *El Xàfec*.

A Josep Maria Cadena i a Joan Garriga pels seus consells assenyats.

A Víctor Castells, que ens ha explicat els seus records.

A Pere Iglesias, nebot de Josep Maurí, que ens ha deixat consultar la correspondència d'Andreu Dameson amb el seu oncle.

A Mònica Abeledo, de la redacció de *El Vigía*, i a Javier Aznar Colet, del Centre de Documentació del Museu Marítim de Barcelona, per les seves amables col·laboracions en la recerca dels itineraris marítims.

A l'Arxiu Montserrat Tarradellas i Macià, del monestir de Santa Maria de Poblet, i a la seva directora, Montserrat Catalán, pel seu inestimable ajut en la recerca de correspondència entre Josep Tarradellas i Andreu Dameson.

Taula de continguts

Pròleg Joan Manuel Tresserras 9

A. Biografia d'Andreu Dameson Lluís Solà i Dachs **11**
1. El naixement: quatre (o cinc) dates per triar 11
2. La família. Dels Demaison als Dameson 15
3. Anys d'infantesa i joventut. L'entremaliat Andreu 19
4. L'estrena com a dibuixant: *El Xàfec* 23
5. Una etapa per investigar 27
6. Professional del dibuix 33
7. Segon viatge a Buenos Aires i casament 37
8. Fill predilecte de la Garriga 43
9. La República i la guerra 47
10. La ruta de l'èxode 55
11. El camí de l'exili 63
12. Definitivament, Buenos Aires 67
13. Consolidació 75
14. Els darrers anys 83
15. Anys d'oblit i reivindicació 89

B. Anàlisi de l'obra d'Andreu Dameson Jaume Capdevila **93**
16. Andreu Dameson, devot de la caricatura 93
17. La formació d'una cultura visual 97
18. El poder del paper imprès 101
19. Un dibuixant anomenat «Galeno» 105
20. La passió per la línia 109
21. Andreu Dameson, dibuixant 115
22. L'evolució de la caricatura 123
23. La psicologia del retrat 127
24. Geni de la caricatura 131
25. La darrera etapa a l'Argentina 173

Bibliografia 177

1949
Andreu Dameson
fent un dibuix del ministre
d'Educació argentí,
Oscar Ivanissevich.
RDF

Pròleg

JOAN MANUEL TRESSERRAS
PROFESSOR D'HISTÒRIA DE LA COMUNICACIÓ DE LA UAB

La recuperació de la memòria de l'exili català a Amèrica ha estat molt desigual. La viabilitat documental, els contactes amb persones més o menys destacades de l'interior, la dimensió política de l'activitat desplegada abans i després de la guerra o, sobretot, haver tornat el anys finals de la dictadura i haver-la sobreviscut, han resultat factors que, sovint, han fet la diferència entre el reconeixement i l'oblit.

En el cas d'Andreu Dameson, el reconeixement del seu talent i el seu atractiu el van acompanyar sempre —així com també la seva pròpia consciència de tenir-los— i li van permetre sortir ben parat de situacions prou delicades. Però el fet que bona part de la seva activitat es desplegués a l'exterior n'ha condicionat una divulgació prou limitada, gairebé circumscrita a l'àmbit especialitzat, a banda, és clar, de l'entorn familiar i del món culte garriguenc.

Lluís Solà, el principal expert i autor de referència en la història de les publicacions humorístiques i satíriques catalanes, també d'arrels garriguenques, ha seguit fils testimonials i documentals de tota mena per bastir una biografia prou completa de Dameson. Completant detalladament alguns del episodis més significatius del Dameson més polifacètic i imaginatiu, cosmopolita i català, artista i republicà. El retrat que en fa el mostra com un bon exemple del dinamisme i les tensions dels primers tres quarts del segle XX, i d'una Catalunya primer emergent i engrescadora i, després, anorreada i perseguida.

Jaume Capdevila, caricaturista, estudiós i teòric destacat de la il·lustració, l'humor gràfic i el caricaturisme, recorre aquesta dimensió central de Dameson. Andreu Dameson va fer moltes coses al llarg de la seva vida, però amb tota seguretat en cap altra no va aconseguir el nivell d'originalitat i excel·lència que va assolir com a caricaturista. Capdevila estableix i avalua el rang i les característiques de l'obra de Dameson d'una manera precisa i completa.

Lluís Solà i Jaume Capdevila han elaborat una aproximació magnífica a la persona i a la seva obra. I així n'han garantit la difusió i el reconeixement. Catalunya disposa d'una nòmina històrica de ninotaires, caricaturistes i il·lustradors molt destacada, des de Tomàs Padró i les publicacions de la dècada de 1860 fins ara mateix. Dins d'aquesta tradició a Dameson li correspon un lloc ben destacat. Molt destacat. Aquest llibre ho mostra, ho argumenta i ho certifica.

17 de setembre de 1897

Acta de naixement.

RCG

ESPAÑA

MINISTERIO DE JUSTICIA

REGISTROS CIVILES

Folio N.º 1586562 /09

Certificación Gratuita
(Ley 25/1986, de 24-12)

Acta de nacimiento

Número 39

Andres

Dameson y Arpa

En el pueblo de La Garriga provincia de Barcelona á las nueve de la mañana del dia diez y nueve de Setiembre de mil ochocientos noventa y siete; ante D. Antonio Planrafort y Larré Juez municipal, y D. Pedro Dalmau y Ferrer, suplte. de Secretario, compareció D. Valentin Dameson y Mars natural de San Feliu de Codines provincia de Barcelona de edad treinta y un años de estado casado su ejercicio campista domiciliado en este pueblo calle del Centro

con objeto de que se inscriba en el Registro civil un niño; y al efecto, como padre del mismo, declaró: Que dicho niño nació en casa el declarante

el dia diez y siete del que rige á las ocho y media de la noche

Que es hijo legitimo del declarante y de su esposa Isabel Arpa y Peronés de veinti-dos años, natural de este pueblo y domiciliada en el mismo.

1 El naixement: quatre (o cinc) dates per triar

LLUÍS SOLÀ I DACHS

Amb total seguretat només sabem una cosa: Andreu Dameson i Aspa va néixer a la Garriga el setembre de 1897. La data exacta, i fins i tot l'hora, ja són figues d'un altre paner, segons expressió popular.

La família i les escasses dades biogràfiques[1] que teníem ens informaven que el dia del natalici va ser el 3 de setembre, divendres. Per assegurar-ho vam demanar al Registre Civil còpia de l'acta de naixement, la qual diu textualment:

> «En el pueblo de la Garriga, provincia de Barcelona, a las nueve de la mañana del día diez y nueve de setiembre de mil ochocientos noventa y siete, ante D. Antonio Blancafort y Sarrà, Juez municipal, y Don Pedro Dalmau y Torras, suplte. de Secretario, compareció D. Valentín Dameson y Martí natural de Sant Felio de Codinas, provincia de Barcelona, de edad treinta y un años, de estado casado, su ejercicio lampista, domiciliado en este pueblo calle del Centro, con objeto de que se inscriba en el Registro civil un niño y al efecto, como padre del mismo, declaró que dicho niño nació en casa del declarante, el día diez y siete del que rige a las ocho y media de la noche. Que es hijo legítimo del declarante y de su esposa Isabel Aspa y Gironés de veinte y dos años, natural de este pueblo y domiciliada en el mismo.
>
> [...] al expresado niño se le ponían los nombres de Andrés, Ramón y Luis».

De moment només coincidia el dia de la setmana, ja que el 17 també va ser divendres. Però la perplexitat augmentà quan ens arribà el certificat de bateig:

> «El infrascrito Vicario de la Parroquia de San Esteban de La Garriga, Obispado de Barcelona. Certifico que en uno de los libros de Bautismos custodiado en este archivo parroquial se encuentra la siguiente partida de pila: "En el pueblo de San Esteban de La Garriga, Obispado y Provincia de Barcelona, a los veinte y nueve de setiembre de mil ochocientos noventa y siete, el infrascrito Coadjutor de dicha parroquia, con permiso del infrascrito Cura Párroco de la misma, bauticé so-

1 *Analecta d'història garriguenca*, núm. 6, abril de 1998. Joan Garriga, «Andreu Dameson i Aspa. Dibuixant, pintor i periodista», a: Miquel Andreu [et al.], *Retrats de garriguencs il·lustres*.

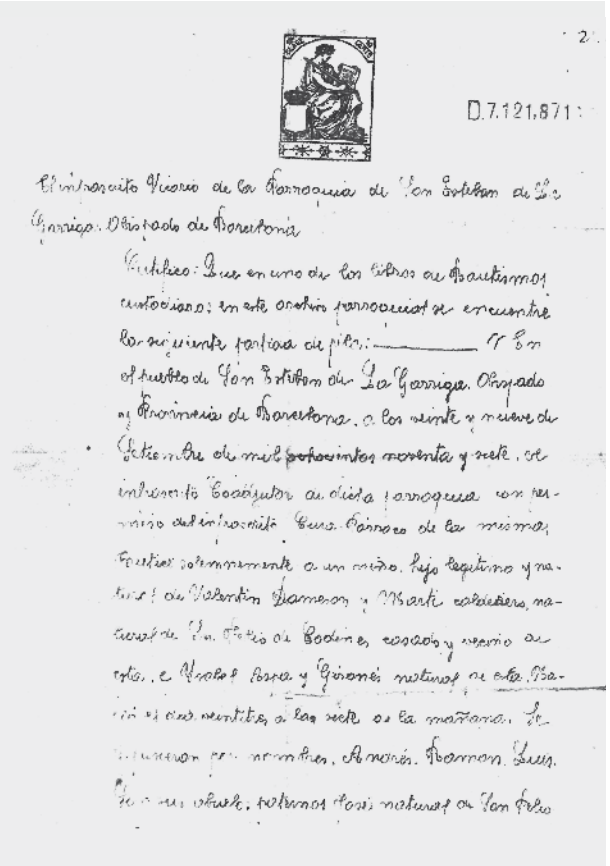

D.7.121.871

El infrascrito Vicario de la Parroquia de San Esteban de La Garriga. Obispado de Barcelona

Certifico: Que en uno de los libros de Bautismos custodiados en este archivo parroquial se encuentra la siguiente partida de pila: ——— "En el pueblo de San Esteban de La Garriga. Obispado y Provincia de Barcelona, a los veinte y nueve de Septiembre de mil ~~ochocientos~~ novecientos y siete, el infrascrito Coadjutor de dicha parroquia con permiso del infrascrito Cura Párroco de la misma, bautizó solemnemente a un niño, hijo legítimo y natural de Valentín Dameson y Martí calderero, natural de San Felio de Codines, casado y vecino de esta, e Isabel Aspa y Gironés, natural de esta. Nació el día veintitrés a las siete de la mañana. Le pusieron por nombres Andrés Ramón Luis. Son sus abuelos paternos José natural de San Felio de Codines y Maria natural de Caldas de Montbuy y los maternos Bartolomé y Margarita naturales de ésta. Fueron sus padrinos Andrés Mestras y Voltá, casado, comerciante natural de San Esteban Sasrrubiras y vecino de Barcelona, y la abuela materna. Y por ser así lo firmo. Ramón Pascual (Rdo. Vic.) Salvador Mujol (Rdo. Párroco).»

28 de febrer de 1923

Certificat de bateig.

SJDP

Aquesta vegada no coincidia ni el dia de la setmana, perquè el 23 va ser un dijous, ni l'hora del naixement.

També el seu nét, Javier Dameson, ens ha fet arribar des d'Argentina una còpia de la *Cédula de Identidad* de Buenos Aires —del 23 de desembre de 1939—, en la qual consta com a data de naixement el 23 de setembre, però de 1898 en comptes de 1897. I per afegir-hi més confusió, ens asseguren que el fill, Jaime Andrés, ara ja mort, afirmava que el seu pare solia dir que havia nascut el dia 13. En definitiva, un ball de dades diferents que, cosa insòlita, només tenen en comú el fet que gairebé totes, d'una manera o d'una altra, estan certificades.

Avui, després dels anys que han passat i sense cap testimoni fiable, aquest és un detall que quedarà sense resoldre i serà una anècdota més sense comprovació possible, com moltes de les que ja anirem veient de la vida d'Andreu Dameson. Comptat i debatut, ens inclinarem pel dia 17, que és el que consta oficialment en el Registre Civil, no sense deixar constància de totes aquestes anomalies, si més no curioses.

Expliquem, doncs, que la Garriga, poble natal del nostre biografiat, és un municipi del Vallès —aleshores encara no era Oriental— a 38 quilòmetres de Barcelona, segons ens assegura la senyalització ferroviària, i 260 metres d'altitud sobre el nivell del mar. Té aigües termals, clima sec amb una pluviometria acceptable i un entorn molt agradable, amb el veïnatge proper del massís del Montseny. L'any del naixement d'Andreu Dameson, tenia un cens oficial de 1.667 habitants —

avui volta els 15.000—, els quals es dedicaven, majoritàriament, a l'agricultura i a petits comerços.

Consultem l'arxiu digital de *La Vanguardia* i ens assabentem que el dia 17, malgrat que la temperatura no va passar dels 21 graus, va continuar la xafogor habitual de final de setembre, amb núvols al matí i serè a la tarda. Al teatre Novedades, de Barcelona, hi actuava la companyia d'Antonio Vico amb una obra titulada *Arte y corazón*; al Tívoli hi havia el Circ Eqüestre i a l'Eden Concert la Gran Troupe Franco-Española. El periòdic també informava que el doctor Bartomeu Robert acabava de tornar d'un congrés mèdic que s'havia celebrat a Moscou. Per la seva banda, *L'Esquella de la Torratxa*[2] del mateix dia ironitzava amb l'arribada de l'esquadra anglesa al port de Barcelona.

La situació política del país no era precisament bona. Pocs dies abans del naixement d'Andreu Dameson, l'anarquista Angiolillo havia assassinat el president del Govern, Antonio Cánovas del Castillo, en un balneari de Guipúscoa. Espanya estava immersa en les impopulars guerres colonials, en les quals van morir molts soldats catalans, que van acabar amb la pèrdua de Cuba i Filipines i amb l'ensorrament de l'economia.

Mentrestant, la Garriga anava fent la seva vida de petit municipi, al qual l'arribada del ferrocarril uns quants anys abans havia donat una bona empenta. Aquell 1897 l'Ajuntament havia acordat pagar la retolació i la numeració de les places i els carrers, que fins aleshores no en tenien. També, per aquells anys, va arribar el cinema a la població en el recordat local de Can Xic Corder,[3] la qual cosa va representar obrir una finestra al món perquè, en temps encara molt propers, hi havia molta gent que naixia, vivia i moria sense haver sortit del poble i, com a màxim, havent fet un viatge a Barcelona amb motiu del casament.

És clar que anar a Barcelona tampoc no era tan engrescador en aquells moments perquè, en els anys del canvi de segle, la capital va ser anomenada «la Rosa de Foc» o «la ciutat de les bombes» a causa de diversos atemptats anarquistes. Recordem la bomba del Liceu (1893) o la de la processó de Corpus al carrer dels Canvis Nous (1896). L'arribada a casa nostra del maquinisme havia fet que la manera de viure tradicional es veiés alterada i la industrialització va propiciar la difusió de les idees anarquistes. El camp va començar a despoblar-se en benefici de la capital, que va passar, en pocs anys, del mig milió d'habitants, amb tots els problemes que aquest fet va comportar. A la Garriga, malgrat que era un poble petit, la proximitat a Barcelona feia que tots els aldarulls de la capital hi tinguessin ressò i que, sense arribar als extrems d'allà, la societat anés accentuant la divisió entre els terratinents, els menestrals i els pagesos, que, amb el pas dels anys, s'anà fent més evident.

2 Setmanari satíric barceloní fundat el 1872, que va durar fins al 1939. Aleshores valia 10 cèntims i Dameson hi va dibuixar el 1924.

3 Val la pena explicar la fins avui pràcticament desconeguda història del cinema a la Garriga. Isabel Dameson i Bachs, néta d'un dels protagonistes, explica que, a final del segle XIX, els Bachs tenien una taverna al carrer Calàbria, anomenada La Tartana perquè tenia una volta que recordava aquests antics carruatges. La taverna comunicava per darrere amb una fàbrica de cordills regentada pel petit d'una família, en Xic Corder. Quan la fàbrica va tancar Joan Bachs i Valls la va llogar per instal·lar-hi un cafè que es va dir Círculo de Recreo, però que sempre va ser conegut com Can Xic Corder. El senyor Sisquella —pare de l'artista Conxa Sisquella—, enginyer i representant de les primeres màquines de projectar les pel·lícules que els germans Lumière acabaven d'inventar va convencer Joan Bachs i un altre soci, Lluís Viñas —que seria alcalde del poble durant la República— per muntar el primer cinema de la Garriga, condicionant el pis de sobre del cafè, fins aleshores sala de ball i teatre. Tenia el terra de fusta i comptava amb platea i amfiteatre. Al costat de la pantalla hi havia un piano, imprescindible en les pel·lícules mudes, que tocava Esteve Bachs —germà de Joan— sense estudis musicals però amb una oïda formidable. Can Xic Corder, sense alteracions notables, amb la seva escala d'accés, de fusta i estreta, va ser enderrocat el 1976.

També s'havia fet cinema, ocasionalment, al Teatre Sport Club, al passeig dels Til·lers. Més tard va ser el Cèntric Club o el Casinet, lloc de reunió de molts estiuejants, que fins i tot havia fet funcions de parròquia en els primers temps acabada la Guerra Civil. El 1913 es va construir el Cinema Alhambra, amb la característica façana modernista. Ara, aquest cinema ha adquirit molta notorietat, gràcies a Josep Maria Miró, perquè és un dels pocs cinemes de poble que encara resisteixen a Catalunya. Per acabar recordem també el Patronat Parroquial, inaugurat el 1926 al Passeig i avui convertit en Teatre Municipal. Als nens que anaven a doctrina els donaven un val per anar-hi els diumenges a la tarda. Allà, el gos Rin-Tin-Tin hi va tenir molts moments de glòria.

Circa 1905

La família Dameson-Aspa. D'esquerra a dreta, Valentí, Isabel, Antònia, Andreu i Valentí.

RDF

2 La família. Dels Demaison als Dameson

Comencem amb un altre interrogant: com es pronuncia Dameson? Amb essa sonora o amb essa sorda? Com ho diu i escriu, la família? Sembla que, fins fa relativament poc, cadascun dels membres ho feia al seu gust però actualment predomina la pronunciació amb essa sorda i sense posar-hi l'accent, tal com és la norma en català, tot i que els néts d'Andreu, a l'Argentina, l'hi posen, i pronuncien el nom a la manera castellana.

Dameson, però, no és un cognom d'origen català, sinó occità. Concretament és originari d'Orlhac —es pronuncia Orllac i en francès s'anomena Aurillac—, que es troba en el departament de Cantal, a la regió de l'Alvèrnia, situada en els contraforts del massís central, a uns 240 quilòmetres al nord de Tolosa de Llenguadoc i a uns 570 al sud de París. Orlhac, que havia estat la capital de l'Alta Alvèrnia, avui dia és una ciutat d'uns 40.000 habitants. Té l'honor d'haver estat el bressol d'un Papa, Gerbert d'Orlhac, monjo que va viure una gran part de la seva vida a Catalunya i va ser Papa entre el 999 i el 1003 amb el nom de Silvestre II.

D'aquest poble sorgeixen els Dameson, que, molt problabement, formaren part de la nombrosa immigració occitana que arribà a Catalunya, buscant feina i fugint de la fam, a final del segle XVIII i a principi del XIX. La majoria aportaren al nostre país diversos oficis i foren l'origen de la dita popular: «Aquest sembla que baixi d'Alvèrnia».

Un altre factor que va afavorir aquesta emigració va ser el fet que a França hi havia el servei militar obligatori, que durava set anys, i molts dels joves optaven per sortir fora del país per no haver de fer-lo.

Per donar notícies dels primers Demaison ens refiarem i farem referència al magnífic treball d'investigació fet per Sílvia Vilarassa,[4] inspirat pels records d'Isabel Dameson i Bachs. Aquest informe ens fa saber que el primer Demaison que coneixem va ser Pere, nascut el 1784, d'ofici calderer, que, pel que sembla, era l'ocupació tradicional de la família.

Pere es va casar, el 1812, amb Marianna Cassalt i d'aquest matrimoni va néixer, l'any següent, Josep. La residència familiar ja era a Sant Feliu de Codines

4 *Analecta d'història garriguenca*, núm. 6, abril de 1998.

1925

Anunci del negoci familiar, publicat al programa de la Festa Major de la Garriga.

FM

—també al Vallès, a pocs quilòmetres de la Garriga—, fins que un altre Josep, fill de l'anterior, nascut el 1844, es traslladà a la Garriga.

Josep Demaison i Carner es casà amb Ramona Martí i d'aquest matrimoni nasqueren tres fills: Àngela, Dolors i Valentí (1865), que va ser l'iniciador de la branca garriguenca dels Dameson. El canvi del cognom Demaison a la grafia actual de Dameson és degut, molt probablement, al fet que les inscripcions al Registre Civil es feien de paraula, els registradors escrivien a mà i en castellà, no demanaven cap paper i es limitaven a transcriure la informació oral del declarant tal com l'entenien. Això va donar lloc a l'alteració, a vegades fins i tot profunda, del significat i la grafia de molts cognoms, sobretot a Catalunya, on encara no hi havia una ortografia fixada i on la població, majoritàriament catalanoparlant, s'expressava i escrivia en castellà amb dificultats.

A la família Dameson, però, corre una altra versió que explica que el seu avi, tip i cansat que li pronunciessin el cognom Demaison de les maneres més diverses, va decidir simplificar-lo a la manera actual.

Valentí encara va néixer a Sant Feliu però ben aviat Josep Demaison i la seva família es traslladaren a la Garriga, concretament al carrer del Centre, número 37, en una casa propietat dels Bachs. Un mal dia el pare i el fill discutiren i Valentí, encara solter, abandonà el domicili familiar i se'n va anar a viure a una casa situada davant de l'actual Farmàcia Sunyol. El 1892 es casà amb Isabel Aspa, de la qual tingué sis fills: Antònia —que morí a l'epidèmia de la grip de 1918—, Josep —que no arribà a fer un any—, un altre Josep, Andreu —el nostre home—, Valentí i Jaume.

Valentí Dameson, el que va estrenar el cognom, també es va dedicar a l'ofici de calderer. El seu nét, Ramon Dameson i Font, fill de Valentí Dameson i Aspa i per tant nebot d'Andreu, ens ha fet un esbós de la vida que feia la família:

> «Respecte a l'ofici que tenien a casa dels meus avis, eren calderers però amb els anys van viure l'aparició de l'electricitat. Recordo haver sentit explicar al meu pare que, en la construcció de la major part de torres de la Garriga, ells hi van instal·lar l'electricitat. En aquella

època era normal que els treballadors d'un ofici determinat visquessin a la mateixa casa dels que els donaven la feina. El cap de setmana l'amo els donava uns diners per a les seves despeses indispensables i perquè, quan tocava anar al servei militar, tinguessin una quantitat arraconada i, a més a més, un trajo de vellut. Per a la meva àvia era, doncs, una feinada perquè, al marge de la pròpia família, s'havia d'ocupar de tots els treballadors, alimentar-los i rentar-los la roba, com si fossin un membre més de la família.»

A Valentí els negocis sembla que li van anar prou bé, com ho prova el fet que va poder edificar cases per a ell i per als seus fills i comprar-ne una altra a l'actual plaça de l'Església, concretament al número 3, on va anar a viure el seu fill Josep, germà gran d'Andreu, que seguí, durant molts anys, el negoci de lampisteria, es casà amb Carme Bachs i va ser el pare de Josep, Joan, Antònia, Isabel i Carme. Isabel és la que ens ha fet arribar una part de la informació sobre el seu oncle. El seu pare, Josep, va morir a la Garriga el 1974.

Valentí, el més gran dels dos germans petits d'Andreu, també es va dedicar als negocis de l'electricitat, a part de la seva vinculació a partits i institucions com ERC durant la Guerra Civil, i la mateixa Generalitat de Catalunya. Casat amb Agnès Font, tingué dos fills, Valentí i Ramon, als quals també devem bona part de les nostres informacions. Valentí, tal com explicarem més endavant, també s'hagué d'exiliar el 1939, juntament amb el seu germà Andreu, la seva esposa i els dos fills petits. Internat en el camp d'Argelers, va aconseguir sortir-ne i, després de viure uns anys a Perpinyà, va tornar a la Garriga, on va morir el 1991.

Per acabar de resumir les experiències dels germans d'Andreu explicarem que el petit, Jaume, també va treballar de lampista amb els seus germans. El 1933 es va casar amb Montserrat Prior i va tenir-hi tres fills: Manel, Montserrat i Núria. Durant la guerra va estar a la Seu d'Urgell i a Banyoles en un destacament d'aviació. Acabada la contesa, el van fer presoner i el van traslladar a un camp de concentració. Va estar un temps amagat, i finalment va tornar a la Garriga, on va morir el 1970.

1912
Andreu Dameson
amb el seu pare, Valentí.
RDF

3 Anys d'infantesa i joventut. L'entremaliat Andreu

Tots els que ens han parlat d'Andreu Dameson ho han fet en el mateix sentit: des de ben petit va tenir una gran inclinació pel dibuix, que en ell era una cosa innata i dibuixava molt abans d'aprendre a llegir. Ben segur que, durant la seva infantesa, no li van faltar exemples, amb la gran quantitat de setmanaris de totes les tendències que van sortir durants els primers anys del segle. Van ser molt populars l'infantil *En Patufet* (1904), el polític *Cu-Cut!* (1902), l'eròtic *Papitu* (1908) i els tradicionals *La Campana de Gràcia* (1870) i *L'Esquella de la Torratxa* (1872), publicació en la qual ell mateix acabà col·laborant uns anys més tard.[5]

Andreu Dameson va néixer en una casa que estava al costat del cine Alhambra, en un edifici que ara està tapiat i que aviat serà enderrocat. Poc després la família va anar a viure a la plaça de la Constitució —avui plaça de l'Església—. Molt a prop de casa seva hi havia l'escola de Don Genaro —Genaro Casanovas, un mestre que va deixar molt bon record i que ensenyava amb uns mètodes molt personals— i no gaire més lluny —al carrer de Cardedeu—, els germans maristes s'hi van establir el 1903. I aquí tenim plantejat un altre dels petits misteris de la vida del nostre home. A quina escola va anar? Mentre uns nebots s'inclinen pels «hermanos», n'hi ha un altre que creu que va anar a la de Don Genaro, que era la mateixa a la qual va assistir el seu germà Valentí. El mateix Andreu ens explica, en uns records que va publicar a l'exili en forma d'article a la revista *Ressorgiment*,[6] que quan tenia vuit o nou anys així que podia s'escapava de casa i se n'anava a jugar a la Sínia, al racó de l'estanc de la plaça, a jugar a bales, o a la riera. Diu que se sabia distreure sol però que tenia dos amics molt propers: l'Eduard, de cal Ramonet de la taverna, i el seu cosí, en Quim de

5 En aquests setmanaris dibuixava el bo i millor dels artistes catalans, dels quals, sens dubte, Andreu en devia treure bons exemples. Joan G. Junceda, Gaietà Cornet, Joan Llaverias, Ricard Opisso, Xavier Nogués, Isidre Nonell, etc., eren dibuixants d'una talla excepcional. No oblidem tampoc Apa —Feliu Elies—, que feia un tipus de caricatura més o menys similar a la que feia Dameson en els seus inicis, ni Apel·les Mestres, artista pel qual Andreu sentia molta simpatia.

6 *Ressorgiment* va ser una publicació mensual catalana que va sortir a Buenos Aires l'agost de 1916. Feia 32×23 cm, tenia 16 pàgines a dues columnes i va resistir fins al desembre de 1972, gràcies al seu director i mecenes, Hipòlit Nadal i Mallol, sastre de professió.

La Garriga, circa 1924

Valentí, pare d'Andreu Dameson.

RDF

cal Gubern. Més tard, una mica més gran, el seu millor amic, company de facècies i de bretolades, va ser Andreu Mas.

Com era natural, atesa l'època i les circumstàncies, el seu pare no veia amb gaire il·lusió les aficions del fill. A ell li hauria agradat que hagués estat més per la feina i pensava que seguiria l'ofici familiar per acabar sent un home de profit. I en aquest aspecte, podem dir que el fill va decebre absolutament les esperances del seu pare, per al qual va ser sempre un motiu de preocupació. I és que el jove Andreu, segons totes les fonts, tenia un caràcter rebel, un caràcter que rebutjava instintivament les convencions socials que, en aquella època, eren molt intransigents, i encara més quan es tractava d'un poble petit en el qual tothom es coneixia. Per això el seu pare, quan algú mencionava el nom del seu fill Andreu, ja s'ho veia a venir: «Quina n'ha fet, ara?» era la seva pregunta abans que l'altre comencés a parlar. D'anècdotes en corren un munt, des de la broma que feien, ell i els seus amics, d'anar a l'estació i, quan el tren arrencava, fer saltar els barrets de palla de la gent que treia el cap per les finestretes, fins a l'abocament de mangra en pols a la pila d'aigua beneita de l'església. Tots els fidels que hi entraven quedaven tacats només pel fet de senyar-se. Totes aquestes entremaliadures feien que es guanyés l'admiració dels seus companys i que, entre ells, augmentés el seu prestigi. Quan ja començava a ser un vailet li va donar per dibuixar per les cantonades capellans empaitant monges, dibuixos que, no cal dir-ho, eren identificats tot seguit.

Com ja hem dit, Andreu Mas era el seu fidel secretari. Amb ell havien fet mil i una bretolades, com tirar una pedra des de dalt del campanar a sobre d'una parada de festa major, que va quedar destrossada. És clar que van esperar que no hi hagués ningú a sota.

La història de l'endoll de Samalús ja és ben coneguda. Quan va arribar l'electricitat en van instal·lar a casa d'un pagès d'aquell poble veí. L'endemà l'home es va anar a queixar que un dels endolls no funcionava. Al taller es va trobar l'Andreu que, ben seriós, li va dir que allò no tenia importància, que era que s'havia embussat. Només calia que la seva dona hi bufés ben fort a dintre i tot tornaria a funcionar. Com que això passava al matí, durant el dinar familiar l'Andreu ja s'havia situat per veure la porta d'entrada i, quan va aparèixer el pagès de Samalús, ja s'havia fet fonedís, i va ser el seu pare qui va haver d'aguantar l'emprenyada monumental del bon home, a la dona del qual li havien quedat uns morros com una ensaïmada.

També és coneguda l'afició que tenia de dibuixar a la paret, abans de col·locar-hi els dipòsits dels vàters, durant l'època que va fer de lampista.

La realitat és que sempre, tot al llarg de la seva vida, va ser un home amb un sentit de l'humor extraordinari, amb unes grans dosis de comandament i amb una evident capacitat de seducció. Sempre havia tingut la seva colla que l'acompanyava i li reia totes les gràcies. A les festes majors, en els envelats, si podien s'apoderaven del micròfon o de l'altaveu i es feien passar per membres del govern. Amb les mosses també era un triomfador i a gai-

rebé totes els queia la bava quan es tractava de l'Andreu, encara que a vegades, de portes enfora, el tractessin de brètol i de pocavergonya.

Ja més ganàpia es va fer molt amic dels estiuejants i sobretot de la família Fernàndez, que eren els que tenien la concessió dels automòbils Mercedes Benz i una torre amb aeròdrom situats al pla de Llerona.[7]

Tenia un do de gents tan gran, que es feia amb tothom. Amb els germans, però, sovint estaven a mata-degolla, sobretot amb el gran, en Josepet, que era l'encarregat pel seu pare de vigilar-lo poc o molt, i que, en conseqüència, s'enduia les esbroncades de les dues parts. Amb els dos petits s'hi va avenir més perquè l'admiraven i procuraven tapar-li moltes de les entremaliadures. El més amic, però, sempre va ser en Valentí, que era el d'una edat més similar i amb qui van compartir les peripècies de l'èxode al final de la guerra.

Com ja hem apuntat anteriorment, la situació política de començament de segle a Catalunya no era gens engrescadora. A part dels atacs anarquistes, amb la col·locació de bombes, hi havia el problema dels reservistes de l'exèrcit, amb la guerra del Marroc corn a teló de fons. Les tensions socials eren màximes i tot plegat va explotar amb la Setmana Tràgica. Va ser la darrera de juliol de 1909 i, tot i que a la Garriga es va viure amb una certa llunyania, no va deixar de crear un malestar entre la població. Una bona quantitat de persones no varen anar a treballar, sobretot per evitar coaccions, fins al punt que l'Ajuntament, en la sessió de l'1 d'agost, va acordar aportar 100 pessetes a la subscripció popular que s'havia obert per ajudar-los. La mateixa corporació va assistir a les funcions religioses que es van celebrar el 22 d'agost, «*en desagravio de los lamentables sucesos ocurridos en Barcelona y otras poblaciones de Cataluña la última semana de julio próximo pasado*».

D'Andreu Dameson es diu que va anar a Barcelona a estudiar dibuix, però en concret no en sabem res. Potser va ser en una època pròxima a aquesta, en la qual es començaven a desvetllar els seus sentiments polítics, que, com anirem veient, van ser molt clars i definits.

1934

Isabel Aspa, mare d'Andreu Dameson.

RDF

7 Aquest cap d'aviació va ser utilitzat durant la Guerra Civil per l'exèrcit republicà i va ser objecte de diversos bombardejos. Avui dia està museitzat.

Any 2.on — La Garriga, 21 novembre de 1915 — Núm. 33

Redacció i Administració: CALABRIA, 104, 2on

Dels trevalls publicats, en seràn responsables els :: seus autors ::

10 céntims

EL XÀFEC

Periòdic independent — Sortirà cada 15 díes

ANUNCIS A PREUS CONVENCIONALS

No 's retornen els originals, encara que no 's :: :: publiquin :: ::

10 céntims

La causa del poble triomfant

¿Les eleccions?

Mai del nostre record s'havía vist a La Garriga una lluita electoral tan formidable, i tan malèvola, en la que, no's combatien idees, sinò personalitats. La lluita del desespero, la lluita del que ha fet malifetes en la seva vida, i tem les represalies de les mateixes. La lluita del que sempre a manat com ha volgut, fent del poble el séu capritxo, i que ara tem perdre aquesta hegemonía. La lluita d'aquell que tè la mateixa por que va tenir quan va pujar al Municipi D. Joaquín Recoder, i que'l saber la noticia del séu triomf tot estant-se assentat en el café del Cal Xicordé, va esclamar desmaiantse: "Ara si que estic perdut".

Com a dato que serveixi de norma a nostres llegidors, basta sapiguer que'l cens del col·legi d'abaix arriba a 296 electors i varen votar-ne 246. Es a dir, que van deixar de votar 50 electors, que si es tè en compte els morts que han ocurregut durant l'any, els ausents, i malalts, podem dir, sense pecar d'exagerats, que ha votat tot el cens hàbil.

En aquesta lluita s'ha vist que'l cacic es proposava tres coses: la primera, demostrar a D. Salvador Dachs que sense ell savien lluitar, guanyar i copar. Es dir, que no el necesitaven per res. No's creguin nostres llegidors que això que acavem de dir sigui una suposició o conjetura nostra, no: puig amb veu alta, els mitjans, els petits i els grosos de la banda del cacic, no s'amagaven de dir-ho. La segona era demostrar que ells no deixaven a l'estacada als séus partidaris, i que per ineptes que fossin, inservibles i funests, bastava que fossin d'ells, i per ells protegits per no desemparar-lò. Ens referim a la vara del Noi Pedrals, que quinze dies o tres setmanes abans, es parlava de dimissions, nascuda aquesta idea, de la seva ineptitut reconeguda per ells mateixos, i chorejada amb veu alta per tot el poble de La Garriga. Això va fer duptar un moment al cacic, però refent-se, va creure que bo o dolent tenia que amparar al que amb una traidoría li va facilitar el triomf.

¡Potser es aquest l'únic acte bo que políticament ha fet aquell cor de fera!

La tercera, és la desesperada resistencia per tots els medis usats per ell, perque no entrés al Municipi En Salvador Fortuny.

El ser aquest senyor el director de nostre periòdic, ens priva de poder parlar, per raons sols direm als nostres llegidors que, molt poderoses havien de ser les raons que tenien ells per combatre'l quan li varen fer aquesta resistencia. I, com aquestes raons, no són de cap índole que estiguin compreses dintre del Còdig Penal, ni al còdig moral, sols hi ha el fet de que estiguin compreses en un altre còdig: el còdig de la por, que nosattres en diriem.

Nostre partit, o sigui el Partit Popular, va comprendre que era necesari en aquets moments que entrés al Municipi el senyor Fortuny, per donar cohesió i unitat a la oposició dels elements contraris. Perxò es va elegir, i perxò el cacic va usar de tots els medis legals i no legals per combatre'l. I per ara, no podem dir res més del senyor Fortuny, per les raons que abans hem senyalat.

* * *

IGNOCENTADA ELECTORAL

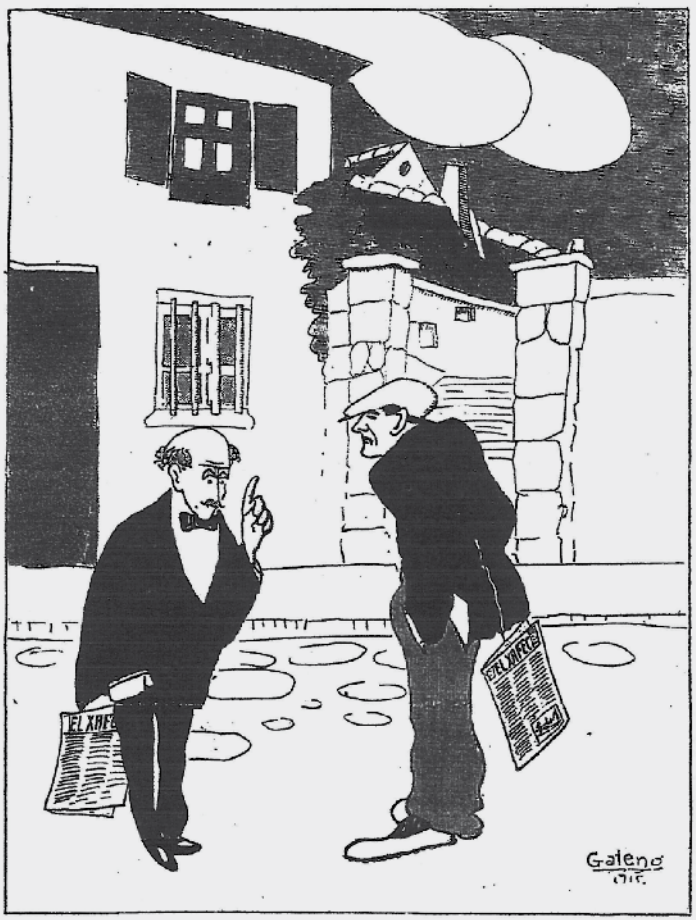

Joanet. — Ens l' han ben encolomada la llufa, Pepet.

21 de novembre de 1915

Dibuix de Dameson, signat com a «Galeno», publicat a *El Xàfec*. Blancafort i l'alcalde Josep Dalmau, preocupats pel contingut de la revista.

FM

4 L'estrena com a dibuixant: *El Xàfec*

El Xàfec va ser una revista garriguenca, de publicació quinzenal, que va sortir per primera vegada el 5 d'abril de 1914. Va sortir com una reacció al resultat de les eleccions municipals del 9 de novembre de 1913, que van tenir com a conseqüència l'elecció de Josep Dalmau com a alcalde, en un cas clar d'allò que avui en diem transfuguisme.

La publicació, que tenia quatre pàgines —l'última era només d'anuncis—, valia 10 cèntims i, tot i que es declarava independent, era anticlerical i d'esquerres. La dirigia Salvador Fortuny. En la «Salutació» deien que eren «un estol de joves allunyats de prejudicis polítics i socials [...] ens hem adjudicat la tasca que ens imposa la creació d'aquest periòdic».

L'existència, a la Garriga, d'*El Xàfec* i d'Andreu Dameson, no podia portar a cap altre resultat que al d'una col·laboració mútua, i així va ser que el 29 d'agost de 1915 sortia per primera vegada un dibuix d'un tal «Galeno». Era el número 27 de la revista i la primera i l'única vegada que Andreu Dameson amagava el seu nom. Com que amb els seus dibuixos escarnia els que manaven i molts dels seus convilatans, de ben segur que va preferir, almenys de moment, evitar ser reconegut, fins i tot pel seu propi pare, perquè va intuir que a aquest tampoc li faria cap gràcia la nova activitat del seu fill.

En total, «Galeno» va publicar a *El Xáfec* —que va sortir sempre amb ortografia prefabriana— deu dibuixos i tres caricatures, que feien referència a personatges de la vida local, els quals eren presentats sempre sota pseudònim però eren fàcilment identificables per a la població en general. És curiós el nom de «Can Petita» per referir-se al Balneari Blancafort. *El Xàfec* va durar fins el 2 d'abril de 1916 i l'últim exemplar portava el número 39.

Aquest 1914 també va ser l'any de la constitució de la Mancomunitat de Catalunya —unió de les diputacions de les quatre províncies catalanes— sota la presidència d'Enric Prat de la Riba, institució que va ser l'embrió de l'autonomia de Catalunya. També el 1914 va veure l'inici de la Primera Guerra Mundial, amb el conflicte inicial entre França i Alemanya. Els quatre anys que va durar la contesa van representar una època de prosperitat per al nostre país i Barcelona va esdevenir una capital cosmopolita, escenari dels negocis més lucratius, i també la seu de l'espionatge internacional. Durant aquells anys es va incremen-

1920

Andreu Dameson, vestit de militar, dibuixant.

RDF

tar la fama del Paral·lel com un empori de la diversió i aquesta sensació que tot rutllava es va fer extensiva a tot Catalunya.

La fi del conflicte —octubre del 1918— va significar també la fi del somni, igual que la vaga de la Canadenca va representar, almenys momentàniament, la fi de les aspiracions autonomistes que havien crescut amb força a tot el país[8] malgrat la mort prematura d'Enric Prat de la Riba, el 1917, com a conseqüència de la recordada grip que tantes víctimes va causar.

Tots aquests fets havien d'influir, per força, en la manera de pensar del jove Andreu i en el seu posicionament polític posterior. La tensió social era força evident i es feia extensiva a tot el país.

L'Andreu «baixava» —com en solien dir a la Garriga— a Barcelona ben sovint i de vegades ho aprofitava per anar a dinar al conegut restaurant El Canari de la Garriga, que estava situat davant mateix de l'Hotel Ritz, al carrer de Llúria cantonada amb la Gran Via.

Aquest establiment era propietat de Lola Dameson —li deien la Lola de Cal Calderer—, tia d'Andreu i mare d'Andreu Mestres Dameson,[9] que es complaïa a signar amb el seu segon cognom conservant la grafia occitana: Demaison. Andreu Dameson, un dia de 1918 que va dinar millor que mai va fer uns dibuixos, que signa com «El nebot de la mestressa», amb aquesta dedicatòria:

> «Oh! aquells àpats al Canari
> que serveix la senyora Lola,
> són plats que els bons paladars transformen,
> plats que, tan sols veure'ls escrits,
> fan venir l'aigua a la boca»

Cal creure que Andreu Mestres, *el Canari*, que havia cobrat molts tiberis en espècies, ja que el seu restaurant era molt freqüentat per artistes, tenia una bona pinacoteca, a la qual no faltaven picassos i rusiñols. També tenia uns quants dibuixos del seu parent. És coneguda l'anècdota que, tip de cobrar en obres d'art (?), hi havia dies que, quan veia entrar un pintor que volia dinar, l'advertia: «Avui, res de dibuixos, eh!».

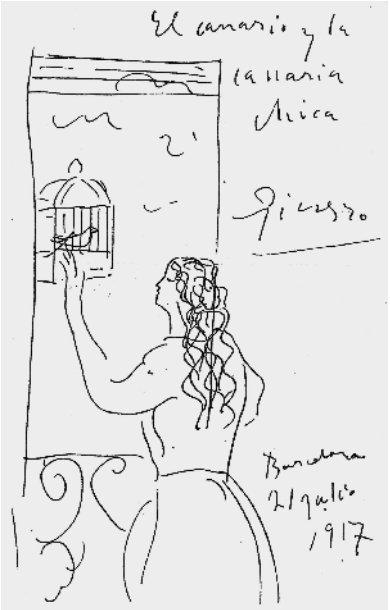

21 de juliol de 1917

Aquest dibuix de Picasso és la prova que el cèlebre pintor va anar a dinar a El Canari de la Garriga.

IDB

8 L'ofensiva catalana per l'autonomia va començar el 1918 amb una consulta als ajuntaments que va donar una resposta afirmativa en un 98%. El projecte va ser presentat a les Corts de Madrid, on va topar amb la incomprensió d'ahir, d'avui i de sempre. Després d'uns debats duríssims el govern va clausurar les Corts el mateix dia que s'havia de fer la votació i va suspendre les garanties constitucionals a Catalunya, ja que a Barcelona s'havia desfermat la vaga de la Canadenca —després FECSA—. Amb aquesta vaga, que representà per al Govern una solució inesperada al problema autonòmic, es va desviar l'atenció del públic cap al sindicalisme. El projecte d'autonomia no es pogué tornar a posar damunt la taula fins a l'adveniment de la República.

9 El pare d'Andreu Mestres, que es deia igual que el seu fill, havia estat el padrí de bateig d'Andreu Dameson i, molt probablement, li va imposar el nom.

París, circa 1926

Académie de la Grande Chaumière, on estudia Andreu Dameson.

5 Una etapa per investigar

Els anys que van de 1917 a 1923 són els sis anys menys investigats de la vida d'Andreu Dameson. A grans trets coneixem la seva trajectòria vital però gairebé no en tenim cap dada concreta. Tot són suposicions, conjectures, mitges veritats que tot sovint es confonen en la memòria a causa del pas del temps i de la manca de qualsevol testimoni directe.

A final de 1917, o a començament de 1918, Andreu va anar a Barcelona a estudiar dibuix. Ja hem dit que dibuixar era la seva gran il·lusió i ben segur que, després de l'experiència que li havia proporcionat la seva col·laboració a *El Xàfec*, ja havia decidit, interiorment, agafar aquest camí per al qual semblava tan dotat. De les seves classes a Barcelona no en sabem pràcticament res. No sabem si va anar a Llotja, on hi havia professors de molta categoria, la majoria dels quals dibuixaven en la multitud de revistes i setmanaris satírics que hi havia en aquella època, o bé si va anar a alguna acadèmia particular. Tot el que sabem és que, animat potser per aquesta experiència que devia trobar positiva, es decidí a viatjar a París, aleshores la meca de la pintura, el dibuix i les arts gràfiques. Sembla que les despeses del viatge les van sufragar, totalment o en part, diversos membres de la colònia d'estiuejants de la Garriga, que aleshores ja començava a ser nombrosa i d'altes possibilitats econòmiques.

Pensem que ens trobem en l'època més brillant de la construcció de torres modernistes d'estiueig, obra, la majoria, de l'arquitecte Manuel Raspall. Un grup d'aquests estiuejants, que també freqüentaven el balneari Blancafort, com feien una bona part de les personalitats del nostre país, l'havien vist dibuixar i s'hi havien fet amics. Els feia retrats i dibuixos i, com que era molt simpàtic i enraonador, se'ls ficava a la butxaca.

Andreu sempre s'havia sabut promocionar extraordinàriament i sempre s'havia fet molt amb gent de possibilitats. En el projecte del viatge a París segurament va passar el mateix i la gent que va conèixer allà li va servir, amb el pas dels anys, de molta ajuda, sobretot al final de la Guerra Civil. La guerra europea, que també va ser anomenada la Gran Guerra o la Primera Guerra Mundial, va acabar per l'octubre de 1918 i cal suposar que Andreu no hi va anar en plena contesa sinó quan aquesta ja havia finalitzat, i no s'hi va estar gaire ja que el 1920 el van cridar a fer el servei militar, que aleshores era obligatori.

Circa 1918

El jove Andreu abans de fer el servei militar.

RDF

No sabem gaires detalls sobre aquesta primera estada a París, a part que hi va anar a aprendre i a conèixer l'ambient. És probable que anés a estudiar a l'Académie Colarossi, que era una coneguda escola d'art situada en el número 10 de la Rue de la Grande Chaumière. Creada al segle XIX per un italià, Filippo Colarossi, com una alternativa a l'École des Beaux Arts, que era l'escola oficial i que deien que s'havia tornat massa conservadora, la Colarossi acceptava estudiants femenines i els permetia dibuixar nus masculins, cosa extraordinàriament moderna ja que estem parlant dels primers anys del segle XX. Aquesta escola va atreure molts estudiants estrangers i va desaparèixer cap al 1920, quan Madame Colarossi es va atipar de les infidelitats del seu marit i, en un atac d'ira, va cremar tots els arxius.

Que Andreu allà va aprofundir en els seus coneixements és cosa segura però que, com consignen algunes notes biogràfiques, col·laborés a *Le Sourire* i *Le Miroir*, ja no n'estem tan segurs. Explicarem d'on han sortit les notícies que el situen dibuixant en aquestes publicacions.[10]

Víctor Castells, en un article publicat al diari *Avui*[11] escrivia que Andreu Dameson havia col·laborat a *Le Miroir* i *Le Sourire*, i el *Diccionari dels catalans d'Amèrica* també ho recull així. Tot plegat se'ns fa difícil de creure malgrat que nosaltres mateixos ens en vam fer ressò en un altre article, aquest publicat a *L'Avenç*[12] el 1978.

Analitzada la situació amb noves dades comprovem que a *Le Miroir* no hi ha cap dibuix de Dameson, tot i que un caricaturista que signava «EX» ens hi fa pensar, però aquest «EX» va dibuixar molt de temps en aquesta publicació, fins i tot quan va canviar el nom a *Le Miroir des Esports*, i sabem positivament que no era Dameson. Referent a *Le Sourire*, sabem que va deixar de publicar-se entre el 1915 i el 1923 i que, en aquest darrer any, l'etapa de publicació va ser molt curta. A part de tot això, ens costa molt de creure que un principiant, com era aleshores Dameson, tingués accés a publicar en setmanaris d'un cert prestigi. A tot estirar podem considerar com a possible una reflexió que fa Josep Maria Cadena:

---

10 *Le Sourire*, periòdic mensual que el pintor Paul Gauguin havia publicat entre 1899 i 1900, va seguir sortint, amb certes intermitències, fins el 1915. El 1923 va tenir una altra curta etapa.

Per la seva banda, *Le Miroir* va aparèixer el 13 de desembre de 1913 i va acabar amb el número 299 el 17 d'agost de 1919. Pertanyia al grup de *Le Petit Parisien* i tenia tirades espectaculars —entre 400.000 i 500.000 exemplars—, amb una mida força cómoda de llegir —de 24×34 cm— i nombrosíssimes fotografies. El 1919 va canviar el nom pel de *Le Miroir des Esports*, però va continuar com a suplement de *Le Petit Parisien*.

11 El diari català *Avui* va sortir a Barcelona el 23 d'abril de 1976 i és de publicació actual. L'article de Víctor Castells va aparèixer el 6 de juliol de 1977 i era el número 34 d'una sèrie que es titulava «Morts a l'exili».

12 *L'Avenç*, revista d'història, va sortir el 1977 i aquest article sobre Dameson es publicà en el núm. 7-8 d'agost-setembre de 1978.

«Quan es comença a dibuixar per a la premsa és molt habitual la col·laboració espontània. De vegades hi ha sort i la col·laboració surt publicada —tot i que mai no es paga—. No hi ha, però, continuïtat excepte en casos molt especials. És possible que Dameson hagués enviat algun dibuix i que fossin publicats en algun setmanari. És a dir que, si hi va col·laborar sempre fou de manera esporàdica i, sobretot, espontània».[13]

El fet és que el 1920 tornà a la Garriga ja que l'havien cridat per fer el servei militar. Sabem que el va fer a Alcalà d'Henares, a prop de Madrid, però tampoc hem pogut esbrinar en quin regiment el va fer ni la durada exacta. Tot i que hem fet diverses consultes i hem tingut respostes força amables, se'ns ha dit que els expedients d'aquells anys, almenys la majoria, s'han perdut, han estat destruïts per diversos motius o bé estan illocalitzables. El sistema de quotes que aleshores hi havia en vigor tampoc ajuda a trobar segons quines dades. Les llistes de les lleves d'aquella època —les que s'han salvat— estan repartides entre els arxius militars de Guadalajara, Toledo i Galícia, i aquests arxius tot just van ser informatitzats a partir de 1974, de manera que ens hem de refiar solament de la memòria familiar per consignar que el 1922 el van llicenciar i va tornar a la Garriga. La cosa més probable, però, és que a la *míli* se l'hagués campat prou bé. Andreu Dameson era, per la seva època, un home alt —passava de metre vuitanta— amb una constitució prima. Ja hem apuntat que la naturalesa el va dotar d'un bon físic i això feia que fos presumit i, com que també era extravertit, es distingia per allà on passava. Algunes fotografies dels temps de la milícia així ho palesen.

Aquesta distinció personal i aquesta simpatia que el feia destacar devien ser, en bona part, la causa d'un dels episodis més controvertits de la seva vida, que intentarem explicar fins on hem pogut indagar, que no és gaire.

Ja hem dit que la Garriga anava esdevenint un dels pobles de moda on estiuejava bona part de la burgesia barcelonina, que fins i tot s'hi havia fet construir tor-

Circa 1921

Andreu Dameson amb el seu pare.

RDF

13 Nota de Josep Maria Cadena a Lluís Solà i Dachs, amb data 14 de novembre de 2010. (Arxiu particular de Lluís Solà i Dachs).

res que avui dia fan que la població sigui parada obligada en les rutes del Modernisme. Segurament era en aquests ambients on el jove Dameson va conèixer una noia, filla d'una família benestant de Barcelona, amb la qual es va prometre. El nuviatge va anar prosperant, de manera que el seu pare li va posar un taller de caldereria a Barcelona amb l'esperança que el noi, amb la perspectiva del matrimoni, posés seny definitivament. A mesura que els preparatius de la boda anaven endavant —segons alguns, ja tenien pis i fins i tot havien rebut regals—, Andreu va començar a tenir dubtes sobre allò de lligar-se per sempre, fins al punt de comentar al seu germà Valentí que li semblava que «s'havia ben emmerdat». Que el casament anava de debò en tenim la prova en el certificat de bateig que hem reproduït en el primer capítol. Fixem-nos en la data en què es va expedir aquesta còpia, que és el 28 de febrer de 1923. Això ens fa pensar que la devia demanar per poder-se casar, ja que exigien la fe de baptisme per als matrimonis religiosos. El cas és que el jove es degué veure atrapat i no excessivament enamorat. Les coses que li van passar pel cap en aquells moments només les podem imaginar i és fàcil suposar que devia estar ple de dubtes. Finalment, home de caràcter rebel com era, prengué una decisió heroica i decidí plantar-ho tot, desaparèixer i començar una nova vida. En definitiva, decidí anar-se'n a Amèrica. Això és fàcil de dir però no tan fàcil de fer. Cal, al capdavall, molta audàcia i una bona dosi d'irresponsabilitat. Però Andreu en tenia i ho demostrà: deixà el negoci empantanegat, es va vendre tot el que va poder per fer algun diner i decidí embarcar-se cap a Buenos Aires, sense dir-ne res a ningú, fins a l'extrem que el seu empleat a la caldereria, al cap d'uns dies es presentà a la Garriga amb les claus de la botiga perquè l'amo havia desaparegut, ningú sabia on era, i l'establiment havia quedat buit i ell sense feina.

Pel que fa a la promesa abandonada no hem pogut saber-ne res que fos exacte. Se'ns va dir el nom d'una coneguda família de Barcelona amb la qual, casualment, tenim coneixença però, consultats els més ancians, ningú no recorda res ni ha sentit a parlar d'una situació que, cal tenir-ho present, avui és tan antiga que ja no en queden testimonis directes. D'altra banda també hem de creure que aquests esdeveniments no devien pas ser agradables per a aquella família i que segurament els devien voler oblidar ben aviat.

Per què el jove Andreu es va enderiar amb l'Argentina, i concretament amb Buenos Aires? No creiem que l'elecció d'aquell país hagués estat feta per atzar. Segurament hi havia influït el fet que l'Argentina era, en aquells moments, un país emergent, una mena de terra de promissió, plena d'oportunitats. I Andreu buscava això: refer la seva vida amb llibertat i fent el que sabia fer més bé: dibuixar. Ell de ben cert que estava segur que les coses li anirien bé i, si mirem enrere, veurem que no es va equivocar.

El cas és que Andreu Dameson se'n va anar cap al port i, en el primer vaixell que sortia cap a Buenos Aires, s'hi embarcà. Però no s'hi embarcà com un passatger normal sinó que, aprofitant el tràfec de la sortida, s'hi esmunyí i s'hi va amagar.

Hem fet diverses gestions per conèixer el nom del vaixell i la data de sortida i d'arribada, i ens n'hem sortit a mitges. La ruta Barcelona-Plata la feien únicament dos vapors de la Compañía Trasatlántica Española, que eren el «Reina Victoria Eugenia» i l'«Infanta Isabel de Borbón», tots dos de 15.000 tones. Aquesta companyia fa uns anys que va desaparèixer i no es poden consultar els seus arxius —contràriament a moltes companyies internacionals que tenen llistes de passatgers consultables que es remunten al segle XIX—, ni d'aquest viatge ni dels posteriors. I fem aquesta precisió perquè en aquest primer viatge el fet d'embarcar-se com a polissó faria que no constés a cap llista.

Els únics que ens han pogut ajudar han estat persones d'*El Vigía*[14] i del Centre de Documentació Marítima del Museu Marítim de Barcelona, que ens han fet arribar els itineraris de la línia Barcelona-Plata. Gràcies a això podem suposar que el jove devia sortir del port de Barcelona entre l'abril —recordem el certificat de bateig, de data 28 de febrer— i l'1 de setembre, perquè el 14 d'octubre ja era a Buenos Aires, segons data que consta en unes fotografies que va enviar.

Ens inclinem a pensar que es va embarcar al maig, juny o juliol, que considerem les dates més lògiques un

14 *El Vigía* és una publicació —ara setmanal— d'informació marítima que surt a Barcelona des del 1896.

cop sospesades totes les dades que coneixem. Sabem amb certesa que el viatge durava entre 19 i 20 dies, depenent de l'estat de la mar. Els vaixells navegaven a una velocitat aproximada de 18,5 nusos per hora —34 km/h— i feien escales a Almeria, Màlaga, Cadis, Tenerife, Rio de Janeiro, Montevideo i Buenos Aires.

Segurament, en el viatge, la seva condició de polissó degué ser descoberta ben aviat però, segons sembla, aquí sorgí novament l'Andreu desvergonyit i faceciós que es dedicà a fer caricatures i dibuixos dels passatgers de primera classe i que, amb la seva simpàtica xerrera, es féu molt amic del capità fins al punt que, en desembarcar, aquest li va fer com de padrí introduint-lo en la societat del nou país. Això, juntament amb les recomanacions dels diversos passatgers que l'havien acollit agradablement, fa que no li sigui difícil trobar feina, i ben aviat el trobem col·laborant en els diaris *La Acción*, *Diario del Plata* i *La Unión*.

Una de les preguntes que ens fem, mentre no surtin noves dades, és com pot ser que el capità del vaixell no denunciés un polissó, com era la seva obligació. Normalment, els polissons els detenen i els fan pagar les despeses del viatge de la manera que sigui, a part de repatriar-los. Però aquest no sembla haver estat el cas de Dameson, tot i que desconeixem els detalls que potser ens ajudarien a comprendre millor els fets.

Sigui com sigui, aquesta estada a Buenos Aires no va ser gaire llarga ja que, al cap de pocs mesos, rebé la notícia que el seu pare estava molt malalt i hagué de tornar precipitadament a la Garriga. Suposem que aquesta vegada el viatge el va fer amb normalitat —volem dir, pagant—, segurament amb el «Reina Victoria Eugenia», que tenia l'arribada a Barcelona pel 3 de maig de 1924. Quan arribà a casa trobà el seu pare en el llit de mort. Segons escriu Sílvia Vilarrasa, durant la vetlla de la vigília de l'enterrament li pintà un retrat que, malauradament, no s'ha conservat. Després de la mort del seu pare, Andreu Dameson decidí quedar-se al poble, almenys una temporada.

El setembre de 1923 hi havia hagut el cop d'estat de Primo de Rivera i el país vivia sotmès a la censura i a l'anticatalanisme del general. Sens dubte, el fet de patir aquestes situacions ajudaven Andreu Dameson a refermar les seves idees polítiques.

14 d'octubre de 1923

Andreu Dameson en el seu primer viatge a l'Argentina.

RDF

DIBUIX DAMESÓN TRICOMIA JOSEPH

Festa Major 1925

LA GARRIGA

Dies 3, 4 i 5 d'Agost

1925

Cartell de la Festa Major de la Garriga.

ABF

6 Professional del dibuix

Després de la seva estada a París i de l'aventura sud-americana, que havien estat curtes però profitoses en el sentit que li van proporcionar una seguretat professional que abans no tenia, ara ja sabia del cert que el seu futur era el dibuix i, en conseqüència, decidí professionalitzar-se i donarse a conèixer. I la millor manera era publicar i fer exposició dels seus treballs. El 1925 i el 1926 ja havia fet els cartells anunciadors de la Festa Major de la Garriga —l'1 d'agost— i ara buscava fer alguna col·laboració en una revista humorística i satírica de les moltes que hi havia al mercat. Les més antigues eren *La Campana de Gràcia* (1870) i *L'Esquella de la Torratxa* (1872), editades totes dues per Antoni López Benturas, fill del fundador Innocenci López Bernagossí, natural de Girona i un dels principals editors de les publicacions satíriques catalanes. Dameson, doncs, se'n va anar a la Librería Española —que estava a la Rambla del Mig, al costat de l'Hotel Orient—, seu de l'empresa, i arribà a un acord per publicar a ambdues revistes. Desconeixem el preu per dibuix que van acordar però, atesa la gasiveria llegendària del senyor López, suposem que no devia passar de les tres pessetes. Cal tenir en compte que, tant a *L'Esquella* com a *La Campana* es donava molt el cas de dibuixants que hi publicaven durant una temporada i de cop i volta desapareixien del setmanari, i era perquè havien trobat una oferta més bona. Els anys 1924 i 1925, que van ser els d'Andreu Dameson, els principals dibuixants, en aquestes revistes, els de tota la vida, eren Josep Costa «Picarol», Ricard Opisso i Jaume Juez «Xirinius», que solien fer les portades i algun dels dibuixos importants. La resta eren fets per col·laboradors esporàdics que, si tenien una qualitat suficient, també feien, de tant en tant, alguna portada, com va ser el cas d'Andreu Dameson.

El primer dibuix d'aquest va sortir a *L'Esquella* el 9 de maig de 1924 i el darrer el 31 de juliol de 1925. En aquesta data la publicació va ser suspesa —era en plena dictadura— i no va tornar a sortir fins al gener de 1926. En total Dameson hi va publicar una seixantena de dibuixos i, molt probablement, hi va fer la primera caricatura, diguem-ne seriosa, el 30 d'octubre de 1924. Era la de l'alcalde Baró de Viver que acabava de prendre posessió. Ho remarquem perquè és en el terreny de la caricatura que l'artista tingué la millor expressió i on deixà una empremta considerable i original.

1924

Primer dibuix a *La Gralla,*

el 22 de juny de 1924.

AMG

A *La Campana*, en canvi, només hi va fer una quinzena de dibuixos, entre els quals també una portada. El primer va sortir el 19 de juliol de 1924 i el darrer el 21 de novembre de 1925.

També per aquesta època encetà una altra col·laboració, que, amb diversos entrebancs durà uns quants anys. Es tracta del setmanari satíric *La Gralla*, editat a Granollers per Amador Garrell i Alsina, amb qui inicià una amistat que transcendí més enllà dels dibuixos i que, amb el temps, esdevingué personal, fins a la mateixa mort de l'artista. A *La Gralla* Andreu també hi va escriure articles, contes, records i fins i tot poesies.

La Gralla havia sortit l'1 de maig de 1921. Tenia 32 pàgines a dues columnes i valia 25 cèntims. Va sortir fins el gener de 1937 i va assolir un arrelament comarcal notable. Dameson hi debutà el 22 de juny de 1924 amb un dibuix titulat «El personal amb criteri» i en el número 220 ja hi publicava una caricatura de l'escriptor i periodista granollerí Manuel Fontdevila —la seva frase més famosa: «jo no m'emborratxo d'escudella»—; i ben aviat hi va fer el primer conte —«La dactilògrafa», en el número 232. *La Gralla* va ser la primera publicació, juntament amb *El Congost*, de la Garriga, i *Farell*, de Caldes de Montbui, a publicar la cèlebre caricatura de Francesc Macià.

Aconseguida la presència pública en aquests setmanaris, Andreu volia mostrar els seus dibuixos als seus convilatans i en va fer una exposició el setembre de 1925 al Cèntric Club, on exposà una trentena d'obres i algunes caricatures, amb un gran èxit. En la invitació hi havia un text de Salvador Perarnau,[15] que entre altres coses, escrivia:

> «Aquest joveníssim artista, que avui és ja un preclar inici de glòria esplendorosa, aquest esperit inquiet que porta l'ànima bellugadissa i enlluernada a la punta del llapis, avui ret honor a la seva vila nadiua [...] perquè en Dameson ha clavat l'ull en el punt essencial de l'Art, on tan pocs saben mirar-hi.»

També *La Gralla* es desfeia en elogis:

> «El nostre estimat company Dameson ha obtingut un gran èxit. [...] Durant aquests dies ha estat un bell espectacle veure com tot un poble acudia a admirar l'obra del jove dibuixant que ha revelat el seu temperament d'artista.»

L'artista es planteja un nou viatge a París i busca la manera de finançar-lo. Altra vegada els seus amics estiuejants l'ajuden i li fan costat fins al punt de sol·licitar de l'Ajuntament la concessió d'una subvenció. El 5 de novembre llegim l'acta del Consistori:

> «Deixar pendent de resolució la instància presentada per Francesc Bausà i Miquel Arrau sol·licitant una subvenció per al jove Andreu Dameson, dibuixant, per anar de viatge d'estudis a París.»

---

15 Salvador Perarnau i Canal (1895-1971), poeta i col·laborador assidu dels Jocs Florals.

Ignorem la resolució final però el cas és que Andreu se'n va anar a París, segurament ajudat econòmicament pels seus amics estiuejants. Sabem que va estudiar a l'Académie de la Grande Chaumière, a Montparnasse, fundada el 1904, que era i és un clàssic. Avui dia els alumnes encara pinten asseguts als mateixos tamborets de fusta que hi havia el dia de la inauguració i que han suportat el pes d'alguns dels culs més prestigiosos de la pintura.

A París, Dameson conegué Picasso —tot i que és possible que ja es coneguessin perquè el malagueny freqüentava el restaurant El Canari—, Braque, Max Jacob i l'escultor Manolo Hugué. També s'ha escrit que va fer coneixença amb els actors germans Borràs, entre altres persones que més endavant adquiririen notorietat i que tenien París com una visita obligada per a la seva formació. No sabem tampoc si en aquesta segona estada va arribar a publicar en algun lloc. El cas, però, és que no s'hi va estar gaire temps ja que el 3 d'agost de 1926 féu una nova exposició, també al Cèntric Club, de la Garriga. Hi exposà, amb molt d'èxit, una part de les obres fetes a París i comptà també amb un escrit de presentació de Salvador Perarnau:

> «Avui, Dameson se'ns presenta novament després d'una llarga temporada de vida parisenca. [...] Avui, doncs, Dameson ens porta un xic d'aquest món nou que ha fruït. [...] Ara el veiem més fi, més humà, més fort. S'ha encomanat un poc de classicisme.»

També tornà a dibuixar els cartells de les festes majors de la Garriga i Granollers, sense abandonar les col·laboracions a *La Gralla*, a la qual ha anat enviant dibuixos mentre era a París. A l'acta de l'Ajuntament de la Garriga, del dia 20, hi diu:

> «A proposta del Sr. Manuel Raspall[16] s'acorda celebrar una exposició local de pintura en la qual s'invita a participar els senyors Cast Oliver, Manuel Raspall, Ramon Batlle, Andreu Dameson, Arnau, Jaume Sastre i Josep Dalmau.»

Les activitats artístiques de Dameson començaven a ser conegudes i, almenys localment, s'anava esborrant aquella imatge de jove eixelebrat sempre a punt de gresca, que anava deixant pas a la d'un artista que no és flor d'un dia ni de la casualitat, sinó que té uns valors reals que tothom pot veure evolucionar. Però Andreu encara conservava una cosa que només l'edat i les circumstàncies li podien arrabassar: continuava sent un cul inquiet i, mentre encara estava paint aquesta nova popularitat, ja pensava en un nou viatge a Buenos Aires, on, tot ens ho fa creure, ja havia conegut una noia amb qui tenia projectes matrimonials.

1926

Cartell de la Festa Major de la Garriga.

ABF

16 Manuel Raspall i Mayol (1877-1937), arquitecte municipal de la Garriga i principal impulsor del Modernisme a la població. A Barcelona va construir la plaça de toros Monumental i el cabaret El Molino, entre d'altres.

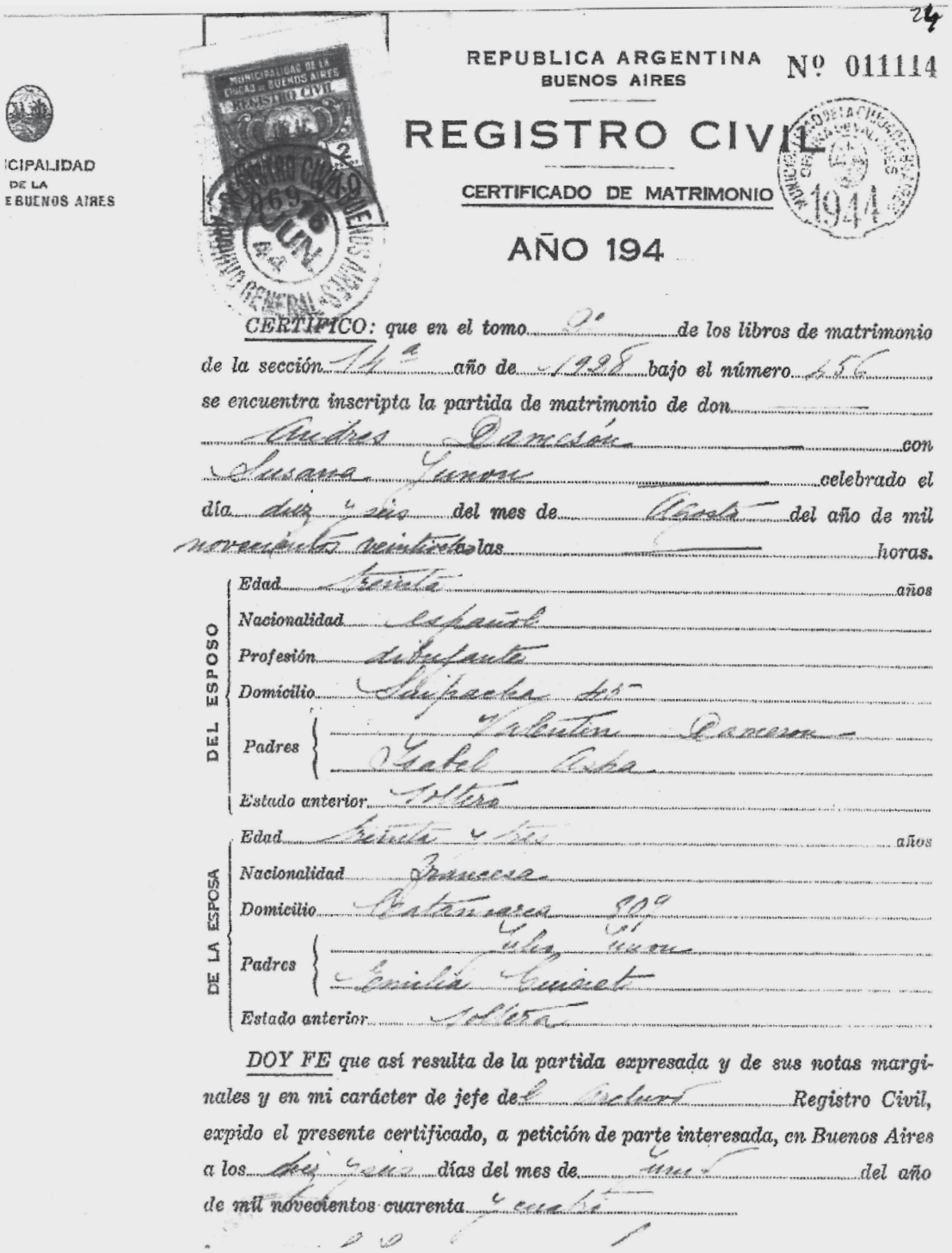

ICIPALIDAD
DE LA
E BUENOS AIRES

REPUBLICA ARGENTINA
BUENOS AIRES

Nº 011114

REGISTRO CIVIL

CERTIFICADO DE MATRIMONIO

AÑO 194

CERTIFICO: que en el tomo 2º *de los libros de matrimonio de la sección* 14ª *año de* 1928 *bajo el número* 156 *se encuentra inscripta la partida de matrimonio de don* Andres Dameson *con* Susana Junon *celebrado el día* diez y seis *del mes de* Agosto *del año de mil* novecientos veintiocho *las* ——— *horas.*

DEL ESPOSO

Edad treinta *años*
Nacionalidad español
Profesión dependiente
Domicilio Independencia 4[illegible]
Padres Valentin Dameson / Isabel Aska
Estado anterior soltero

DE LA ESPOSA

Edad treinta y tres *años*
Nacionalidad francesa
Domicilio Entre Rios 8[illegible]
Padres Julio Junon / Emilia Cuinet
Estado anterior soltera

DOY FE que así resulta de la partida expresada y de sus notas marginales y en mi carácter de jefe del Archivo *Registro Civil, expido el presente certificado, a petición de parte interesada, en Buenos Aires a los* diez y seis *días del mes de* junio *del año de mil novecientos cuarenta* y cuatro

16 de juny de 1944
Certificat de matrimoni d'Andreu Dameson i Susana Junon, celebrat el 16 d'agost de 1928.
SJDP

7 Segon viatge a Buenos Aires i casament

Quan Catalunya era notícia a tot el món per l'intent d'invasió per Prats de Molló i el coronel Macià era imatge de primera pàgina; quan Lindbergh es preparava per travessar l'Atlàntic en solitari, i quan estava a punt d'estrenar-se la primera pel·lícula sonora de la història, Andreu Dameson preparava el seu segon viatge a l'Argentina, on triomfava el tango, del qual Carlos Gardel era la figura més representativa.

La Gralla del 20 de febrer de 1927, amb el títol «Andreu Dameson» publicava la columna següent:

> «El nostre dilecte amic se'n torna a Amèrica. Com tots els que han estat en aquell país i gaudeixen de joventut, com el notable dibuixant, i com ell tenen el cap ple d'il·lusions i els mou l'afany noble d'excel·lir, la jove Amèrica els atrau amb força irresistible. Dameson, que a Amèrica es descobrí ell mateix, torna a la terra hospitalària tot polit, tot afinat, mogut per més inquietuds i amb més hardidesa que mai, per fer-se un nom i una posició. Sabem que braços amics l'esperen allí, però ell sap que aquí hi deixa bons amics també que seguirem la seva ruta afanyosos de saber noves dels seus triomfs que se'ls mereix per la seva intel·ligència i també per la seva gran bondat. Dameson és tot cor i això, per a nosaltres, és d'un gran valor.»

Aquesta notícia va sortir just tres dies abans que el nostre biografiat s'embarqués a Barcelona a bord del ja conegut vapor «Infanta Isabel de Borbón», amb el qual va arribar a la capital argentina el 14 de març.[17]

Allà Dameson retrobà antigues coneixences i ben aviat el trobem col·laborant en diversos diaris i revistes com *La Nación*,[18] *La República*, *El Plata*, *Diario del Plata*, *La Argentina*, *Olimpia*, *El Hogar*, etc. També s'integrà ràpidament a les tertúlies i reunions del Casal Català.[19] Novament *La Gralla* se'n feia ressò

17 Dades obtingudes a través del CEMLA —Centro de Estudios Migratorios Latinoamericanos.

18 El diari de Buenos Aires *La Nación* va ser fundat el 14 de gener de 1870 i és de publicació actual. Aquest any ha tret el número 50.000.

19 El Casal Català de Buenos Aires —actualment Casal de Catalunya— té les arrels al 1886

1927

Autocaricatura d'Andreu Dameson.

en un article del 18 de desembre de 1927 titulat «Noves d'Amèrica», en el que podem llegir:

> «Arriba a nosaltres un paquet de diaris i revistes d'Amèrica: *Última Hora*, *Diario del Plata*, *La República*, *Fray Mocho*... Arriba també una carta en un sobre de la redacció d'*El Plata*, altre diari de Buenos Aires. Junt amb la carta, molts retalls de periòdics.
>
> Són noves d'Andreu Dameson, del nostre volgut company de la Garriga i granollerí per devoció. En uns, s'hi publiquen apunts dels partits més emocionants de futbol, en altres hi apareix l´'Home del dia´, vist per l'inquiet dibuixant, en altres hi va un article fent el seu elogi o explicant una festa a honor seu o fent-nos saber, dessota del seu retrat, que ha estat contractat per impressionar pel·lícules o glossant la seva bohèmia. [...]
>
> Andreu Dameson treballa i avança camí de la perfecció. Intervé en totes les redaccions de periòdics, va a tots els teatres, freqüenta el gran món i, a més a més, dibuixa. Però sent novament l'inquietut que el fa frisar a tot arreu on s'atura, sent la nostàlgia de París, que ja ha tastat, enyora la vella terra d'on marxà.»

Aquells anys Dameson treballà en una gran quantitat de publicacions. Durant 1927 i 1928 col·laborà al diari *Última Hora* i, durant quatre anys, va ser director artístic de l'Editorial Atlántida.

Justament el 1928 Dameson il·lustrarà un important episodi de la història de Catalunya. Després de l'intent d'insurrecció armada de Prats de Molló que recordàvem al principi, Macià i Gassol organitzaren un viatge de propaganda invitats per les comunitats catalanes d'Amèrica, en un periple que els portà a Montevideo, Buenos Aires, La Plata, Mendoza, Rosario, Córdoba, Valparaíso, Santiago de Cuba, Guantánamo i Nova York, superant els entrebancs que contínuament els posava la diplomàcia espanyola. A *Última Hora,* hi apareixeran unes caricatures seves de Francesc Macià, Ventura Gassol i l'advocat i polític socialista argentí Alfredo Palacios, arran de la defensa que aquest últim va fer dels dirigents catalans quan va ser momentàniament expulsats d'Argentina, per presions del Govern espanyol,[20]

Totes aquestes activitats, però, no privaren Andreu Dameson d'altres de més personals i intransferibles. Per exemple, el casament. Ja hem explicat que havia fet coneixença amb una senyoreta francesa que es deia Susana

---

i està situat al carrer Chacabuco, 863 de la capital. «Un cop arribats [els catalans] a les terres de l'aventura somniada o del refugi segur, es despertava o s'encomanava en uns i altres l'enyorament de la pàtria. Això produïa una cohesió entre els connacionals, font de lloables activitats patriòtiques, associatives, intel·lectuals i culturals». Aquest text de Joan Rocamora explica de manera magnífica l'existència dels casals catalans a Amèrica, entre els quals aquest de Buenos Aires sobresortí per la seva activitat constant.

20 *Última Hora* [Buenos Aires], 9 de febrer de 1928.

Junon, gairebé sis anys més gran que ell i filla del senyor Jules Junon i de la senyora Emile Guinet. Curiosament, aquesta senyora, que havia nascut el 1863, morí a la Garriga l'agost de 1933, durant l'estada que hi féu el matrimoni Dameson en l'època republicana, i està enterrada a la Doma.

Pel que fa al senyor Jules Junon, sogre d'Andreu, se l'ha descrit, amb evident exageració, com a ambaixador de França a l'Argentina, segons els uns, o com a cònsul segons els altres. Nosaltres hem pogut esbrinar que el senyor Louis Jules Junon era francès, nascut el 1857. A l'extracte de la partida de naixement de la seva filla se'l defineix com a «Notari» i, en el certificat de casament d'Andreu i Susana es díu que era «Rendista». Sense qüestionar cap d'aquests qualificatius hem de dir que el senyor Junon, amb el curiós àlies d'Alberto Legrand —o Le Grand—, va ser professor de francès del Colegio Nacional Bartolomé Mitre i del Buenos Aires i, fins i tot, va escriure uns quants llibres de text per ensenyar francès. Quan va morir, el 1936, a Buenos Aires, els seus alumnes, en un escrit necrològic, el definien com «*bueno y sabio*» i remarcaven que «*nos enseñaba la lengua francesa con dedicación y entusiasmo*». En parlar de la seva biografia, l'autor de la nota recorda «*sus estudios, allá en Francia, de su actuación junto a algún gran ministro francés...*», la qual cosa pot haver donat peu a la falsa creença de l'ofici de diplomàtic. I l'antic deixeble acabava el seu discurs: *«... y porque ese recuerdo de bondad y de gracia está en todos nosotros [...] recordamos al buen abuelo los que fuimos sus discípulos y le despedimos emocionados».* Punt i final per al bon senyor Junon... o Alberto Legrand.

El 16 d'agost de 1928 Andreu i Susana[21] es casen, segons certificat de matrimoni del Registre Civil de Buenos Aires número 011114 i, al cap d'un any, neix el seu fill Jaime Andrés, que més endavant estudià per agrimensor —topògraf—, es casà amb Emilia Prieto, tingué tres fills: Susana, Inés i Javier, i morí el 2000. Aquest fill d'Andreu Dameson visqué part de la seva infantesa a la Garriga i els seus fills també hi viatjaren, ja grans, per participar en els diversos homenatges que s'han fet a la memòria del seu avi.

La Gralla, del 23 de desembre de 1928, tornava a referir-se al seu amic Andreu:

> «Dameson ens diu que treballa massa. Alhora col·labora a *La Nación* i al diari *Última Hora* [...]. Enmig de tot, ell es recorda dels que, d'ací estant, seguim la seva vida sempre ascendent, ens fa ofrena d'un treball i ens promet la seva valuosa col·laboració per al volum de *La Gralla* de la festa major vinent.»

Com podem comprovar Andreu Dameson pensava sempre en Catalunya i no oblidava cap dels seus amics ni cap dels seus familiars. La seva correspondència amb tots era ben sovintejada i sempre anava plena d'al·lusions a

1936

Susana Junon.

SJDP

21 Catherine Marie Suzanne Junon havia nascut el 12 de novembre de 1891 a Chalon-sur-Saône, segons certificat de naixement expedit a París el 22 d'abril de 1936.

1928

Francesc Macià.

VCB

1928

Ventura Gassol.

VCB

la seva enyorança del país. Aquesta enyorança el portà a integrar-se, cada vegada més, en les tertúlies del Casal Català, voltat de compatriotes que parlaven el seu mateix idioma i que tenien les seves mateixes sensacions. Tot plegat tingué com a conseqüència que ben aviat col·laborà en les publicacions catalanes *Catalunya* i *Ressorgiment*, que s'editaven a Buenos Aires i de les quals parlarem més extensament. D'aquesta època també tenim notícia que va dibuixar a la revista *Caras y Caretas*.

La situació política es complicà arreu. A l'Argentina, Uriburu derrocà Irigoyen i, a casa nostra, el 14 d'abril de 1931 es proclamava la Segona República Espanyola. Macià, que acabava de fundar Esquerra Republicana de Catalunya, proclamà des del balcó de la Generalitat la República Catalana.

Tot i que les perspectives de Dameson a Buenos Aires eren prou bones, aquests esdeveniments, juntament amb el fet de ser nomenat fill predilecte de la Garriga, com veurem, el van fer pensar en un retorn i en unes noves fites més a prop dels seus i de la seva enyorada Catalunya. Precisament aleshores la seva carrera artística acabava de fer un tomb decisiu amb una gran exposició de les seves caricatures a les galeries Witcomb de Buenos Aires,[22] per l'octubre de 1931, i sobretot gràcies al Concurs Internacional de Caricatura celebrat als Estats Units el 1932, en el qual guanyà el primer premi, dotat amb 1.000 dòlars, per una caricatura de Francesc Macià que va fer la volta al món.

A les galeries Witcomb, ja hi havia exposat caricatures fetes amb la tècnica geomètrica que havia de revolucionar aquest art i que ja havia insinuat en treballs anteriors, però que ara ja arribava a la seva màxima simplificació i eficàcia. D'entre les caricatures de diverses personalitats com el president Uriburu, Gandhi, Mussolini, etc., les de Francesc Macià i de Georges Bernard Shaw destaquen per damunt de totes. La de Macià va ser adquirida per subscripció pel Casal de Catalunya i regalada al polític quan aquest ja era president, i la de l'escriptor anglès la va comprar ell directament. Li va agradar tant que la va fer gravar en el vidre de la porta de la seva sala d'estar, on encara es pot admirar. També va enviar una carta personal a Dameson on lloava l'estil innovador i li feia avinent que aquesta era la primera caricatura que li havien fet sense cap intenció de burla. En aquest mateix sentit, i arran de l'exposició de la Witcomb, el crític i conegut «*charlista*» Federico García Sanchís, havia escrit:

> «Gairebé mai les caricatures personals no es fan amb el cor net. Instintivament, el caricaturista es lliura a una venjança, tant més enutjosa perquè acostuma a ser gratuïta. Dameson, per contra, busca i troba en els seus models aquella cordialitat que harmonitza amb la seva.»

22 Importantíssimes galeries d'art fundades pel fotògraf anglès Alexander Witcomb (1880-1970).

Pel que fa al premi del concurs de caricatures celebrat a Nova York, tal com Jaume Capdevila explica a la segona part d'aquest llibre —pàgina 134— es tracta d'un més dels punts difícils que ens hem anat trobant en la confecció de la biografia d'Andreu Dameson.

1928

L'advocat i polític socialista argentí Alfredo Palacios.

VCB

Circa 1936

Cases del carrer dels Banys, de la Garriga, propietat dels Dameson i on l'Andreu va residir durant la guerra.

MPS

8 Fill predilecte de la Garriga

Els catalans, a l'Argentina, van mantenir l'afició a reunir-se en penyes i ho feren en diversos cafès de la capital, però preferentment al Casal de Catalunya. Una d'aquestes penyes es va fer més famosa i coneguda que les altres. Era el «Soviet Català» —que no tenia res a veure amb el comunisme—, presidida pel músic Jaume Pahissa i a la qual assistien Manuel Girona, Lluís Macaya, Pere Puig, Joan Cunill, Francesc Fàbregas, Lluís Cabré i el mateix Andreu Dameson.[23]

Aquesta penya, el 14 d'agost de 1931, va enviar una carta a l'Ajuntament de la Garriga demanant que atorgués a Dameson el títol de fill predilecte. La firmaven cinquanta persones.

> «Els sota signants, catalans de soca i arrel, d'anys fa residents a Bons Aires [sic], ens permetem adreçar-vos les presents ratlles per parlar-vos d'un artista català, fill de la Garriga i que a Bons Aires ha sabut obrir-se pas, mercès als seus propis mèrits. L'Andreu Dameson. Jove, encar avui, en Dameson l'hem vist lluitar entre nosaltres, s'ha enfilat i ha arribat amb èxit als millors llocs del difícil temple de l'Art i el Periodisme [...]. Català de cor, acut a tot arreu on hi ha quatre catalans ben intencionats, i entre el grup d'artistes catalans que tenim a Bons Aires, és especialment estimat i considerat per tots. [...] Davant, doncs, de les qualitats excepcionals d'en Dameson, que fan d'ell una promesa brillant pel pervindre i honoren el nom del poble que ha tingut la sort de veure'l néixer i que anirà sempre associat a la glòria de qui tant l'estima i recorda, ens permetem insinuar-vos a vós que l'Ajuntament faci una distinció especial a l'artista Andreu Dameson, trametent-li, a l'ensems, un comunicat que al mateix temps que l'encoratgi per seguir treballant amb tot entusiasme, el farà encara molt més orgullós de ser fill predilecte.»

El 14 d'octubre a la Garriga hi hagué sessió ordinària de l'Ajuntament en ple[24] i s'hi acordà, entre altres coses, el següent:

---

23 Joan Rocamora, *El Casal de Catalunya a Buenos Aires*, p. 156.

24 Albert Benzekry, *La Garriga, dia a dia*, Vol 2: 1927-1939, p. 777.

1928

Atlántida, revista argentina en la qual Dameson hi col·laborà.

«Es dóna compte de l'instància per 50 catalans residents a Buenos Aires demanant una distinció pel fill d'aquesta població Andreu Dameson. El Consistori, apreciant aquestes manifestacions, acorda nomenar fill predilecte de la població Andreu Dameson i Aspa, com a penyora de l'alta estima que se li té i per la seva trajectòria en el terreny de l'art i el periodisme.»

El 28 de desembre hi hagué un altre acord de l'Ajuntament:

«Encomanar a la Comissió de Cultura la preparació dels actes que s'han de celebrar amb motiu del lliurament a l'Andreu Dameson del pergamí que el declara fill predilecte de la població».

Aquest nomenament, al cap i a la fi, resultà decisiu per tal que Dameson fes novament les maletes per tornar a la Garriga. I és que el dibuixant, fins aquell moment, només havia considerat les seves estades a l'Argentina com això, com estades temporals, ja que ell tenia molt clar que el seu lloc de pertinença era la Garriga.

D'altra banda, la proclamació de la República, l'elecció de Francesc Macià com a president de la Generalitat i la influència de Ventura Gassol, als quals havia conegut en la visita que havien fet a Buenos Aires, també el devien empènyer a emprendre el camí del retorn. El juliol de 1932, doncs, amb la dona, el fill i molt probablement la sogra, Dameson arribà a la Garriga i s'instal·là en una de les tres cases del carrer dels Banys que el seu pare havia comprat per a ell i els seus germans més joves, Valentí i Jaume.

El periodista Héctor J. Romero va publicar a la revista *Atlántida* un extens article sobre aquesta penya, que val la pena reproduïr per adonar-nos de la importància i de la simpatia amb què van ser acollits els catalans a Buenos Aires.

«El soviet catalán de Buenos Aires»

¿Un soviet en Buenos Aires?... Sí, señores. Pero no hay que alarmarse. Un soviet instalado en pleno centro de la ciudad, sin escondites, sin dinamita y sin bandera roja. Un soviet pintoresco y risueño, lo más curioso y heterogéneo que pueda darse, «guarida» de artistas burgueses, de gente toda muy simpática e inteligente, que ni es comunista ni tiene nada que ver con el anarquismo, pero que, al mismo tiempo, es libertaria por temperamento y por definición filosófica.

Este soviet separatista de la calle Maipú surgió de una circunstancia por demás simple. Nada de reuniones preliminares, de discursos, de convocatorias, de escisiones, etcétera. Eso queda para las agrupaciones de carácter trascendental, donde sus miembros nunca llegan a ponerse de acuerdo. Y el soviet tiene el buen gusto de no ser trascendental.

Un buen día, el actual comisario del soviet entró en «La Brasileña» de la calle Maipú. Pidió un café.

—Hombre... —se dijo— este brebaje es muy bueno...

Y al día siguiente volvió a tomar otro. Y así siguió yendo durante varios meses. Hasta que un día conoció allí a otro catalán.

—¿Separatista? —preguntó.

—¡Separatista! —le contestaron.

Y, claro, se hicieron amigos. Dos catalanes, dos pocillos de café. Un poco de arte y de política. Y ya está hecha una peña. Naturalmente, a ella fueron agregándose, con el correr del tiempo, numerosos catalanes caracterizados de Buenos Aires: financistas, escritores, pintores, industriales, músicos, poetas y periodistas. Un día, alguien, mostrándose asombrado por la extrema libertad, por la casi anarquía en que se desarrollaban las reuniones, comentó, algo acalorado:

—¡Hombre, aquí cada cual hace y dice lo que se le antoja! ¡Esto es un soviet!...

—¡Un soviet! ¡Un soviet!... —exclamaron los demás. Y desde entonces, la peña de la calle Maipú se convirtió en un soviet con todas las de la ley.

¿Este curioso y pintoresco soviet, es una sociedad? No, señores. ¿Es una corporación? Tampoco. ¿Es un comité? Mucho menos. Es y no es un soviet. Es y no es una peña. Es más bien, un grupo de catalanes inteligentes y capaces, hombres de letras, industriales, artistas, residentes todos en Buenos Aires, que aman a Cataluña, que aspiran a su legítima independencia, que aman al arte entrañablemente y que se reúnen para rendir pleitesía al talento en todas sus manifestaciones. Sencillamente: con muy buen humor y sin bombos ni platillos.

Allí, en las mesas de «La Brasileña», ellos se reúnen para hablar, con la más absoluta libertad, de las cosas de Cataluña, de su política, de su arte, de sus finanzas. En serio y en broma. ¡Cuántos artistas no deben su primer triunfo a la desinteresada ayuda que les brindó el soviet! Porque, detrás de su aparente intrascendencia, detrás de la broma y del buen humor, el artista que se aproximó a este simpático soviet encontró siempre la palabra de aliento, la ayuda moral y económica y el corazón generoso de estos catalanes que, sin bombo ni platillos, se dio por entero para ayudarlo en la lucha, alentándolo hasta el instante decisivo de su primer triunfo.

Tiene la mar de gracia este soviet catalán. Y la tiene no ya por el buen humor, por la sal, por la picardía de que hacen gala sus afiliados, sinó también por lo paradójico de su «organización». ¡Hay que ver!... Esta peña, que elude toda disciplina, que desprecia los reglamentos y la organización formal, que proclama la libertad más absoluta para todos sus afiliados, tiene, sin embargo, sus autoridades. Ellas son el comisario, el secretario general y el jefe de policía.

El comisario, por ser el más viejo y el más simpático, fija las fechas de los banquetes y su opinión es la más respetada. El secretario corre con todo lo relativo a la introducción de visitantes o afiliados. Y el «jefe de policía»... Bueno, éste es el encargado de conocer la llegada de las personalidades catalanas que arriban a Buenos Aires, averiguar el hotel donde paran e invitarlas a concurrir a la peña del soviet... con un «café con leche de honor».

Los miembros del soviet catalán [...] son catalanes, sueñan con una Cataluña independiente y viven con el corazón y el pensamiento puestos en el terruño nativo, pero no dejan de querernos a nosotros. Y nos quieren haciendo obra, educando a sus hijos argentinos en el amor a la patria argentina. Los hijos de estos catalanes, son tan argentinos como catalanes son sus padres.

la humanitat

Director: Lluís Companys

Redacció i Administració Pelai, 36, 2.º
Telèfons 16407 i 16408

Imprenta: Carrer de Bot, 21

Any I — Barcelona, 30 de desembre de 1931 — Núm. 45

Dues edicions diàries

Original i esmentada caricatura de Francesc Macià, reproduïda a Buenos Aires per l'artista Andreu Dameson. Les obres de dit artista són fetes totes a base de plom d'undrem

L'ofensiva dretista

Una maniobra contraproduent

Ens cal tornar a parlar de l'obstrucció les dretes contra l'Esquerra Republicana de Catalunya. Aquesta ofensiva, sinceparta, ferma, sols testimoni sa serietat: solidaritat escrupul·ol que suposen els iniciadors i organitzadors de la maniobra.

La sensepaga actual de estrenar a l'opinió, portant al seu saine el dubte sobre la espiritual dels homes de l'Esquerra, de llançar sospites sobre la realitat de procediments dels malaiolots de aquesta, en mans menys de l'Esquerra, per a llançar-hi pela vitaraya de les dretes. Es, en una paraula, empatar les mines, per a poder-ho dissentir sobre els homes que per la voluntat del poble, tenen en les seves mans el govern de Catalunya.

Res dit que la campanya dretista, donarà un resultat insegüent pels seus iniciadors. Un resultat contraproduent: en aisslat, ell el pelle, que la sensibilitat esquerrana, en veure tanta condemnada en compres aquesta unitat esquitina de procediments, en veure allí breve devant del parch d'Esquerra, a tanta diferents opinions perquè hi ha ells el cancel sepell dretista, vea clara la maniobra, sin no la altra que impossa el dubte de les dretes, perdi l'enfrentamment de les esquerres; en el gavera de Catalunya, bates les dretes ens atagaire rotlemment. Tots llauen dels mentó dels nostres homes, sensatesa

L'Esquerra Republicana de Catalunya

Arguments, i no crits

Ehuera que sin altres extremis si sols això de mal gust, la nostra gent, i en nostres dints, no ella hem d'imitar.

Hem d'aconsiduat-nos en les nostres Rutles polítiques a esprimir els llauts i als adjectius barrons. La fusta, millor respota ho "Ser per la reproducció de tals to dels nostres contrincants, perque el públic adjectí la conducta de tots.

No és amb grupis personals si fent fa de l'insult si millor mode de defensar les posicions polítiques si de judicar la conducta alena. El que acudeix a aquesta mitjana de per manca d'arguments i per l'impuls de la rancúnia, la pesada o l'ferrela.

El que cal és l'Cartal en la ideologia i ell els procediments polítics sense confusionismes.

L'article que abir publicadem amb la signatura d'Humbert Torres demostra que els homes de l'Esquerra judicen i no llum del dia la seva política manera de produir-se Esquerra Republicana de Catalunya dentla vinc continuada per l'opinió pública i de vara a ella.

Ells sotrenimiento durrumbaqui sancetia, les sotrades posicions les partida, el canal improvist de panoplia, als l'esquerrada polítiques, el transfiert d'aneel canvi ha contribuit a destinar una gran part de la confiant, però aquesta no ha desesperat del tot.

Les torres procedencions han d'anar precisant el mala prent, no la en la dretista, sinó en l'aplicació de la idiotesa, a obtenir les contingències que la vida social porti. I els nostrés, esclata, edifici de continuar essent, sous nous perturbadors, segurità i altres disfurms, haurien de estrar apies en algun lloc dels extr-

Gandhi i el que representa per a l'India

"Ja vetres a Gandhi l'home donat si pobir hindú nous ideiques i nous idels, no substituïdo dels idols i dolies del passat"
RABINDRANATH TAGORE.

En despreis del llaube de la Conferencia de la Taula Redonda que si problema hindu s'ha aterrapat fins l'estrem de que Anglaterra es preparaspa ordenament del problema hindú. Prentopat-ne Anglaterra d'una cosa ja antem, un Ministeri fiscal, el que vol dir. Fins i tot els integrismes d'aquesta darrera dies ens reportaba la preocupació parlitulatlisima de Mr. Ramsay Mac Donald, en relació amb aquest transcendentalisme problema.

Tot seguit del llaube de la Taula Rodona, Gandhi torna a l'India. La preocupació de Ramsay Mac Donald, que a Anglaterra serà un fiscus más o menys avver del notice de l'ex-líder treballista, a l'India es traduirà en una violent resorció, a la qual la resistòcia passiva de Gandhi — la vara i la filadora (Shichatka) com a armes de combat — sòn com els cirio a llant Antoni.

El viatge de Gandhi a Anglaterra ha fet, si res no, idiotó: o, más ben dit, aconsiraar el procés nacionalitzat a l'India. Gandhi, de tornada, per primera vegada comença de parlar de violència i de guerra. Aquella latitud, radical neonida incoherent en la figura del Mahatma, tota pau i serenitat.

Però de que ens enfrentem amb aels forts que sis bosten. El procés nacionalitzat a l'India, que fa no res, ma que un procés revolucionari qualsevol, que en un moment donat, si no vigeu. A ve. S d'aquest moment podia ésser plasmat per la figura mística i religiosa de Gandhi, avui ha destronat l'apòstol de la pau, de la vara i la filosa.

Les revoluciòns tenen un ritme i cada moment d'aquest ritme te el seu home apropiat que la revolució marta tot seguida.

Es ara Gandhi l'home de la revolució india? Podem dir que no. No negarem que Gandhi pot tenir i tindrà indubtablement un "rol" destacat en tots un gran movimento que s'acosten en l'India. Mès que res, però, Gandhi serà ara un poder moderador. Estarà situat a la dreta de tots els moviments liberadors del poble hindú.

Gandhi, el 27 de febrer de l'any passat, escrita en una allocució el poble, després de que hem li havia retirat el caràcter pietòsia del seu moviment: "Si un sol dels resistents ataffis retirat res o llurs." Aquesta afirmació, demagògica totalment en llavis del Mahatma, no ha estat sotsegada en la pràctica per la seva actuació. Aquell sinptoma del 27 de febrer. Aquella derrotó demagògica de Gandhi respòsta a un fet mes llart que la seva pròpia ideologia. Respòsta a una dretista i dretista, radicalització del poble hindú que amenaçava desbordar i anullar la seva preeminència i m a fi: ra representàtiva d'un poble.

Hem pas, fins a cert punt, ter e paralel entre Gandhi "sol-disant" avui dia, el representant de 300 milions d'hindus, i Zhang-Kai-Shek "sol-disant" representant de sis milions de xinesos. En un moment donat de la revolució xinesa, Zhang-Kai-Zhek, que reclamava, on dia, l'Thermeda ideològic de Sun-Yat-Sen, podia reaccionar, un altre, contra les doctrines d'aquest gran xinès i posar una valla a les reivindicacions de la Xina en pretendre establitzar en un moment donat, pel seu grup capitol, la gran revolució xinesa.

Gandhi, fins a cert punt, pot representar el Hulisa. El retrat de Rabindranath Tagore a Gandhi es tot. Gandhi no representa pas la totalitat de l'India. Anglaterra sabé, encara avui dia, la seva dominació sobre aquest territori mitjançant una explotació consentidora de la gran divisió Africa, religiosa i social d'aquest poble. Gandhi no es pas menys del règim de castes imposat a l'India. El matrix no és amb un directa representant de la casta hindú más elevada. El no entra mai contra el règim de castes. Tots els que estan al corrent de coses de l'India saben que aquest règim es en primpi el que aparatia la dominació saxona. Paul Louis, que de dels escriptors francesos un dels más profundament preocupats en qüestions hindús, ha escrit a aquest propòsit: "Que ca aquest règim abolit i 450 l'edifici britànic a l'India tremolaria."

Gandhi es no res menys un representant de castes elevat per un moment passional de la que podem anomenar revolució hindú. El sòlid, titulsmint esta estimés totalment a les decisions del Consell Nacional. I el Consell Nacional no de pas tot gandhiòsia, com tampoc ho es la gran masa del poble.

Per comprendre el secret de la dominació absoluta de les castes a l'India hem de atendre-ns al règim d'Venècia. Aquest règim ha de dominar per força la victòria als grans terratinents arrels. No hi ha secret del vol. Es nota per latifundis milisàquest colors o trens pesades a uns illes de nobs. No ha estat possible a l'India el triumf mal d'un candidat que no sia afiliat de lluny o de prop al gran grup dels Zamindars (grans propietaris). Considerant el poc entusiasme polític del poble que fa que sia encara un edifici a xifres escandaloses (en les darreres eleccions 3971 per 100; per 100 a Bombai i Arrum i 42 per 100 a Bihar i Orissa), el gran chantatge que es ha fet una política, no ha sòlis de classe, sinó democràtica, que ha la Dèlisa, la ignorància i l'afilia de les classes oprimides com a conseqüència de la tirania social. es construeix les altres dimensions del Raport Simon (II, 79), que diu que cada dos diputats de l'upodèsit nacionalista, un de no gran terratinent. A l'Assemblea de Pendjab, de 71 diputats nacionalistes, 51 son grans propietaris.

Ells Bao diuen a Barcelona que els comunistes hindús no erra nacionalistes. Ho contradiuen-ho aquest separatisme. Aquesta concepció gandhiana del nacionalisme i separatisme retrata la veritable classe de Gandhi. Gandhi es conformarà ara amb una autonomia administrativa que dèrela totalment en llibertat d'orinar a «Ingaytes de classe. L'India avanza, però, i ells com Gandhi, malgrat la seva voluntat, s'ha de llegar als endrèmdents.

De pas el Gandhi Mohlal Nehrur! ha estat detingut. Nehrurs és el cap de l'oposició contra Gandhi. Malgrat que els 65 membres amb que el Pandit compta en el Consell Nacional, son en tier majoria representants d'una o altra casta, 65 el republicà i socialista.

La simpatia del poble s'ha desplaçat de Gandhi a Nehrurs. Aquest es molt más radical. No l'importa la India armada i rebolta als ban. No li fan por les fàbriques i les organitzacions de treball dels anglèsos. Ho es fabrica el sòl per a l'indígena. El prefereix que li fabriqui sus máquina.

A l'India, igualment que en les dominacions francesa a la Indoxina, l'anexatsen a Polinesia, l'Indonèsia a Sumatra, Malaquas i Celebes, la Batia per la independència, per la libertat territorial endrèzdes dintre de poc una Batia per a les Ultramarines extremes. El cant que l'India fa, igualment que la Indoxina i la Xina matàtna, menta de dret a les reivindicàcions socials.

A l'India domina sòn, per impulsió de Gandhi, la Xina individual i la vara estàlaria. Ale nous pulsius de la Internacional Sindical, ofrèrent i de les castes opriméndes no sòn altres si mateixi, ved la máquina i la fàbrica que empren sòn ungiment per a treballar ella. Volen la sindicació socialista, però adhèrendse la pàtata i alliberat l'home.

La "Memòria del Congrès de l'India" adreçada a Ginebra, manifesta ella fòng. 2815 "que es fan, al territori, gegantins estorps per part de certa elements que no dinen que les nationalities ter elaborar la pagesia, terratinents i terratinents del sistema de Zamindars; i per abolir la pràctica sectòria."

El Govern anglès prosigui directament aquest règim. Aquestes "nationalities" hindús conquistes d'aquesta estòrsia, perque dinen que es que "representàn fa d'amo".

Clases que, naturalment, no es la seva.

ANGEL DOMINGUET

El poble de Valsin, a Suissa, les vaies del qual estan inundades d'una manera apropiada per a superar la sec

L'ABOLICIO DELS SUBMARINS

El senyor Benes parla de la pau del món

Praga, 30.—El ministre senyor Benes ha pronunciat un discurs davant l'Assemblea de Praga sòbre el problema de la pau mundial.

L'orador comença el problema d'aquesta de la guerra, amb el que s'ha fet molt desert. Andoos—Qui—gosaria—pronunciar arma del moment e ad dels necessaria ordenada. Es planet, el pacifisme de despràs de la guerra la dos allò en els una fenomens, la que ha estat tremol per gents que tan pro pot es la gran guerra.

Dos de les tres anos el problema del desarmament arrpa la política mundial. Ale tractats de pau i el pacte de la Societat de Nàcions, tres precis al desarmament. Experiència que el ministre vens poder designar com els mancaments del pacte.

La «Ideòlo del desarmament i de la seguràs ha estat la «Ideòlo de la Societat de Nàcions.

Aquesta idea s'ha desenvolupat immediatament, i les diverses etapes recorrèdies han estat anomenades pel Tractat d'ajuts recíprocs pel protocol de Ginebra, per l'acord de Locarno i, finalment, pel Pacte Kellogg, que si la seva ratificació.

Ja ha estat estudiat el cosmi tècnic del problema del desarmament per mes sòfisticats preparatòrs, que ha elaborat a aquest respecte el test d'un assaig.

—La primera Conferencia — acaba dient—constituïda en enfrentament de nacions que realitzarà la pau, encara que no pugui esperar-se que ésta sòlo destitjos signes alemos.

"En ningún momento, hais ninguna condición, en ningún tiempo, ni el partido ni yo en su nombre escribiremos una «ley de blasfemia» en virtud de la cual sea ejercida a las ordenes religiosas el servicio de la enseñanza. (Ens, jamás!"

(Paraules de Manuel Azaña al Congrès.)

Clixé del dia

Les parades de llibres vells

Tenen una llum difícula, barques ha les que comprades a «Ingaytes» a «Ingaytes», tenint davant les pàrts de llibres vells, en mig de la gent que fa les llibres vens desaldiaments a les llibreries. Ho di tenen, ens gen i ... parades de llibres Sàdiens. Ll'ensenyes ... ... amb pàrts, amb ... de ... amb ... Allò ... dotes. ... ...

9 La República i la Guerra

Dameson tornà al seu poble estrenant nomenament de fill predilecte i envoltat del ressò que tenien les exposicions i els premis que havia obtingut, que *La Gralla*, fidel amic i portaveu de l'artista, s'havia cuidat d'esbombar. Precisament aquesta publicació explica en ben poques paraules la realitat de l'actual Dameson:

> «Andreu Dameson ha tornat de Buenos Aires [...] és el mateix sentimental de sempre, malgra tot [...]. Abans de marxar, s'iniciava en ell l'artista, amb tots els dubtes i vacil·lacions [...] Però en les disciplines de treball que s'imposen a la capital del Plata, s'ha anat realitzant la concepció desitjada. Sis anys enrera, amb en Dameson marxà a Buenos Aires un excel·lent amic; ara podem dir que amb ell ha tornat un excel·lent artista.»[25]

El periodista Josep Figueres Basset, a *La Humanitat,* recull la seva tornada de la següent manera:

> «Ens vénen notícies de Càdiz dient que ha arribat de Buenos Aires, amb la seva família, el nostre estimat amic i notable caricaturista Andreu Dameson. El recordem encara tornant de París, on havia perfeccionat els seus estudis artístics, disposat a anar a les Amèriques a conquerir amb el seu esforç i la seva ardidesa un nom prestigiós en el gran món heterogeni de l'art. Certament Dameson ha aconseguit el que es proposava: la seva activitat i el seu saber han conquerit per a ell un pedestal gloriós a la gran metròpoli americana, el qual ha tingut ressò vibrant a tot el continent.
>
> Durant el seu estatge a la capital del Plata ha estat director artístic d'una de les millors revistes gràfiques, *Atlàntida,* exercint el càrrec amb veritable zel i voluntat.
>
> Una de les seves darreres exposicions al Saló Víctom, de Buenos Aires, li ha valgut l'elogi dels millors crítics d'art, fins a l'extrem que la premsa sud-americana ha arribat a considerar-lo un dels millors caricaturistes del món. El seu estil, la seva manera peculiar de reproduïr la pura psicologia dels seus originals, l'art exò-

25 *La Gralla,* 3 de juliol de 1932, p. 6.

AMG

ABF

ABF

La Gralla, de Granollers, *El Congost*, de la Garriga, i *Farell*, de Caldes de Montbui, van ser les tres publicacions comarcals que van reproduir la caricatura de Francesc Macià.

tic amb que expressa les seves ratlles artístiques, han fet de les seves obres vertaders joiells inimitables, que li han valgut la gloriosa fama que gaudeix.

Una de les seves obres genials és la caricatura de Francesc Macià adquirida pel ˝Casal Català de Buenos Aires˝ per a fer-ne ofrena al digníssim President de Catalunya, que junt amb un pergamí d'aquella entitat li fou portat expressament per un representant d'aquesta. Recordem les paraules del senyor Macià en fer l'elogi de tan meravellosa obra, paraules que foren reproduïdes textualment per tota la premsa de Buenos Aires.

˝La Opinión˝, de Buenos Aires, diu amb motiu de la seva tornada a Catalunya:

˝El gran artista catalán Andrés Damesón vuelve para su patria. Con él se marcha uno de los mejores caricaturistas que hemos conocido. Su recuerdo queda imborrable entre nosotros con sus clásicas obras, las cuales revelan un temperamento de artista gigante˝.

Després d'haver glorificat el nom de Catalunya per terres forasteres, Andreu Dameson, català d'ànima i de cos, fill de La Garriga, torna a nosaltres. Sigui benvingut. Els qui estimem l'amic, els qui coneixem el seu art, els qui hem conviscut amb ell hores d'angoixa i d'alegria, l'esperem amb els braços oberts.»[26]

La caricatura de Francesc Macià continuava sent objecte i motiu de tots els elogis; a part de la personalitat del caricaturitzat, despertava admiració la innovació tècnica i estilística que representava. El ja famós dibuix va ser reproduït en tres publicacions vallesanes, *La Gralla*, *El Congost* i *Farell*, i en algunes de barcelonines, com ara *La Rambla* i *La Humanitat*.[27]

---

26 «Andreu Dameson», *La Humanitat,* 8 de juliol de 1932, p. 5.

27 *La Humanitat,* que era el principal diari d'Esquerra Republicana de Catalunya, va sortir del 9 de novembre de 1931 al 24 de gener de 1939. La caricatura de referència va aparèixer a la portada del 30 de desembre de 1931.

El Congost era un bimensual garriguenc que va sortir del febrer de 1933 al juliol de 1936 (número 82). La caricatura de referència va ser la portada del número 2.

Farell, quinzenal de Caldes de Montbui, era portaveu de les esquerres. Va aparèixer el maig de 1931 i va durar fins al setembre de 1934 (número 88). La caricatura de Macià va sortir en un extra (número 37) del 8 d'octubre de 1932.

A *La Gralla*, amics com sempre, li dedicaren tots els elogis. Ara deien que «*ritorna vincitore*» i que

> «a Buenos Aires, on es destapà, ja fa temps, s'ha fet un nom cotitzable en el món de l'art i del periodisme»

i acabaven anunciant que la Garriga

> «prepara una gran festa en honor del nostre admirat amic».[28]

En un altre escrit posterior —3 de juliol— els de la publicació granollerina demostren que coneixen bé l'artista garriguenc quan escriuen:

> «A Buenos Aires s'hi enyorava. Sentia la nostàlgia de veure's tan lluny de la seva dolça Catalunya, d'aquest Vallès tan estimat, i magrat d'haver trobat allí bons amics i haver-se pogut fer una posició envejable, tantost ha pogut ha vingut amb la seva esposa i el fill a aquesta terra dels seus amors... segurament per a sentir, dintre de poc, el neguit de tornar-se'n una altra temporada... per tornar-se a enyorar.»

A la mateixa revista Josep Miquel i Macaya li dedica tota una pàgina plena d'elogis —7 d'agost de 1932— i anuncia una altra exposició a la Garriga i uns treballs amb ferro forjat dels quals no n'havíem sentit a parlar. També explica que la revista americana *Novayorkina,* que ja li havia reproduït moltes caricatures, li havia presentat una proposta per treballar a les seves pàgines. Aquesta és l'única notícia que hem trobat sobre aquesta publicació i sobre aquesta oferta, que ignorem si es va concretar en alguna cosa real.

Finalment, el 5 de març de 1933 es féu el lliurament solemne del pergamí que acreditava Andreu Dameson com a fill predilecte del seu poble. Fins i tot la notícia sortí al diari *ABC-Edición de Andalucía* —pàgina 24 del 4 de març.

> «El mismo domingo, el Sr. Macià irá a La Garriga para asistir al homenage que en su pueblo natal se tributa al caricaturista Dameson, premiado en un concurso de caricaturas celebrado en Nueva York donde ha obtenido el primer premio, precisamente con una caricatura del Sr. Macià.»

El fidel notari que és *La Gralla* ens n'amplia detalls:

> «L'acte consistirà en un Vi d'Honor i se celebrarà a dos quarts de dotze al saló del Cèntric Club. Sabem que serà presidit per les autoritats locals i que hi prendran part representacions de totes les societats garriguenques [...]. Expressament convidat assistirà a la festa el President de la Generalitat de Catalunya senyor Francesc Macià [...]. El pergamí serà lliurat a mans de l'homenatjat per l'Alcalde de la Garriga, Sr. Vinyes.»

Un cop celebrat l'homenatge *La Humanitat* se'n feia ressò i l'explicava d'aquesta manera:

> «La festa de La Garriga fou d'homenatge a l'artista Andreu Dameson, l'original caricaturista que acaba d'obtenir una assenyaladíssima distinció a Nordamèrica, en un concurs al qual concorregueren centenars d'artistes.
>
> El president de Catalunya volgué associar-se a aquest homenatge per ésser dedicat a un artista que, pels seus mèrits, ha sabut elevar-se de la modesta categoria d'obrer manual a les enlairades regions de la fama. I encara tenint assenyalada hora per a visitar l'acte de Sabadell, va procurar combinar el viatge de manera que li fos permès d'anar a les dues poblacions.
>
> Sortí a dos quarts d'onze del matí, acompanyat del cap de Cerimonial, senyor Rubí, i del capità dels mossos d'esquadra senyor Escofet.
>
> Rebuts a La Garriga per les autoritats, i una gran gentada que aclamava el President, es traslladaren a l'Ajuntament, des d'on es dirigiren amb l'homenatjat al local del Cèntric Club, on tenia lloc l'acte d'homenatge.
>
> Aquest acte va consistir en un vermut d'honor. Ocu-

La Rambla, propietat de Josep Sunyol i Garriga, el president del Barça assassinat pels franquistes, va aparèixer com a setmanari d'esports el 10 de febrer de 1930 i va esdevenir diari d'informació general del 9 gener de 1936 al 21 de gener de 1939 (número 1251). La caricatura va sortir a la portada del 10 de novembre de 1933.

28 *La Gralla*, núm. 536, del 24 de gener de 1932.

La Garriga, 5 de març de 1933

Taula presidencial de l'homenatge tributat a Andreu Dameson al Cèntric Club.

FJI

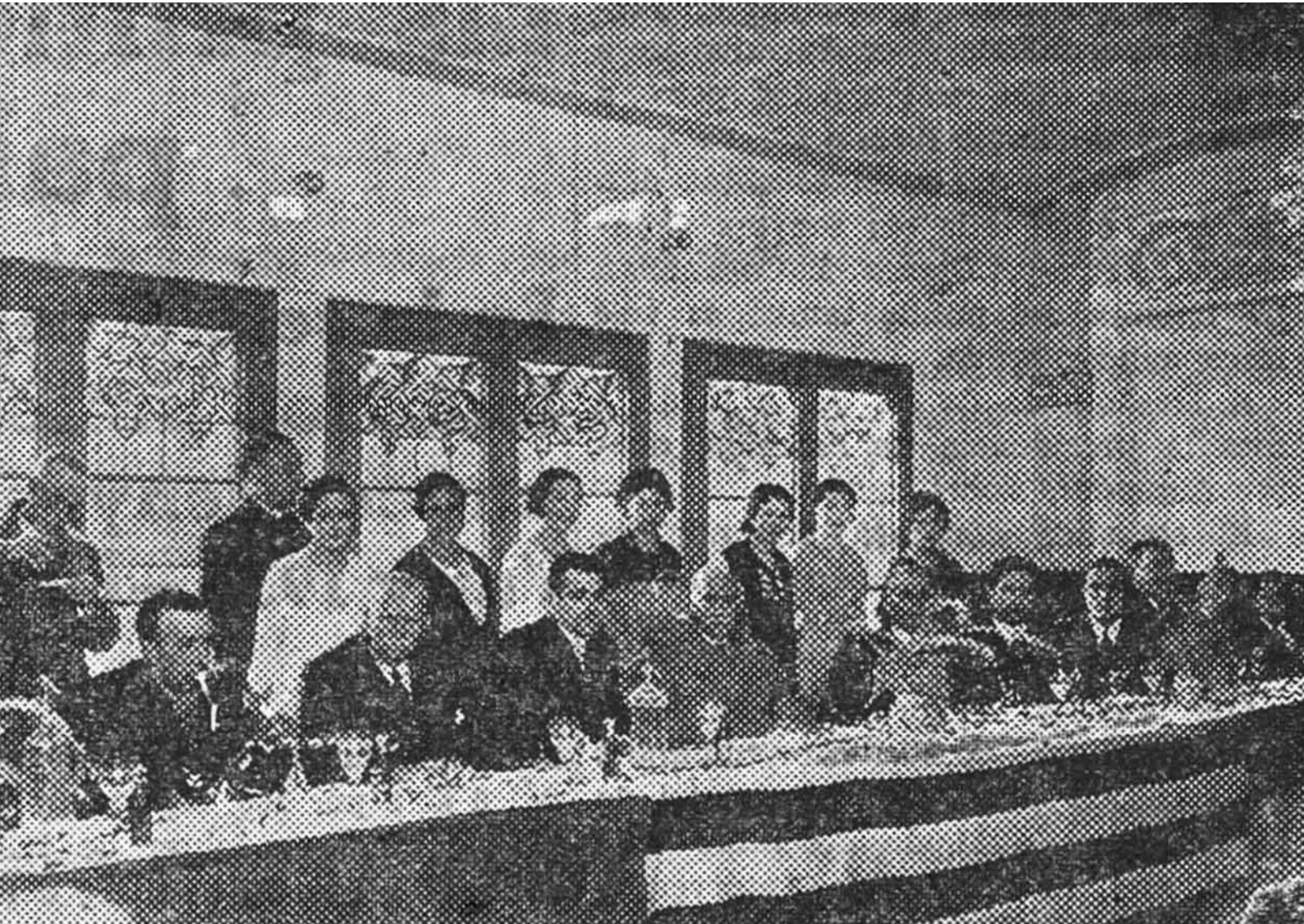

paren llocs a la presidència, amb el senyor Macià, l'homenatjat, senyor Dameson; l'alcalde, senyor Lluís Vinyes; el jutge municipal, senyor Joan Bachs; l'ex-diputat senyor Pujol i Font, i diversos regidors i representants d'entitats de la localitat.

Pronunciaren parlaments d'elogi a homenatjat el secretarl del Centre d'Esquerra, senyor Figueres, el qual, amb gran eloqüència, féu un esbós de la personalitat artística de Dameson, i el senyor Pujol i Font, que va expressar la seva admiració per l'artista i la seva adhesió a l'acte.

Fou llegida una inspirada composició apologètica del poeta. Salvador Perarnau, que fou ovacionada.

L'alcalde lliurà a l'homenatjat un artístic pergamí, que li dedicà l'Ajuntament de La Garriga, i un grup de mestres de la vila ofrenà al President de Catalunya un artístic ram de flors.

El senyor Macià, afectuosament per a l'artista i per a la població que en honorar-lo s'honorava ella mateixa, elogià també complidament en el seu breu parlament la tasca d'Andreu Dameson i féu ensems l'elogi de l'art, que és bondat, generositat, amor i tot el que de noble pugui oferir l'esperit.

Manifestà el goig que havIa experimentat assistint a aquest acte, per com tenia de culte l'homenatge a un artista i per tractar-se d'un simple obrer que sabé aixecar-se pel seu mèrit i gairebé sense ajut de ningú; demostrant aquesta circumstància la veritable qualitat del geni que s'obre pas si sap resistir les penalitats de la lluita per la vida i es troba animat de voluntat per a manifestar-se.

Agraí l'obsequi que li dedicaren i acabà dient que el President de Catalunya no podia mancar a aquest acte, perquè Catalunya s'ha de sentir satisfeta en honorar els seus fills il·lustres que enalteixen el seu nom amb llurs obres.

Una xardorosa ovació acollí el discurs del President.

S'aixecà a parlar l'homenatjat. No pogué amagar l'emoció que sentia, i les seves paraules foren de gratitud per a tothom. Per al President de Catalunya, en primer lloc, que tan alta significació donava a l'homenatge amb la seva presència; per al Cèntric Club, on va fer la primera Exposició i va subvencionar-lo per anar a París a proseguir la seva carrera artística; per als inspiradors del periòdic local «La Gralla», que l'encoratjaren als inicis de la seva carrera; per a l'Ajuntament, que va nomenar-lo fill predilecte, i per a tots aquells que havien assIstit a l'acte d'homenatge.

Fou afectuosament aplaudit.

I així acabà aquest acte d'homenatge a l'artista de La Garriga, del qual hom servarà inesborrable record, per com fou de cordial i efusiu i per haver-li donat relleu amb la seva presència la més alta magistratura de Catalunya.»[29]

També La Vanguardia en publicà una nota:

«El domingo, por la mañana, conforme anunciamos, el presidente señor Macià, estuvo en La Garriga con objeto de asistir al homenaje que se tributó en aquella población al caricaturista Andrés Damesón, quien ha obtenido un importante premio en un concurso internacional de caricaturas celebrado en Nueva York.

[...] Ya en La Garriga el presidente estuvo en el Ayuntamiento y después en el Céntric Club, donde se efectuó el acto de homenaje.

Pronunciaron discursos de elogio al señor Damesón, el secretario del Centre de Esquerra, señor Figueras, y el señor Pujol y Font.

Se leyó una composición del poeta Salvador Perearnau, y después el alcalde hizo entrega al homenajeado de un artístico pergamino que le dedica el Ayuntamiento de La Garriga y un grupo de señoritas garriguenses entregó al presidente de Cataluña un artístico ramo de flores.

El señor Maciá elogió en breve discurso la labor de Andrés Dameson, hizo a la vez elogio del arte, que es bondad, generosidad, amor y cuanto de noble puede ofrecer el espíritu, y terminó diciendo que el presidente de Cataluña no podía faltar a este acto porque Cataluña ha de sentirse satisfecha al honrar a sus hijos ilustres que enaltecen su nombre con sus obras.

Finalmente, habló el festejado para agradecer el homenaje que se le había tributado.

Todos los oradores fueron aplaudidos.»[30]

29 *La Humanitat,* 6 de març de 1933, p. 11.

30 *La Vanguardia,* 7 de març de 1933, p. 8.

A aquest homentage també hi van assistir diverses representacions d'altres poblacions, sobretot de les adherides a Esquerra, ja que Andreu Dameson havia anat decantant el seu pensament polític cap al partit hegemònic de la Catalunya republicana, influït sens dubte per les seves vivències anteriors i per la coneixença que havia fet amb el president Macià, i sobretot amb el seu secretari, Ventura Gassol, a qui havia conegut a Buenos Aires i amb qui havia fet una amistat que havia de durar per sempre.

Malgrat la forta vinculació de Dameson amb Esquerra, com demostra la seva col·laboració en publicacions locals i nacionals del partit i la seva amistat amb moltes personalitats del mateix,[31] no tenim evidència de militància oficial.

També *El Congost* del 12 de març —número 2—, que publicà a primera pàgina la caricatura de Macià, li oferia un «Homenatge merescut» i en glossava totes les virtuts com a dibuixant i com a persona.

Farell, la revista de Caldes de Montbui, també li dedicava tota una pàgina d'un número extraordinari el 7 d'octubre, en la qual reproduïa quatre caricatures —Niceto Alcalá Zamora, Lola Membrives, Adolf Hitler i Vicente Gallo. En l'escrit amb què s'acompanyava la publicació advertia:

> «Dameson va marxar d'Amèrica per perpetuar el seu treball artístic en la terra on va néixer. Dameson, doncs, no pot tornar a marxar. Dameson pertany a Catalunya i els fruits dels seus treballs, que esdevindran elogis mundials, cal que restin registrats a casa nostra [...] desitgem a l'amic Dameson que pugui romandre per sempre més a Catalunya i que la continuïtat del seu treball i de les seves obres perpetuïn el nom gloriós de la seva terra natal.»

Després de tants elogis, Dameson no s'aturà i presentà una nova exposició de les seves obres al Cèntric Club. La inauguració, prevista per al diumenge 17 de setembre, va ser un altre èxit. Per assabentar-nos de tots els detalls el millor que podem fer és llegir la crònica que va aparéixer a *El Congost* l'1 d'octubre —número 16:

> «Constitueix aquesta exposició una sèrie de caricatures d'homes populars entre els quals, i com a mostra dels diversos que té realitzats, hi veiérem Cambó, Hitler, Companys, Alcalá Zamora, Hindenburg i Gandhi. Aquestes obres, d'una execució difícil i compromesa, han merescut els elogis d'artistes i crítics d'art [...]. En l'exposició també hi ha una sèrie de dibuixos humorístics en color, l'encertada execució i els acudits dels quals són reveladors d'un sentir afinat del modern humorisme que en el seu art posseeix Andreu Dameson.
>
> Però, en aquesta nova exposició, l'artista hi ha volgut presentar també una nova modalitat del seu art que encara no havia donat a conèixer. Són aquelles historietes mudes però tan eloqüents que constitueixen l'encert més remarcable de l'exposició. L'exactitud amb que són realitzades les expressions dels rostres i dels gestos en els personatges a través de les situacions, còmiques o tràgiques que passen, us revelen tot seguit un dibuixant expert que sap desenrotllar els temes que s'ha proposat, donant-los una vida dinàmica i un sentit expressiu tan encertats, que fan innecessària l'explicació de les accions.»

El 1935 fa les il·lustracions d'un llibre a favor d'Alejandro Lerroux, publicat per José Samblancat, titulat *El odio a Lerroux. El mejor amigo de la República*.[32]

Tant al món com a casa nostra la situació política s'anava enverinant. Als Estats Units feien president Franklin Delano Roosevelt i a Alemanya feien canceller Adolf Hitler, que començava amb força les seves campanyes contra els jueus, als quals va culpar de l'incendi del Reichstag. A casa nostra, el dia de Nadal de 1933 moria el president Francesc Macià, una figura carismà-

31 A més de les ja esmentada coneixença i amistat amb el president Francesc Macià i amb el conseller Ventura Gassol, cal destacar també la seva relació amb el diputat Josep Grau i Jassans, a l'homenatge del qual —celebrat a Caldes de Montbui— Andreu Dameson assistí, tal com recollia *La Humanitat* del 26 de març de 1933.

32 Alejandro Lerroux García (1864-1949), polític republicà que es va distingir per una gran demagògia populista i per l'anticatalanisme. Durant la República va arribar a ser president del govern.

tica reemplaçada per Lluís Companys. Mentre a Espanya els militars i les dretes conspiraven contra l'ordre establert. L'assassinat de Calvo Sotelo va ser un més dels motius que serviren d'excusa per a una sublevació que, capitanejada pel general Franco, començà a l'Àfrica el 18 de juliol de 1936, i donà lloc a la més terrible de les solucions: la Guerra Civil a Catalunya, que durà fins al gener de 1939 i que havia de significar canvis traumàtics en la trajectòria de moltes persones, entre les quals Andreu Dameson, la vida del qual féu un tomb radical.

Quan Dameson es va adonar que les coses anaven mal dades i que aquella incipient sublevació podia esdevenir un conflicte molt seriós, va enviar la seva dona i el seu fill a França, concretament a Étiolles, a casa de la seva cunyada, i ell es va quedar a la Garriga. Com que aleshores vivia sol, va demanar al seu germà Valentí que li deixés el seu fill per fer-li companyia, i així va ser com el petit Valentí va viure una llarga temporada amb el seu oncle a la casa del carrer dels Banys. Valentí ens ha explicat una anècdota, que ell recorda vivament malgrat el temps que ha transcorregut. Ens diu que un dia va acompanyar l'oncle a un dinar que feien en una de les torres modernistes del poble. Pel que sembla la festa es va anar animant i, quan va tocar fer els discursos, Dameson va dir que ell el faria en anglès —que, en aquells moments, poca gent parlava. Per por de fer el ridícul si deien que no l'entenien, els altres comensals hi van accedir i el dibuixant va fer una llarga dissertació en l'idioma de Shakespeare. Quan va acabar tothom el va aplaudir i van lloar la justesa de les seves opinions que, asseguraven, compartien unànimement. El bo del cas, segons explica Valentí, és que Andreu Dameson no sabia ni un borrall d'anglès i que tot el discurs el va fer estrafent els sons d'una manera tan versemblant que tothom va quedar convençut que parlava un anglès absolutament correcte.

Dameson encara va fer un parell d'exposicions més al seu poble, juntament amb altres artistes garriguencs, ja que aquestes mostres havien estat organitzades per l'Ajuntament i per la Federació de Joves Cristians de Catalunya.

Durant la Guerra Civil, patrocinada pel Comissariat de Propaganda de la Generalitat, s'organitzà una altra exposició, a les Galeries Syra de Barcelona. En aquesta exposició presentà el que ell mateix denominava «plano-escultura» de 20 figures de polítics i intel·lectuals destacats. La venda d'aquests treballs i 140.000 reproduccions —en tamany postal— que se'n van fer va produir la gens menyspreable quantitat —per a aquell temps— de 56.000 pessetes, que Dameson va donar per als orfes de la guerra espanyola.

També tenim coneixement d'un cartell de dimensions considerables que va fer amb motiu del bombardeig que va patir la ciutat de Granollers, on hi va haver molts morts i ferits entre la població civil. A la Garriga, a finals de gener de 1939, també hi va haver bombardejos amb diverses víctimes. Segons el seu nebot Ramon, que havia vist el cartell,

> «S'hi veia una dona amb una criatura als braços mirant enlaire. També s'hi veia un avió de bombardeig, un Junker. La criatura estava ferida i sagnant. Enmig del cartell, amb lletres vermelles i en diagonal, una sola paraula: Assassins!».

Aquest cartell, que va estar exposat a la plaça de l'Església de la Garriga, va ser la causa que, un cop acabada la guerra, el seu nom fos posat a la llista negra pels vencedors de la contesa. També una visita que va fer al front d'Aragó va ser motiu per a la confecció d'una sèrie de làmines titulades *Visions de guerra*.

Malgrat la voluntat i els esforços de molts, la guerra, a causa de la ineptitud i mala organització dels altres, va prendre camins molt adversos per a la República i, de retruc, per a Catalunya. El país començava a viure els seus dies més foscos i veia seriosament amenaçada fins i tot la seva supervivència com a societat. Dameson, com tants i tants altres catalans compromesos amb la llibertat, hagué de prendre el camí de l'èxode i de l'exili, que, en el seu cas, va ser definitiu.

Portvendres, 23 de gener de 1939

A la dreta de la fotografia, Ramon Dameson i la seva mare, a «La Mauresque».

RDF

10 La ruta de l'èxode

El 21 de gener de 1939, a les dues de la matinada, Valentí Dameson, va fer llevar els seus fills i els va fer vestir precipitadament. Al cap de poc un autocar, procedent de Barcelona i segurament enviat per la Generalitat, els recollí, juntament amb la seva esposa i el seu germà Andreu. Molt probablement aquest autobús formava part dels que el govern català va posar a disposició de diferents personalitats, intel·lectuals i artistes que es veien obligats a abandonar el país. L'autocar emprengué el camí de la frontera per unes carreteres en molt mal estat, plenes d'entrebancs, com ara automòbils bolcats, mobles abandonats, armes i cartutxeres que havien deixat els oficials i els soldats i, sobretot, segons recorda Ramon, molts i molts arxivadors escampats tot al llarg de la ruta que portava a la frontera francesa. Justament el 21 de gener era una jornada plena de records per a la família de Valentí Dameson, ja que aquell dia coincidien el seu aniversari, el del seu casament i el sant de la seva dona, Agnès.

El viatge va ser llarg i feixuc; va durar més de dotze hores, ja que no van arribar a Portbou fins que ja fosquejava —aleshores no hi havia cap hora afegida, de manera que, al mes de gener, cap a les cinc ja era fosc. Per passar la nit, la família optà per fer-ho al túnel del tren que hi ha entre Portbou i Cervera de la Marenda.

Ramon Dameson comenta que la dona del seu oncle Andreu, Susana, i el seu fill Jaime Andrés ja feia uns mesos que se n'havien anat a Étiolles a casa de la germana de Susana. També explica que Andreu, que va marxar amb ells, portava un equipatge molt petit. Recorda que, quan van arribar a la frontera, hi havia milers i milers de persones en una mobilització mai vista. El seu pare i el seu oncle van dir que anaven a informar-se i ja no els van veure més, els van perdre de vista, ja que separaven els homes de les dones i de les criatures. Donem la paraula a Ramon, aleshores un noiet de vuit anys, testimoni d'uns fets que li han quedat gravats a la memòria:

> «La nit la vam passar dins del túnel del tren i sort que vam poder agafar un dels extrems del túnel, a prop de la paret, i així vam poder recolzar el cap. Penseu que el meu pare no en va voler parlar mai més de tot això. Només una vegada, ja molt gran, un dia que anàvem ell i jo, tots sols, amb cotxe, hi va fer una mica de referèn-

cia. El meu pare tota la vida va tenir el penediment que nosaltres, per culpa de les seves idees polítiques, haguéssim hagut de passar totes aquelles vicissituds. Tornant al dia de l'èxode, mai vam saber que el meu pare i el seu germà es van haver de separar i que cap dels dos germans va saber que l'altre també era a Argelers, el camp de concentració on els van portar.

Aquell gener de 1939 va fer molt fred. Tant el meu germà com jo recordem aquella nit al túnel amb la nostra mare com el dia que hem passat més fred de tota la vida. Era la nit del 21 al 22 de gener i, en el túnel, hi havia gendarmes a banda i banda. Pel que ara sabem, al pare i a l'oncle Andreu ja se'ls havien emportat però nosaltres estàvem totalment ignorants d'on podien ser. L'endemà ens carreguen en uns camions descoberts i ens porten a Portvendres, a un lloc que encara existeix i que es diu "La Mauresque", que en aquella època era un centre de vacances per a la quitxalla. Hi havia unes naus i allà ens van encabir. Abans d'això, com que feia moltes hores que no havíem menjat res, la mare ens va portar a un bar i va demanar dos cafès amb llet amb dos croissants. Ella no va menjar res. Va voler pagar amb una moneda de 5 pessetes, d'aquelles de plata del rei Amadeu, però els homes que hi havia allà, clients del bar, ja ho havien pagat. Els devíem fer pena però la sensació que encara quedava bona gent m'ha quedat per sempre.

Tornem a "La Mauresque", allà hi havia unes lliteres. La mare es va quedar tota la nit asseguda al costat de la llitera on dormíem el meu germà i jo perquè no hi havia lliteres per a tothom. L'endemà ens donen pa blanc —que feia tres anys que no en vèiem— amb una presa de xocolata. A mig matí, uns camions similars als que ens havien dut fins allà, ens carreguen i comencem a sentir dones cridant. Aleshores descobrim que a les poques dones que hi havia allà no les deixaven pujar amb els seus fills. La meva mare es va posar histèrica cridant "fills no, fills no" —ja que li havien pres el marit no volia que li prenguessin els fills—, fins al punt que, quan el camió ja arrencava, un gendarme la va agafar i, d'una revolada, la va pujar al nostre costat. Certament el va ajudar el fet que la mare era molt menuda i aleshores estava molt prima, de manera que no devia pesar gaire. Ens vam passar tot el dia per aquelles carreteres del Rosselló, que no eren ni remotament les d'ara, d'un Rosselló que aleshores devia tenir uns 250.000 habitants tot plegat i que havia engolit, en deu dies, més de 500.000 exiliats. Imagineu-vos com estaven les carreteres amb camions, carros fets malbé, animals morts grans quantitats de gent, etc.

Al vespre vam arribar a una ciutat i el camió es va aturar al costat d'una mena de castell. Era Perpinyà. Al carrer Jeanne d'Arc, que no deu tenir més de 200 metres. Afortunadament, aquell dia no havia plogut, contràriament al dia abans, que no havia parat de fer un plugim que, unit al fred, ho feia tot encara molt més desagradable. Tornem al carrer Jeanne d'Arc i diguem que a mesura que ens hi anàvem endinsant, anàvem trobant més i més gent i, quan ens vam aturar davant del Centro Español, vam veure que aquella gent, la majoria francesos, portaven termos amb llet, i pa i xocolata. Ja s'havia obert la frontera i sabien que arribarien refugiats amb nens, i els esperaven. Al Centro ens van donar sopa, a la qual ens vam poder reenganxar, i vam dormir sobre matalassos militars, tot i que, quan et volies girar, havies d'avisar el del costat perquè estàvem com sardines dins d'una llauna. A mig matí jugàvem el meu germà i jo, i es veu que, allò que passa entre germans petits, vam acabar barallant-nos. Això va cridar l'atenció d'un home, que es va acostar a veure què passava. Aquell home es deia Juan Carrión i, dirigint-se a la mare —que va suposar que ho era perquè ens renyava— i en castellà, es va oferir per acollir-nos a casa seva. La mare no va saber com reaccionar i es va quedar parada sense contestar. L'home s'adona de la situació i li diu que no es mogui, que tornarà amb la seva filla. Al cap de poc, ha anat a buscar la filla a l'escola i torna amb ella. Li diu a la meva mare:

"Veu, aquesta és la meva filla. No pateixi per res i, si vol, poden venir a casa meva".

La nena es diu Josefina, encara viu i té 87 anys. Aleshores en tenia 14. La mare veu la bona fe de l'home, es decideix, i un cop a casa d'ell ens presenta la seva dona, la senyora María. Eren de Cartagena i tenien una parada de verdures al mercat de Perpinyà. Després ens van demostrar que tenien un cor que no els cabia en el pit i nosaltres sempre estarem en deute amb aquella família, a la qual no hem deixat mai de veure regularment.

Aleshores també vam veure que la senyora María estava esperant una criatura. Encara que ara avancem esdeveniments hem de dir que, quan va néixer el nano, en Jeannot, els seus pares van demanar als meus si volien ser-li padrins. Amb en Jeannot tenim molt i molt bona relació i ens veiem molt sovint. En Jeannot és electricista, com el seu padrí, el meu pare.

Tornem al dia de l'arribada. La senyora María ens rep amb els braços oberts i oferint-nos la casa. Ens va dir que ells eren gent humil però que allà hi tindríem sempre un sostre i que no passaríem gana. I així va ser.

La mare estava preocupada pel pare però el senyor Juan la va tranquil·litzar dient-li que, com que per la seva feina al mercat, coneixia molta gent i tenia totes les tardes lliures, ja procuraria esbrinar on era i es dedicaria a buscar-lo. Els camps de concentració estaven en condicions dantesques en tots els aspectes. De primer no hi havia ni barracons, ni altaveus, ni res. La gent es feia el llit excavant a la sorra de la platja. Cada dia morien gairebé 50 persones al matí i la mateixa quantitat al vespre. Tots els habitants del camp eren exiliats espanyols i, en un camp que s'havia projectat per 4.500 persones, se n'hi van encabir gairebé 90.000 i això ho va dir, no fa gaire, l'alcalde d'Argelers, que és fill d'un exiliat espanyol.

Els dos germans [vol dir el seu pare, Valentí, i el seu oncle Andreu] no sabien res l'un de l'altre, ni que s'estaven al mateix camp. El senyor Carrión, que anava seguint els camps buscant el meu pare, va aprofitar una ordenança que s'havia decretat que deia que qualsevol ciutadà francès podia reclamar un exiliat o presoner sota la seva responsabilitat i que tenia 30 dies per acreditar que aquest individu tenia una feina. Aleshores se li feia un *laissez-passer*, o salconduit, en el qual havia de signar com a garant la persona que l'havia tret del camp. El senyor Juan, pel fet d'estar nacionalitzat, podia exercir aquest dret. I, dit i fet, va anar al camp d'Argelers i va preguntar per un tal Dameson. Com que el camp era molt gran i hi havia tanta gent, no tothom s'assabentava de tot. Uns companys van preguntar al meu oncle Andreu:

"Tu et dius Dameson, oi? Doncs mira, sembla que a l'entrada demanen per un tal Dameson".

Com que el meu oncle no sabia que el meu pare també era allà es va pensar que es referia a ell. Aleshores té lloc aquell episodi que he sentit explicar a dues bandes, tant per l'oncle com pel senyor Carrión, i que concorden totes dues versions. L'Andreu fa saber als seus companys que sortiria del camp, però per la porta gran. Demana un barret —que sembla que li anava bé—, uns guants —li anaven grans però els portava a la mà— i, com que d'abric ja en tenia, l'espolsa a consciència i se'l posa. S'enllustra com pot les sabates i, ben arriat, es presenta a la porta donant ordres. Penseu que, tant el barret com els guants, els havia aconseguit a canvi d'uns dibuixos —es diu si eren de dones poc vestides. En aquells moments la gran preocupació dels presoners era subsistir com es podia i això ocupava el 99 per cent dels seus pensaments. Per això, quan van sentir a dir que hi havia un paio que havia dit que sortiria del camp per la porta gran, s'hi van abocar i la claca era cada cop més nombrosa. L'Andreu, doncs, entra a la garita de la guàrdia, els troba fent gresca, es presenta com a inspector de camp i els fot un escàndol monumental. Tots eren senegalesos i van creure que era una persona important. A més, l'Andreu parlava prou bé el francès —era la llengua de la seva muller i també l'havia après en les seves estades a París—, almenys suficient per entabanar aquells homes que no el dominaven massa. Total, que li van obrir la porta i l'Andreu va sortir. Un cop a fora va demanar qui era que l'havia vingut a veure i, quan el senyor Carrión se li va presentar, es va desfer l'embolic i l'Andreu va saber, per primera vegada, que el seu germà també era al camp. Quan l'Andreu va conèixer el senyor Carrión li va dir "Jo sóc el dibuixant", i el senyor Carrión, que havia contemplat tota l'escena de la sortida del camp, li va contestar: "Ja he vist que vostè és tot un artista".

I és que l'Andreu no havia fet mai cap de les coses que havia fet, que havien estat moltes, sense poder veure'n el resultat. Perquè justament allò que el motivava era veure l'efecte que havia fet i crec que aquest comportament el retrata, i de quina manera! Ell, quan es va presentar al cos de guàrdia no sabia si a dintre hi havia gendarmes, senegalesos o oficials. Ell es va arriscar, hi va entrar presentant-se com a "inspector del camp" i, amb el seu metre vuitanta i el seu vestit, els va acollonir.

Un cop a casa dels Carrión i, malgrat que no tenia cap mena de papers, no va fer cas de les recomanacions de no sortir de casa, i de seguida va conèixer una colla de catalans. La realitat, però, és que no s'hi va estar gaire, a Perpinyà, perquè aviat se'n va anar a Étiolles, no gaire lluny de París, que era on hi havia la seva família, a casa de la seva cunyada, la Memen, que tenia pis a París i aquesta caseta a Étiolles, a prop de Corbeil-Essones, que recordo que tenia un jardí grandet amb pomeres.

El senyor Carrión va seguir buscant el meu pare i, finalment, tot i que ell no ho va sentir, un company també li va dir que el buscaven. Aquest company havia parlat amb el senyor Carrión i havien quedat que ell parlaria amb el meu pare. Com que el company li havia dit al meu pare on vivien els Carrión, el meu pare no va tenir espera i aquella mateixa nit va fugir. Ho va fer per un forat a la filferrada, un forat que cada dia estava en un lloc diferent per tal que els guardians triguessin a detectar-lo. La sortida del camp del meu pare i la del meu oncle van ser, en realitat, la nit i el dia, completament diferents. El meu pare, mentre s'evadia, anava sentint els xiulets dels senegalesos i no sabia si era perquè l'havien descobert a ell o a algú altre. Sigui com sigui va aconseguir el darrer autobús. A la sortida del camp hi havia una mena de rampa i el conductor suposem que el va veure córrer i el va esperar. Els passatgers se li van mostrar solidaris i el van amagar a sota dels seients quan van passar per un control de gendarmes. Tampoc li van deixar pagar quan va fer a entendre que buscava la seva família. Llavors el meu pare no parlava ni una paraula de francès. Al final va aconseguir arribar a casa dels Carrión —Carrer de la Llanterna, 41—, que era molt a prop del parc de bombers. Com que no sabia francès va indicar al conductor un extintor que hi havia a l'autocar i l'home el va relacionar amb els bombers i, a les quatre de la matinada, el meu pare era a la porta de la casa dels Carrión. A aquesta hora no va gosar trucar i es va esperar fins a veure un llum encès. Com que els Carrión treballaven al mercat es llevaven molt d'hora, a les 6. Llavors es va donar a conèixer i els Carrión el van informar que nosaltres ja havíem marxat cap a Étiolles, ja que a casa d'ells ens hi vam estar poc més d'una setmana. Uns veïns dels Carrión, els Dumolar, que tenien un magatzem de fustes i que, a la Primera Guerra Mundial, s'havien fet rics fent hèlixs per a avions, eren dels pocs que tenien telèfon i els van deixar telefonar a Étiolles, d'aquesta manera van poder informar la Memen que el pare ja era fora del camp i a casa seva. El telèfon de la Memen el sabien perquè el pare ens havia penjat al coll un cartellet on posava el nostre nom i l'adreça i el telèfon de la Memen, per si de cas ens perdíem. El lloc de trobada sempre havia de ser Étiolles. En aquella època es necessitava salconduit per a tothom excepte per a les dones i les criatures. Com podeu comprovar una vegada més, els Carrión van ser decisius en les nostres vides i mai els estarem prou agraïts, tant nosaltres, el meu germà i jo, com els meus pares i no cal dir l'Andreu. Quan ens vam tornar a reunir, després d'una altra experiència traumàtica que ara explicaré, i abans que el meu pare llogués una casa a l'Avinguda Mariscal Foix, 73 bis, que gairebé és el carrer central de Perpinyà, ens vam estar una colla de dies a casa seva.»

Quan la mare i els fills van rebre la notícia que el seu pare ja havia sortit del camp i estava sa i estalvi, van decidir immediatament tornar a Perpinyà per poder estar novament junts i ho van fer el 13 de març, justament el dia que en Valentí fill feia 11 anys. Van agafar el tren a l'estació de París Orsay i, precisament el ràpid 67, que feia el trajecte París-Cervera, va sofrir un accident molt greu, que ens han explicat, tant en Valentí com en Ramon. Tornem a donar-los la paraula.

«Quan vam sortir d'Étiolles per anar a trobar-nos amb el pare a Perpinyà, ens van acompanyar la tia Memen i un capellà, el pare Devoyot, que era militar de professió i capellà, en aquest ordre. Havia estat a la línia Maginot a la Primera Guerra Mundial i ens vam fer molt amics, fins al punt que, molts anys més tard, va venir a la Garriga a casar en Valentí. L'oncle Andreu no va venir a acomiadar-nos perquè no tenia documentació i la tia Susana es va quedar amb el "pibe" [nom familar que els Dameson de la Garriga donaven al seu cosí], que estava malalt. La tia Susana ens va dir que el pibe estava *indispuesto*. Recordo la paraula *indispuesto* perquè la meva mare em va haver d'explicar què volia dir. La Memen es va presentar amb bitllets de primera classe. La

mare, és de les vegades que l'hem vist més ferma, refusant-los. No ho va voler de cap manera i la Memen els va canviar per uns de tercera. Això va ser la nostra sort perquè tots els morts de l'accident van ser els que anaven en els vagons del davant, que eren justament els de primera classe. A la nostra família la desgràcia ens va tocar amb reiteració. El meu pare ja havia estat a punt de morir en el camp de concentració d'una pallissa que li havia fotut, amb la culata del fusell, un dels senegalesos a causa de no haver anat suficientment ràpid en una de les cues. El pare havia tret sang per la boca i va trigar molt a tornar en si. A aquell senegalès l'endemà li havien fet la feina. Total, que entre això i l'accident del tren va anar d'un pèl que la nostra família no es desfés per sempre més.

El meu pare, en veure que el tren no arribava es va anar posant molt nerviós i, a sobre, amb el poc francès que entenia, va veure un titular d'un diari de l'endemà —una nota d'urgència de *L'Indépendant* sense detalls— en un estanc que hi havia a prop de casa dels Carrión, que deia que hi havia hagut un accident ferroviari amb morts i això el va acabar de destarotar. Quan, finalment, ens vam retrobar el meu pare va plorar. És l'única vegada que he vist plorar el meu pare. Ara recordo que, en el diari que havia vist a l'estanc i que donava notícies de l'accident, deia que una de les dones mortes portava una aliança amb les inicials "I. F." que, justament, eren les inicials de la meva mare —Inés Font. Quan el meu pare l'hi va explicar la mare es va treure l'anell per ensenyar-li que el seu no portava cap mena d'inscripció. Aquest anell encara el tenim a casa. Tot això, d'una manera resumida, són els primers 50 dies nostres a França, que, d'alguna manera, són els més punyents.»

Hem buscat referències d'aquest accident i n'hem trobat en dos diaris de París: *Le Figaro* i *Le Petit Parisien*. El tren va sortir el dia 13 a les 20.15 de París. Era el ràpid 67 París-Cervera i, a causa d'unes vaques que havien envaït les vies, va xocar amb un tren de mercaderies que venia de Llemotges, a Pont de Bryas, a prop de Châteauroux, a la regió central. L'accident va fer 18 morts i 30 ferits. Com que els fets van passar de nit, les notícies no van sortir als diaris fins a les edicions del 15 de març, tret de la nota d'urgència de *L'Indépendant*.

GENI DE LA CARICATURA

15-3-39
DERNIERE HEURE
LE PETIT PARISIEN
SERVICES TÉLÉGRAPHIQUES ET TÉLÉPHONIQUES SPÉCIAUX DU "PETIT PARISIEN" ET DU "TIMES"
Le tamponnement de Châteauroux
courrier de la
POSTE PARISIEN
REPORTAGE PHOTOGRAPHIQUE DU "PETIT PARISIEN"
LE FIGARO. — MERCREDI 15 MARS 1939
A CATASTROPHE
E CHEMIN DE FER
DE CHATEAUROUX
a fait dix-huit morts
et trente blessés
Elle fut provoquée par un bœuf qui s'était échappé d'un wagon de messageries
Les victimes identifiées
DERNIÈRE ÉDITIO
Petit Par
RÉFUGIÉS ESPAGNOLS
M. Albert Sarraut
a dit à la Chambre
NEMENT DE CHATEAUR

En PARIS PENDIENTE (18)

Certificat du Consulat
de la République Argentine
PERPIGNAN

HOTEL REGINA

Le Consul de la République Argentine soussigné certifie que le citoyen ANDRES DAMESON NATURALIZADO ARGENTINO Argentin, a dûment prouvé sa nationalité. Des démarches en vue de son rapatriement sont en cours.

En conséquence, les autorités françaises sont priées de prendre cette situation en considération.

Perpignan, le 14 de Febrero 1939

A. del Carril
Consul Argentine

14 de febrer de 1939
Certificat de nacionalitat de Dameson,
emès pel consulat de la República Argentina a Perpinyà.
SJDP

Per la seva banda, Andreu, que era a Étiolles, va connectar molt ràpidament amb el pare Devoyot i, malgrat totes les diferències ideològiques, es van arribar a fer molt amics. Aquest mossèn era un home molt il·lustrat que, a part del vessant militar, havia publicat alguns llibres, un sobre la seva experiència com a capellà de la presó de La Santé, on s'havien fet els darrers guillotinaments, i un altre sobre la delinqüència, on més aviat justificava els reus més que no pas els condemnava. En les seves converses Andreu pronosticava que s'estava coent una guerra mundial i que, si passava, l'Argentina esdevindria molt més important del que havia estat fins aquell moment. Ramon ens diu:

> «Tot això recordo haver-ho sentit a l'Andreu i al pare Devoyot i després ell mateix ens feia la traducció perquè, en aquell moment —el meu germà tenia 11 anys i jo en tenia 8—, nosaltres no enteníem ni un borrall de francès. També recordo que l'església d'Etiolles ens va cridar l'atenció perquè tenia sostre. Estava intacta, mentre que les que nosaltres havíem vist fins aleshores no en tenien perquè les havien cremat. Amb el meu germà Valentí vam arribar a ajudar el pare Devoyot a dir missa i, el primer dia que ens vam veure vestits d'escolanets, vaig dir al meu germà: "Si els del Comitè ens veiessin, vestits d'aquesta manera!"».

I és que, fins aquell moment, cap dels germans ni remotament sabia que era una missa ni quant durava.

Valentí Dameson i la seva família van viure a Perpinyà gairebé cinc anys fins que van poder tornar a la Garriga. El fill gran, Valentí, encara recorda agradablement quan feia natació amb el Club dels «Enfants de Neptune» de la capital rossellonenca.

El novembre de 1943, després d'arribar les forces d'ocupació alemanyes, els pares van enviar els dos nois a la Garriga amb la seva cosina Josefina Bonastre i les seves filles, la petita, de mesos, i la gran de tres anys, l'Anna.[33]

---

33 Anna Sallés i Bonastre, professora d'Història contemporània de la UAB. Autora de la tesi doctoral *La formació de l'Esquerra Republicana de Catalunya i la lluita per l'autonomia*. Es casà amb l'escriptor Manuel Vázquez Montalbán.

De moment Valentí i la seva dona es van quedar, però, quan els alemanys van obligar els exiliats a fer de vigilants de les línies fèrries amb pena de deportació si hi havia algun atemptat, Valentí va comprendre que havia de marxar i va començar a fer gestions per poder tornar a casa seva, cosa que va aconseguir al cap de pocs mesos.

Andreu, per la seva banda, havia demanat al Consolat de la República Argentina de Perpinyà que se li reconegués la «naturalització» argentina. El 14 de febrer de 1939 el cònsol A. del Carril li havia signat un certificat amb aquest reconeixement. Amb el document i la nacionalitat francesa de la seva dona va poder aconseguir uns passatges en el vapor *Massilia*, que salpava cap a Buenos Aires amb una colla d'exiliats. S'hi va embarcar l'octubre juntament amb la seva esposa i el seu fill. Començava un altre capítol.

Circa 1940

Magnífic dibuix promocional del «S. S. Massilia».

11 El camí de l'exili

El transatlàntic *Massilia* —nom llatí de Marsella— era un vaixell de luxe, de 15.000 tones, propietat de la Compagnie de Navigation Sud Atlantique, que va ser construït el 1913 però que, a causa de la Primera Guerra Mundial, no va entrar en servei fins al 1920, a la línia Bordeus-Buenos Aires. Feia 183 metres d'eslora, podia portar 1.100 passatgers amb una velocitat de 21 nusos per hora i tenia una tripulació de 750 persones.

En aquest vaixell van arribar a l'Argentina, el 5 de novembre de 1939, Andreu Dameson, la seva dona i el seu fill, juntament amb una colla més d'exiliats illustres que havien d'anar a Xile però que, la majoria, es volien quedar a Buenos Aires. La travessia l'havien fet, la major part del temps, amb els llums apagats i en silenci, ja que l'1 de setembre, amb la invasió de Polònia per part dels alemanys, havia esclatat la Segona Guerra Mundial i els submarins del Reich patrullaven l'Atlàntic i eren un perill evident.

El *Massilia* va viure també, amb aquest viatge, les últimes hores de servei ja que es van acabar les seves rutes transatlàntiques. El 1940 va ser destinat al transport de tropes i el 1942 va fer d'hotel flotant, fins que el 22 d'agost del 1944, abans de fugir, els soldats alemanys el van fer explotar en el mateix port de Marsella. Quan es va acabar la guerra, el vaixell va ser rescatat per dedicar-lo a ferralla. Trist final per a un dels reis de l'Atlàntic Sud.

A Buenos Aires, la majoria dels que van arribar-hi va aconseguir quedar-s'hi gràcies a una campanya que va fer el vespertí sensacionalista *Crítica*, que, els que el van conèixer, diuen que tenia un estil periodístic similar als catalans *L'Instant* o *Última Hora*.[34]

Alguns exiliats van ser reclamats per la família o van aconseguir visats de turista, i d'altres van tornar més tard, després de passar un temps a Xile, com va ser el cas de l'actor Albert Closas, nascut a Barcelona.

---

34 *L'Instant*, diari barceloní que volia coordinar el periodisme amb la radiofonia, va sortir de l'1 de gener de 1935 al 15 de desembre de 1936.

Última Hora, diari vespertí d'Esquerra Republicana de Catalunya va sortir a Barcelona des del 18 d'octubre de 1935 fins al 23 d'abril de 1938. Molt ben editat per l'extraordinari maquetista Josep Escuder i Pobés, que li va donar un segell característic.

Fivaller Seras[35] recordava el cas de la seva cunyada, Mercè Viola, afiliada al POUM i parenta del que va ser alcalde de Barcelona Joaquim Viola i Sauret, que va morir assassinat el 1978. Eren de Balaguer i el pare de la Mercè el van desheretar perquè es va casar amb una dona del poble. Aquesta noia, la seva mare i la seva germana es van poder quedar a Buenos Aires perquè la seva àvia les va reclamar.

Una de les imatges que va publicar *Crítica* mostra un dels passatgers del *Massilia* conversant a través d'un ull de bou. És, curiosament, Andreu Dameson, el qual suposem que no devia tenir cap problema per desembarcar, atesa la nacionalitat argentina del seu fill i la seva anterior residència en el país sud-americà.

En aquella època el Casal Català, que sempre havia anat de lloguer en diversos estatges, es va fusionar amb el Centre Català i d'aquesta unió va sorgir l'actual Casal de Catalunya. El Casal sempre havia estat la seu dels catalans més radicalment independentistes, mentre que en el Centre eren molt moderats, amb algun element filofranquista.

En el Casal és on s'havia establert la tertúlia coneguda com a «Soviet Català», de la qual ja hem parlat, que tenia lloc els diumenges a la tarda i s'hi debatien tots els temes possibles. Dameson aviat s'hi va integrar, si bé Víctor Castells ens precisa que ho féu més aviat en un altre grupet que es denominava «de sota l'escala», perquè es reunia sota les voltes de la gran escala del Casal. Castells també assegura que sentir parlar Dameson era un autèntic plaer per la seva bona dicció i l'amenitat del seu discurs. Castells també informa que:

> «A l'Argentina, àrea de forta tradició activista catalana, l'exili és on potser comportà més desconcert. La cohesió de la comunitat, o si més no d'una gran part, només aconseguí aguantar el cop gràcies a gent de molt bona mena que no solament varen garantir la continuïtat, en la relació col·lectiva i en l'afirmació nacional, sinó que encara saberen fer, amb una oportunitat admirable, algunes de les aportacions més fecundes de l'exili i de tota l'emigració catalana en general. Eren temps d'exili i hi ha en primera línia exiliats, però a l'Argentina hi participen, bàsicament, els antics residents.»[36]

De tota manera, malgrat algunes diferències, aquella primera meitat dels anys 1940 va ser d'una activitat inusitada per als catalans exiliats, i no solament a l'Argentina sinó a gairebé totes les nacions d'Amèrica; en el cas de Buenos Aires sempre s'ha destacat la bona entesa que es va establir entre els catalans residents i els que acabaven d'arribar. Castells mateix ho assegura quan diu:

> «La diàspora de 1939, dolorosa epopeia, fou també pluja abundosa de catalanitat que la gent d'Amèrica va rebre bé.»[37]

Cal tenir en consideració que, durant la guerra espanyola, el poble argentí era més aviat simpatitzant de la República, mentre que les classes polítiques eren pràcticament el contrari. No ha d'estranyar que el 1943 un grup d'oficials, «Grupo de Ofíciales Unidos» (GOU), amb una certa tendència al nazisme, fes un cop d'estat el juliol i que, el mes següent, fossin prohibits els partits polítics. Argentina era un país políticament convuls fins que, el febrer de 1946, Juan Domingo Perón va ser investit president i el poble argentí es va dividir en dues grans meitats, els peronistes i els antiperonistes, perquè Perón va ser un personatge tan estimat pels uns com odiat pels altres. Precisament en relació amb el peronisme tenim una anècdota molt il·lustrativa d'Andreu Dameson que ens relata Fivaller Seras i que conservem en l'idioma en què va ser escrita:

> «Se colocó [Dameson] como dibujante en el Ministerio de Educación. En los años cincuenta Perón dio la orden de que todos los empleados públicos de cualquier nivel tenían que presentar un certificado de bue-

35 Fivaller Seras i Lleonart (Buenos Aires, 1930-2010), fill de Pere Seras, que havia arribat el 1912 pròfug de la guerra del Marroc. Eminentment catalanista, va posar als seus fills noms tan genuïns com Fivaller, Manelic o Núria. Tant el pare com el fill varen ser peces clau de la comunitat catalana de Buenos Aires, tot i que Fivaller no va posar els peus a Catalunya fins que gairebé tenia 50 anys.

36 *Catalans d'Amèrica per la independència*, p. 157.

37 *Íbid.*, p. 138.

na conducta. Dameson fue al Departamento de Policía a solicitarlo. Se lo niegan y no sabe por qué. Entonces se entera de que está fichado como comunista. Su hijo había hecho el servicio militar con el hijo del que era ministro de la Guerra del Gobierno de Perón, el general Franklin Lucero. Dameson le había hecho un retrato. Fue a verlo por si le podía solucionar el problema. El ministro le dijo:

"Mire, Dameson, si usted hubiera matado a alguien yo podría ayudarle. Pero usted está fichado como comunista. No me puedo comprometer. Lo que puedo hacer es enviarlo a un funcionario de la Casa del Gobierno para ver si él encuentra solución".

El funcionario lo recibe y Dameson ve que le muestra una cara sonriente. Y mientras le está planteando el problema le dice:

"¿No se acuerda usted de mí? Yo venía en su barco. Iba como periodista pero en realidad era un policía que venía espiando fichando a los pasajeros. Y a los que venían de España les ponía rojos".

Pidió su prontuario, lo rompió y le hizo uno nuevo. Y cuando llega a "Ideología", antes que Dameson abra la boca, dice:

"¿Sabe qué? Aquí pondremos ninguna, porque quién le dice que el día de mañana esto de Perón no se termina y después lo fastidian a usted por peronista... Yo le pongo peronista para hacer méritos: cambia el gobierno y usted se va al carajo".»

Diuen que una imatge val més que mil paraules però, algunes vegades, hi ha mil paraules —o menys— que valen més que una imatge. En tot cas, aquesta era l'Argentina que es va trobar Andreu Dameson mentre a Europa començava la Segona Guerra Mundial i a casa nostra tot allò que feia la més mínima olor de català era escrupolosament bandejat i ferotgement perseguit.

1938

Curiós cartell, editat pel Comité Libertad de Buenos Aires on s'anuncien dues coses ben contraposades. El Comité critica l'actitud del Casal i del Centre, que celebren balls mentre a Catalunya cauen les bombes.

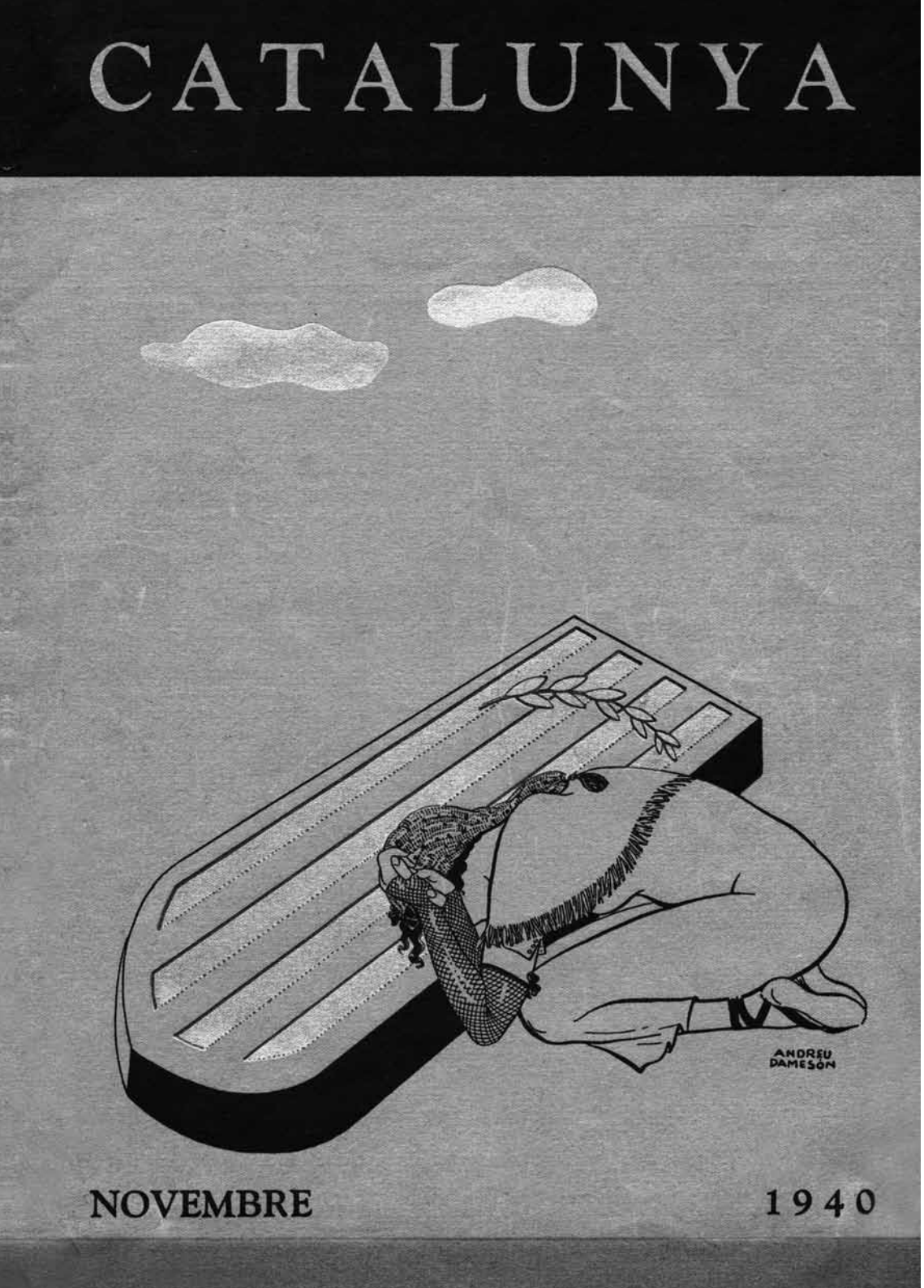

1940
Portada de la revista *Catalunya* al·legòrica de l'afusellament del president Lluís Companys, que es convertí en la primera denúncia gràfica del seu assassinat.
RST

12 Definitivament, Buenos Aires

Aquesta vegada, però, quina arribada més diferent de les altres! La primera havia estat amb tota la il·lusió del món i amb un munt de coses per descobrir. La segona vegada havia arribat amb l'esperança d'una vida nova i el casament en perspectiva. Però aquest cop venia com a conseqüència d'una derrota i de patir les penalitats d'un èxode dolorós.

L'Argentina no era ja una il·lusió sinó que representava un refugi més o menys segur on arribava un Andreu Dameson nou. Diríem que un Dameson curat de totes les seves frivolitats de joventut, un Dameson al qual les vicissituds passades havien fet madurar interiorment. Havent repassat part de la seva correspondència, com podrem comprovar, veiem que el seu tarannà i la seva manera d'enfocar la vida havia canviat. No parlem del seu sentit de l'humor, que sempre va seguir intacte, sinó d'una cosa més íntima, com ara el seu acostament a la religió, potser també a conseqüència de la seva esposa, que venia d'una família de forta tradició catòlica.

Andreu sabia, sens dubte, que la seva estada a l'Argentina, i concretament a Buenos Aires, anava per llarg. Sabia, intuïa, que no era cosa d'una temporada. Tenia coneixement que el general Franco havia recomanat a les nacions americanes que no recollissin els exiliats, que la feina bruta de la propaganda franquista feia aparèixer els catalans com a gent comunista i desestabilitzadora i que aquestes opinions tenien ressò en un país eminentment conservador com era l'Argentina d'aquella època.

A Buenos Aires, però, ell hi havia deixat molt bones amistats i moltes coneixences que l'ajudaren a superar aquesta nova aclimatació, començant pels seus amics del Casal Català, del qual arribà a ser un dels membres més assidus. A més, Dameson ja gaudia d'un cert prestigi gràcies a les seves exposicions dels anys 1930 i, sobretot, del ressò que havia tingut la caricatura guanyadora de Francesc Macià. Tot això es refermà quan el novembre de 1940 dibuixà una portada a *Catalunya*[38] que feia referència a l'execució-assassinat del pre-

38 Aquesta revista s'havia dit *Catalònia* i era el portaveu del Centre Català de Buenos Aires. A partir de 1930 es va dir *Catalunya* i, en una primera etapa dirigida per Ferran Fontana, va durar fins al 1954. Va començar una segona època i va desaparèixer definitivament el 1964.

Circa 1940
Dameson, la seva esposa i el seu fill, passejant per Buenos Aires.
RDF

sident Companys, que suscità molta admiració, fins al punt que va ser reproduïda en diverses publicacions.

A part de les col·laboracions en periòdics que ja coneixia dels seus viatges anteriors, la primera feina fixa que va tenir va ser a la Platería Toledo, on treballà com a «*empleado dibujante*» des d'agost de 1941 fins l'octubre de 1942. En aquesta data es féu càrrec de la direcció artística de la revista *Saber Vivir*,[39] una publicació «*grande, cara y lujosa*» que havia fundat l'agost de 1940 el xilè José Yzaguirre i de la qual el català Joan Merli i Pahissa —Barcelona, 1901-1995—, marxant i promotor d'art, exiliat a l'Argentina el 1939, va ser el primer director artístic. Andreu Dameson hi havia participat com a il·lustrador des del primer número i va ser a partir del número 29, amb la retirada de Merli, que n'esdevingué director artístic, càrrec que exercí fins el 1952, amb un sou mensual entre 300 i 400 pesos.

El 1942 ja s'enyorava. Començava a pensar que ja no tornaria mai més a Catalunya i aquest pensament el neguitejava i l'obsessionava. D'aquest any és el poema «Si ho mereixés», que ha estat reproduït diverses vegades perquè reflecteix amb gran sentiment un estat d'ànim que devia ser el de molts altres exiliats en països allunyats de la seva pàtria:

«Si ho mereixés, qui sap, de la sort
quan ja em venci la fatiga
demanaria, al llindar de la mort,
cloure els ulls sota el cel de la Garriga.
Morir escoltant refilar una tenora
i embolcat de la llum de rodalia
com qui canta i no pas com el qui plora:
no pas com qui sofreix: com qui somia.
Morir amb els ulls tenyits de matinada
les dues mans en gestos protectors,
i la pupil·la morta il·luminada
de ginestars, d'espígol i d'arboç.
Morir ja amb Catalunya alliberada,
vegent de prop la vida que li espera
sadolla de cançons i de color d'albada.
I que per sempre més fos primavera.»

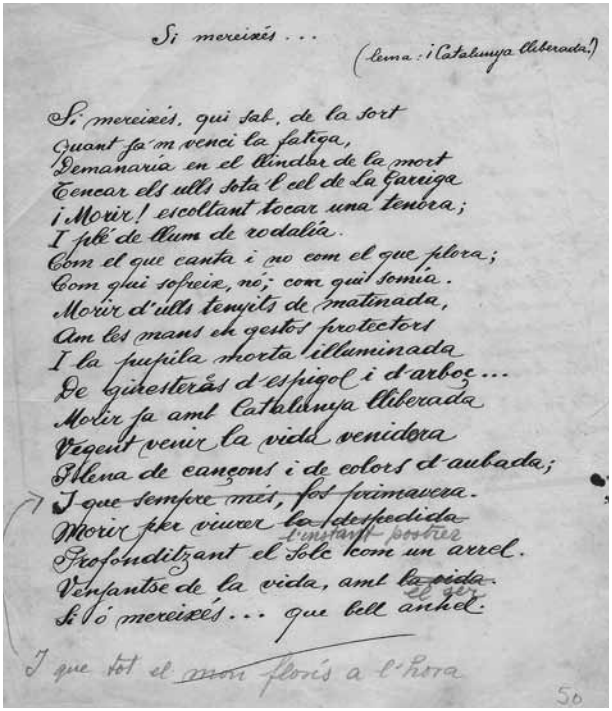
Si mereixés...
(Lema: ¡Catalunya Alliberada!)

Si mereixés, qui sab, de la sort
Quant ja m'venci la fatiga,
Demanaria en el llindar de la mort
Tencar els ulls sota l'cel de La Garriga
¡Morir! escoltant tocar una tenora;
I plé de llum de rodalia.
Com el que canta i no com el que plora;
Com qui sofreix, no; com qui somia.
Morir d'ulls tenyits de matinada,
Am les mans en gestos protectors
I la pupila morta illuminada
De ginesterás d'espigol i d'arboç...
Morir ja amb Catalunya lliberada
Vegent venir la vida venidora
Plena de cançons i de colors d'aubada;
I que sempre més, fos primavera.
Morir per viure ~~la~~ d'enmarat posterior despedida
Profonditzant el Sòlc com un arrel.
Vencentse de la vida, amb ~~la vida~~ El sòl
Si ho mereixés... que bell anhel.

I que tot el mon floris a l'hora

50

1942

Manuscrit d'una primera versió del poema «Si ho mereixés».

RDF

39 Aquesta capçalera ha estat reeditada i és de publicació actual.

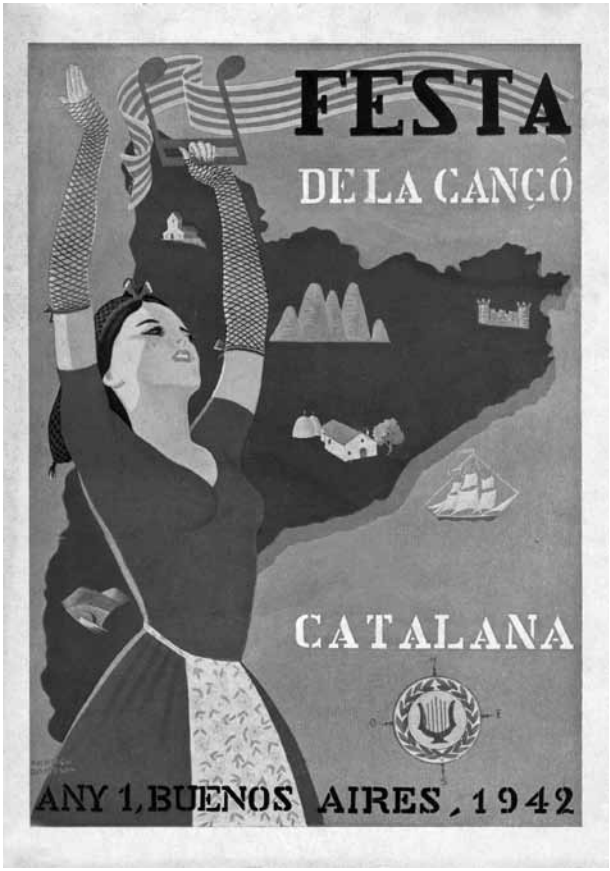

1942

Portada del programa de mà de la Festa de la Cançó Catalana.

RST

La implicació de Dameson en les activitats del Casal de Catalunya era cada vegada més intensa i participava en totes les celebracions, com ara la Festa de la Cançó Catalana del 1942. El Casal era el punt de trobada dels antics immigrants, que havien arribat a l'Argentina buscant patrimoni, amb els nous exiliats, combinant el catalanisme romàntic dels primers i el més polític dels altres.

L'octubre de 1943 es va inaugurar a l'Uruguai el primer monument del món a Lluís Companys. Per assistir a la inauguració s'hi va desplaçar una nombrosa delegació del Casal de Buenos Aires.[40] Tot i que no ho hem pogut confirmar, és molt probable que, entre els viatgers, hi hagués Andreu Dameson, que es devia emocionar, com tots, quan, en arribar el vapor al port de Montevideo, es va sentir *La Santa Espina* a través dels altaveus instal·lats en un camió.

Una altra activitat important del dibuixant va ser la col·laboració amb Jorge Luis Borges en la direcció de *Los Anales de Buenos Aires*, que exercia des del retorn i que va deixar definitivament el 1947. També cal destacar la conferència que va fer al Casal el 28 d'agost de 1943 sobre la «Història de la caricatura». En una carta que li adreçà el Casal per confirmar aquesta conferència hi ha un paràgraf sorprenent i, alhora, aclaridor:

> «Ens dol haver-vos de dir que no considerem de cap manera probable que s'us autoritzi per parlar en català, per raó de les circumstàncies actuals i us preguem que, de tota manera, no ens priveu del goig de sentir la vostra exposició, sigui com sigui. Ella tindrà, així, la virtut d'esser una forma de propaganda de la nostra cultura entre el públic argentí.»

Les recomanacions franquistes no havien estat del tot desoïdes per les conservadores autoritats argentines d'aleshores.

El 1945 va ser un any important a causa de la fundació, a San Francisco, de les Nacions Unides, i pel final de la Segona Guerra Mundial, després de la mort de Roosevelt i que el seu successor, Truman, autoritzés l'ús de la bomba atòmica sobre el Japó.

---

40 Joan Rocamora, *Op. cit.*, p. 90.

A l'Argentina, en canvi, l'any que havia de marcar una etapa va ser el 1946, quan va ser proclamat president Juan Domingo Perón —que havia estat dirigent del Grupo de Oficiales Unidos— i s'iniciava una dècada dominada pel Partido Justicialista que va dividir la nació entre partidaris i detractors. Els primers anys la seva política econòmica resultà força reeixida gràcies sobretot a l'eufòria del final de la Guerra Mundial, però el règim ben aviat prengué el caire d'una dictadura, esdevenint un dels poquíssims suports exteriors a Franco, al qual envià, com a ambaixadora de bona voluntat, la seva dona, Eva Duarte. A Barcelona, va quedar com a record d'aquella visita, durant molts anys, el barri de la Perona, situat a Sant Martí, ple de barraques i avui, afortunadament, desaparegut.

Perón va ser obligat a dimitir el 1955 i es va exiliar a Madrid. El 1973 va tornar a la presidència en una segona etapa molt curta. Va morir el 1974 però el seu justicialisme segueix ben present en la política argentina.

Aquell 1946, al Casal de Catalunya, l'Onze de Setembre es commemorà amb l'escenificació del poema de Carles Pi i Sunyer «Diàleg de les dues verges negres, de Polònia i Catalunya». Segons escriu Joan Rocamora,

> «el finíssim artista dibuixant i pintor Andreu Dameson va encarregar-se de l'escenografia, tan senzilla com ajustada en dignitat, respecte i devoció per a la jornada que es commemorava».

El mateix any, Dameson féu una exposició de 100 dibuixos originals i destinà els imports de les vendes a benefici dels catalans que estaven refugiats a França i que no tenien mitjans de subsistència.

El 1949 obtingué el Premi Maspons i Camarasa en els Jocs Florals amb l'obra «Si tu t'hi trobessis», que era de temàtica garriguenca, i amb aquest guardó confirmava la seva qualitat com a prosista i poeta, que havia quedat eclipsada per la seva fama com a dibuixant.

1944

Portada de *Ressorgiment,* la publicació catalana editada a Buenos Aires durant 56 anys per Hipòlit Nadal i Mallol, i en la qual Andreu Dameson hi col·laborà com il·lustrador i escriptor.

AHCB-H

L'obra literària d'Andreu Dameson es prou significativa. En reproduïm aquest conte curt publicat a *Ressorgiment,* núm. 399, octubre de 1949, p. 6468-6469. El metge al qual es refereix era el doctor Àngel Fitó i Jubany que, durant molts anys, va exercir a la Garriga.

«La mula del metge»

A tots els pobles hi ha, gairebé sempre, un competidor per a tot; cada establiment té el seu contrincant, i si algun n'hi ha que no en té, les primeres eleccions l'hi porten.

Cada partit polític té la pròpia massa coral, la pròpia farmàcia, el propi metge.

I fou a causa d'unes eleccions que va començar a fer visites el metge nou.

Venia d'Aiguafreda muntat en una haca, i crec que els seus primers clients foren els de cal Xic Marxant, que vivien al costat de la plaça.

Va córrer la veu que era bon metge, i aviat va instal·lar-se a la vila, en una casa de can Crous, de Cànoves, la qual fins aleshores havia estat ocupada per en Cinto Baster.

Era actiu, diligent, i a tota hora, encara que fos de nit, i ni que fos per anar als indrets més apartats de les muntanyes veïnes, estava a punt per servir qui el necessités.

Aquestes condicions li valgueren, ben prompte, un prestigi que es va estendre a tots els pobles de la rodalia.

Va canviar l'haca per un cavall, i després, per poder rellevar el cavall, va comprar una mula que tenia fama d'ésser la més guapa i la de millor estampa de tota la comarca.

Guardava els animals a la mateixa casa on vivia. El cavall hi entrava bé; però la mula, que era més alta, havia d'abaixar el cap per passar els diferents portals que es succeïen des del carrer fins a l'eixida, i baixar després quatre graons que conduïen a un reduït estable, el portalet del qual s'obria al rec comunal.

El pati comunicava amb el de les cases veïnes, totes elles del mateix propietari i amb un sol pou mitger, on havien d'acudir tots per proveir-se d'aigua.

A cal metge tenien una minyona que es deia Maria, submisa i treballadora com poques n'hi ha. Era d'allà dalt del Serrat de Sant Quirze, i el dia que va arribar a cal metge per primera vegada, tenia prop de quaranta anys.

Des de les eixides veïnes s'oïa constantment: "Maria, fes això!; Maria, fes allò!; Maria, prepara el cavall!; Maria, prepara la mula!". I la pobra dona no respirava ni protestava mai. Anava a comprar, netejava l'estable, guarnia i desguarnia els animals, i, en fi, sabia fer el treball d'un home i totes les feines d'una dona.

Criada allà dalt, sobre dels sots feréstecs, de molt petita havia perdut el pare i el va haver de substituir ella en les feines feixugues, i, tant en el port com en el vestir, anava perdent tot signe de feminitat.

Així havia arribat als quaranta anys, sense que mai cap home li hagués regalat les oïdes amb una paraula agradosa.

Ningú no coneixia els seus sentiments. A cal metge estaven contents d'ella, i ella estava contenta de la casa. Però hi havia sempre tanta feina que mai no havia tingut un moment per parlar amb els veïns, i ni la senyora de la casa li havia donat ocasió per a confidències.

Parlava únicament amb els animals; sobretot amb la mula. A vegades se sentia la senyora que cridava des del balcó de darrere de la casa: "Maria, amb qui estàs parlant?". I ella, avergonyida, callava.

Quantes vegades, essent jo noi, l'havia feta enfadar! Tantes com de gran, cada vegada que em recordo d'ella, me'n penedeixo.

A casa meva hi havia un pou: un pou d'aigua fresquíssima, on ella anava amb molta freqüència a pouar una galleda, bé fos per abeurar els animals, bé per rentar els plats o posar el vi en fresc a l'estiu.

El pou estava entre la cuina de casa i la de can Tasà, i tenia una porta que tancava per dintre. Els veïns pouaven l'aigua per una altra obertura que hi havia al pati de casa meva.

Des de dintre, jo coneixia quan era la Maria la que tirava del llibant, perquè llavors la corriola feia una música diferent de quan la tirava en Cargolet o en Joan de cal Pere-Brau. I era aleshores que jo obria la porta a poc a poc i li sacsejava el llibant, buidant-li la meitat de la galleda.

La pobra dona no es queixava mai. I com que ho sabíem li fèiem tota mena d'entremaliadures.

Quan el metge havia d'anar a fora vila, fos de dia o fos de nit, la Maria preparava la mula i la treia fins al carrer tirant de la brida, i no entrava a la casa fins que el senyoret —com ella li deia— havia tombat per can Tonet-Torres o pel cantó de la plaça.

Mirava marxar la mula amb la mateixa tendresa

que les mares acomiaden des del portal a llurs fills que van a l'escola.

Quan tornava —a vegades després de moltes hores— el metge doblava les regnes sobre el coll de la mula, obria la vidriera del cancell i, tota sola, la bèstia entrava al menjador, on la Maria li obria la porta del pati i l'acompanyava fins a la cort, per a desguarnir-la.

En entrar a l'estable, bo i eixugant-li la suor amb el davantal i acostant la cara a la de la mula, li parlava: "Com has trigat, bonica. Ja estava amb ànsia. També, quina tongada, filleta meva: primer al Cogul, després a Llerona, i per postres a Marata. Té, beu, bonica; que deus tenir una set! Mentre que la dona de can Valls no empitjori i no hagis de sortir a la nit... Au!, vina i atipa't, que ja t'ho has ben guanyat, ja. Fins demà, bonica". I la mula, bo i remugant, girava el cap vers la cortina de sac per on desapareixia la Maria.

Al cap d'uns anys, el metge tenia quasi tota la clientela de la població, i per tant anà deixant la dels pobles veïns. No tenint necessitat de la mula, la va vendre a can Lacambra, per ésser destinada a vares, a un dels carros que amb un tir de sis matxos anaven des de Barcelona a buscar aram a la farga que hi havia més amunt de Vic.

Cada setmana passava dues vegades pel poble: el dilluns, cap a Vic, i el divendres, de retorn, cap a Barcelona. Quan la mula passava per davant de la casa del metge, girava el cap vers el portal pel qual tantes vegades havia entrat i sortit. Els de cal metge, si es trobaven al portal, entraven a la casa; els feia pena, deien. Però la Maria, des del pati escoltava amb el cor oprimit, entre els sotracs del carro i el grinyol dels frens, el cop de fuet seguit d'un "Ollaoooooó..." cridat pel carreter perquè la filera de matxos quedés ben tibant i evitar l'encallament del carro en el gual del torrent de can Pere-Brau.

Feia dies que plovia. El carrer estava enfangat, i les roderes ben marcades.

Quan el matxo del davant va arribar al gual de can Pere-Brau, el carreter es va posar el dit xic de la mà dreta de través, en forma de ganxo, dintre de la boca, i va etzibar un xiulet que devien sentir-lo des de l'altra banda de la riera: tots els animals varen aturar-se. Aleshores va apretar els frens, i, a més, posà la galga collada al botó de la roda. Va caminar fins a la punta de la llarga filera, tot arrenglerant-la, i als crits d'"Arri, ollaooó...!" tots els animals varen arrencar alhora clavant els cascos en el fang com si furguessin la terra, que llançava guspires de foc en colpejar la grava les ferradures.

En arribar el darrer matxo davant de vares dintre del gual, el carreter va agafar la mula per les regnes, però ja no va poder evitar que el pes del carro la fes relliscar de les quatre potes, i caigué de costat, arrossegant-la per terra, fins a la vorera de la cantonada.

El soroll de la topada i els crits del carreter feren sortir els veïns, els quals varen comprovar que el pobre animal s'havia trencat una pota.

Deslliurada dels guarniments que la subjectaven als braços del carro, entre uns quants homes l'arrossegaren uns passos, i el carreter va demanar que avisessin el manescal per sacrificar-la.

De cop s'obrí pas la Maria. Sense fer cas de la gent, s'agenollà al fang i agafà el cap de la mula, la qual, fiblada pel dolor, tenia estremiments que li rinxolaven la pell.

—Bonica! Què t'ha passat, filla meva?

I la mula li frega el morro per la cara.

—Pobreta! Tu devies pensar que no t'estimava, perquè no sortia a veure't mai, quan passaves. Bufona! Jo sé que giraves el cap per veure'm; que era a mi que buscaves, que...

—Maria! Au, surt d'aquí —digué una veïna arrancant-la del costat de la mula.

I se l'endugué amb sanglots que trencaven el cor, i que féu que la mula girés el cap vers cal metge, per darrera vegada.

Pocs dies després, la Maria tornava a les muntanyes del Serrat de Sant Quirze. Qui sap si a prodigar el doll de sentiments que hi havia en la seva ànima als arbres, o als rocs de la cinglera.

Buenos Aires, circa 1960

Andreu Dameson, davant d'uns dels originals que va fer per al diccionari de l'Editorial Jackson.

RDF

13 Consolidació

A l'inici de la dècada de 1950 Dameson ja estava plenament instal·lat a l'Argentina i la seva categoria artística, tant de dibuixant com d'escriptor, poeta i conferenciant, no era discutida per ningú.

El maig de 1950 Perón féu la proposta d'allò que ell anomenava «*tercera posición*», entre el capitalisme i el comunisme, però el 1952, amb la mort de la seva dona, Evita, perdé una gran part de la seva popularitat.

Pel maig de 1951 Dameson va fer una conferència a la Casa Teatro de Buenos Aires amb el títol «Humorismo, arte e historia», que va ser seguida per una gran quantitat de públic, i que havia estat organitzada per la Dirección General de Cultura del govern argentí. Dameson tenia bones relacions en els ministeris i això li permeté ser nomenat cap del Departamento de Publicaciones Técnicas del Ministerio de Educación, la qual cosa l'obligà a deixar la direcció de la revista *Saber Vivir*.

El 1953 havia participat en una exposició col·lectiva titulada «Nosotros los caricaturistas», a la galeria d'art Picasso de Buenos Aires, que dirigia l'alemanya Erika Wartensleben. També havia dibuixat historietes a la revista *Atlántida* i havia col·laborat a La Novela del Día.

Aquell mateix any va ser nomenat professor de la Escuela de Periodismo de Buenos Aires en reconeixement a la seva obra. També signà un contracte amb l'editorial W. M. Jackson per fer una colla de dibuixos, generalment de fauna europea, destinats al *Diccionario Hispánico Universal*. Segons el contracte, Dameson percebria la quantitat de 10.000 pesos. En relació a aquests dibuixos es dóna la circumstància que la majoria dels animals són dibuixats en el seu medi natural, però el cas curiós és que, en gairebé totes les muntanyes que serveixen d'escenografia de fons s'hi endevina la silueta inconfusible del Tagamanent, que és una muntanya molt característica del paisatge vallesà.

El fet és que l'artista no es pot treure l'enyorament de sobre. Molta gent s'ha preguntat per què no va intentar el retorn a la Garriga al cap d'uns anys. Nosaltres, per tot el que hem pogut esbrinar, sabem que va fer diverses gestions en aquest sentit. Tenim còpia d'un ofici de l'Ajuntament de la Garriga, datat el 28 de gener de 1953, signat per l'alcalde Ramon Dachs i pel secretari, senyor Soler, en el qual es certifica:

1956

El *Libro blanco de Cataluña,*
una obra iniciativa del Consell de redacció de la revista *Catalunya* de Buenos Aires.
FJI

«Que de los antecedentes obrantes en esta Alcaldía y del conocimiento personal que tengo del mismo, resulta que D. Andrés Damesón Aspa, de 54 (?) años de edad, de estado casado, dibujante, natural de La Garriga y que residió en la misma más de cuarenta años, ha observado siempre muy buena conducta, demostrando buenos fundamentos católicos y apreciado en la localidad por su arraigado amor e interés por la elevación cultural y moral de La Garriga, procediendo también de familia cristiana muy apreciada en la localidad. Y para que conste, a petición de parte interesada, libro el presente en La Garriga a...»

En aquesta mateixa línia el seu nebot Ramon ens assabenta que el seu oncle, efectivament, havia fet gestions per poder tornar al poble però que el seu germà Valentí —pare de Ramon— reiteradament li havia insistit en el fet que la Garriga que ell havia idealitzat ja no existia i que si tornava, tindria un desengany. Li va recordar que era un poble petit —aleshores de poc més de 3.500 habitants—, que encara hi quedaven massa records de la guerra i que la manera de fer i de viure havia canviat molt. A part que Andreu tenia, a l'Argentina, una posició prou consolidada i reconeguda i una tornada, sense garanties de poder obrir-se un nou camí, era desaconsellable.

Això explica per què Andreu Dameson no va tornar al cap d'uns anys, com van fer molts altres catalans. Creiem que també devia ser decisiva, i molt, l'opinió de la seva família propera, perquè la percepció de la pàtria llunyana, tan viva en ell, no devia pas ser la mateixa en la seva dona i el seu fill, absolutament arrelats a l'Argentina.

Andreu, doncs, es va enyorar de Catalunya fins el mateix dia de la seva mort. S'explica que, en els darrers anys, anava sovint a l'aeroport de Buenos Aires i, segons recorda Amador Garrell, ronsejava entre els viatgers que arribaven per si sentia algú que parlava en català, i s'hi feia amic.

El 1954 continuà la seva constant activitat intel·lectual i artística amb una altra conferència al Casal. Aquesta vegada parlà de música, amb el títol «El sentit de la música d'Albèniz», dissertació que finalitzà amb una audició d'algunes de les obres del compositor de Camprodon.

El 1955 Perón havia dimitit —no sense abans haver fet aprovar el divorci— i l'havia substituït, presidint el govern provisional, el general Aramburu. El 1956 aquest general rebé en audiència una representació que li lliurà el *Libro blanco de Cataluña* amb una coberta dissenyada per Andreu Dameson.[41] A l'apèndix d'aquesta obra es reprodueix el veredicte del consell de guerra que condemnà a mort Lluís Companys i una llista d'accions franquistes contra la llengua catalana. L'acte de lliurament va ser retransmès per ràdio i diverses agències informatives importants se'n van fer ressò. A l'audiència hi van assistir els principals prohoms del Casal, entre els quals

41 Joan Rocamora, *Op. cit.*, p. 208-209.

Dameson. D'aquesta obra, —en castellà, però que conté una breu presentació en francès i anglès— que explica la realitat cultural, social i nacional de Catalunya, se'n va fer una difusió considerable, enviant-ne exemplars a les biblioteques més importants del món.

Sembla que en una altra audiència posterior el president Aramburu va tornar a rebre Dameson, aquesta vegada acompanyat pel secretari de Prensa y Actividades Culturales de la Presidencia. Dameson hauria exposat al president un projecte que tenia per entretenir els infants convalescents de la poliomielitis, malaltia relativament freqüent en aquella època.[42]

Mentrestant, continuava la seva col·laboració a la revista *Ressorgiment* i, amb motiu del 40è aniversari de la seva aparició, participava activament a l'àlbum d'homenatge al seu director, Hipòlit Nadal i Mallol, fent fins i tot el discurs durant el banquet de celebració.

El 1956 també prengué part en els Jocs Florals celebrats a Cambridge i obtingué novament el Premi Maspons i Camarasa, amb l'obra *El mirador del Vallès*. I dibuixà el cartell commemoratiu del cinquè aniversari del Club Català de Córdoba, a l'Argentina, alhora que finalitzava la seva vinculació amb l'editorial Jackson.

Pel juny de 1957 escrigué una carta al seu amic Josep Maurí,[43] carta molt aclaridora pel que fa a l'evolució que havia experimentat la seva manera de pensar. En reproduïm els paràgrafs més importants:

> «Com m'agradaria fer amb tu una llarga passejada per dessota les oliveres de Malhivern. Jo voldria que coneixessis, per mi mateix, no l'Andreu Damesón que han fabricat a la Garriga. No per les suposicions que al voltant de la meva persona han anat prenent cos i forma. [...]
>
> El meu catolicisme és llibertat, pau, unió, amor, sinceritat, generositat i exemple. El meu catolicisme està exempt de política, doncs de no ser així seria una acció estranya a l'Església. Jo espero confiat en l'acció paral·lela, efectiva i conjunta del braç secular amb el religiós per reforçar, encara més, el ja provat esperit català. [...]
>
> A la Garriga, per exemple, les dretes em feien d'esquerra i les esquerres em deien "embetumat clerical"... Però mai vaig trair les meves conviccions, ni els sentiments més íntims, ni quan el senyor Frederic Callís, en nom del Patronat Parroquial, va venir a oferir-me una escola de dibuix —que vaig comprendre que no hi cabrien els fills de l'esquerra—, ni quan els de l'esquerra tractaren d'embrutar el meu nom davant del President de la Generalitat, perquè no vaig voler fer-me càrrec de l'escola de dibuix que tenien els de can Comere. Creu-me que en aquest moment m'hauria vingut bé guanyar-me unes pessetes. Però no, en Dameson no era capaç de tocar l'orgue a l'església i ser maçó.
>
> Saps per què vaig deixar de col·laborar al *Congost*. Un diumenge al matí, al mateix temps que rebia el periòdic garriguenc, m'entregaren a la mà una carta del malaguanyat mossèn Vilar, on em deia que, com a censor, s'havia permès fer una esmena en un article meu que es publicava aquell dia. Reconec, ara i aleshores, que l'esmena era justa i raonable, però a mi se m'havia amagat que en el *Congost* hi havia un censor. Les falsetats mai m'han agradat. Em vaig retirar. Ningú em va demanar explicacions ni jo em vaig creure obligat a donar-les. També es van creure que era d'esquerra!
>
> Com costa d'ésser "Fill Predilecte". A vegades costa ser malmirat per tothom. El meu germà gran em deia: això et passa perquè vols estar bé amb tothom. I és que no pot ser això? li contestava.
>
> Quan varen cremar l'església, anava carrer dels Banys avall, cap a casa, quan d'una estirada em vaig trobar dintre de l'estanc: era en Manel Pòlit que em deia: què et passa? estàs tot blanc, per què plores?... Ja vora casa meva, l'advocat Arnau i en Manel Blancafort em sortiren al pas i em digueren que anés a oferir a aquella turba armada que havien vingut a cremar l'església, 35.000 pessetes perquè no la cremessin. Jo els vaig contestar: per què no hi aneu vosaltres? Per qui m'havien pres! Es creien que jo tenia alguna relació amb aquesta xusma? És que en realitat es creien que jo era un enemic de l'església o tal vegada que m'agradava tot allò que estava succeint a casa nostra?
>
> Si no fos que la meva grandesa d'ànima em fa comprendre les misèries humanes, tant les dels de dalt, com les dels de baix, podria ara mateix posar-te uns quants exemples, exemples esgarrifosos, que fan fàstic

42 *Analecta d'història garriguenca*, núm. 6, abril de 1998, p. 20.

43 Josep Maurí i Serra, historiador garriguenc i notari.

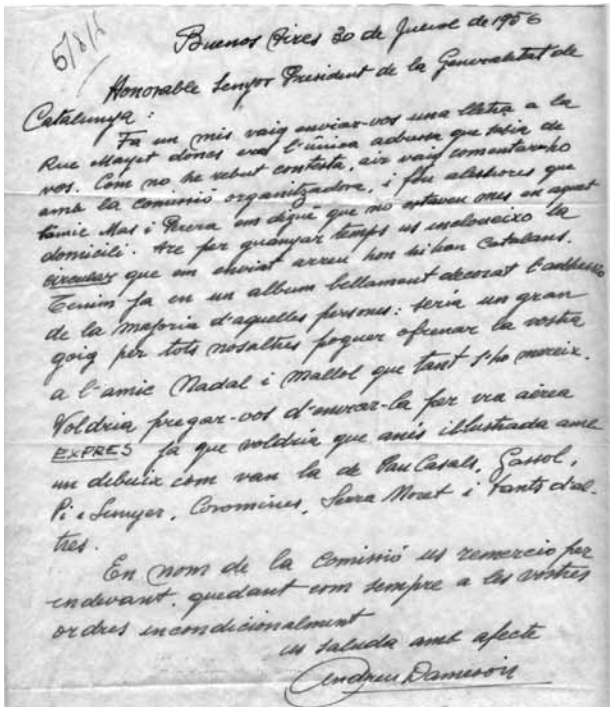

Buenos Aires 30 de Juny de 1956

Honorable Senyor President de la Generalitat de Catalunya:

Fa un mes vaig enviar-vos una lletra a la Rue Mayet dones vos l'única adresa que tenia de vos. Com no he rebut contesta, ara vaig comentant-ho amb la Comissió organitzadora, i fou aleshores que Tomic Mas i Riera em digué que no estaven mes en aquest domicili. Ara fer quanyar temps us malvenc la circular que em choviat arreu hom li han Catalans. Tenim fa en un album bellament adornat l'adhesió de la majoria d'aquelles persones: seria un gran goig per tots nosaltres poguer ofrenar la nostra a l'amic Nadal i Mallol que tant s'ho mereix. Voldria pregar-vos d'enviar-la per via aérea EXPRES fa que voldria que anés ilustrada amb un dibuix com van la de Pau Casals, Sorol, Pi i Sunyer, Cromines, Serra Moret i tants d'altres.

En nom de la Comissió us remercio per endavant, quedant com sempre a les vostres ordres incondicionalment

us saluda amb afecte

Andreu Dameson

30 de gener de 1956

Carta tramesa per Andreu Dameson al president Tarradellas.

AMTM

fins de recordar i que un dia feren exclamar al senyor rector mossèn Anton: hi ha gent que ve a l'església, que li farien un gran bé si no hi entraven. [...]

L'home és lliure perquè és fill de Déu. Déu no vol serveis forçats. Sols en llibertat l'home pot servir dignament a Déu. No podem oblidar-ho els cristians i menys encara els catòlics creients. Els que hem presenciat les iniquitats de la nostra generació tenim de consagrar-nos a afermar la nostra —amb massa freqüència tambalejant— condició d'éssers humans.»

El 1956, concretament el 2 de maig, al teatre del Casal de Catalunya es va fer un homenatge a l'eminent actriu catalana Margarida Xirgu en el qual va participar activament Andreu Dameson.

L'artista, emocionada després de tants elogis, va cloure l'acte recitant «La Sardana» de Joan Maragall enmig de gran ovacions.

Uns altres Jocs Florals. Aquesta vegada a Mendoza el 1958 i també amb un paper important per part de Dameson. Els actes es varen fer al Teatro de la Independencia i Dameson hi llegí uns fragments de l'obra guanyadora de la Viola d'Or, davant de la presència del president Tarradellas, que assistí a l'acte.

Aquell mateix any, amb motiu de la diada de l'Onze de Setembre, es van celebrar com cada any al Casal de Catalunya una colla d'actes commemoratius. El principal va ser una conferència a càrrec del nostre biografiat, que es dugué a terme al saló blanc de l'entitat, davant de l'estàtua de Rafael de Casanova. Davant d'una molt nombrosa concurrència «atreta, de ben segur, per la coneguda fluent paraula de l'orador»,[44] Andreu Dameson va dir coses com aquestes:

«Ni quan amb els ulls envidriats vaig creuar la ratlla de França, en finir la Guerra Civil, ni quan fou segrestat a França i assassinat a Montjuïc Lluís Companys, ni quan Europa semblava perduda per la llibertat i els europeus semblaven condemnats a viure sota tiranies, mai, durant les hores més inclements d'aquests vint anys darrers, no he perdut la fe en el futur de la llibertat. [...]

44 *Ressorgiment*, núm. 507, octubre de 1958.

La nostra història, des dels seus inicis, està plena de gestes heroiques i de sacrificis en defensa de la llibertat. L'alçament de 1713-1714, que avui commemorem, fou una lluita desesperada i plena d'heroisme, on el nostre poble es jugà el tot pel tot en defensa dels drets i de les llibertats que ens restaven. [...]

Si, malauradament, Francesc Macià no pogué reeixir en proclamar la República Catalana, de moment el gest de Catalunya fou un advertiment per a aquells que no volien veure la gravetat del nostre plet, la saturació nacionalista del nostre poble i la decisió dels catalans de voler ser àrbitres del seu govern.»

Per acabar aquest acte, l'orfeó del mateix Casal va entonar el *Cant de la Senyera*, *La santa espina* i *Els segadors*, entre l'entusiasme nostàlgic dels assistents.

Aquesta faceta d'escriptor, conferenciant i fins i tot poeta, cada vegada era més present en la vida d'Andreu Dameson. Ens ha arribat a les mans un recull d'aforismes, segurament inèdits, que va aplegar en uns escrits, juntament amb altres anècdotes. Aquí en teniu una mostra:

«"La poesia és la nina mimada de la literatura; l'humorisme, el noi terrible."

"És més fàcil fer una frase enginyosa que un bon acudit. Per a les primeres, hi ha receptes; els segons són fruit de la inspiració."

"Els que corren a l'altra banda del mar, muden de cel, però no d'ànima."

"Ningú no pot agregar res ni a un arbre ni a una flor. El mateix succeeix en una obra d'art."»

Tampoc no podem deixar d'esmentar un parell d'àlbums de dibuixos, sortits de la mà d'Andreu Dameson. El primer, titulat *Frente de Aragón*, era de 20 dibuixos referents a episodis de la Guerra Civil, efectuats amb un realisme sorprenent, que reflecteixen tot l'horror i la devastació de la contesa. El segon porta el títol de *Mil figuras de la historia* i consta de 1.000 gravats que recreen diversos personatges i fets històrics. Encara va il·lustrar un llibre, *El tesoro de la juventud*, en el qual reproduïa edificis famosos i algunes espècies d'animals, la majoria executats amb tècniques d'aquarel·la.

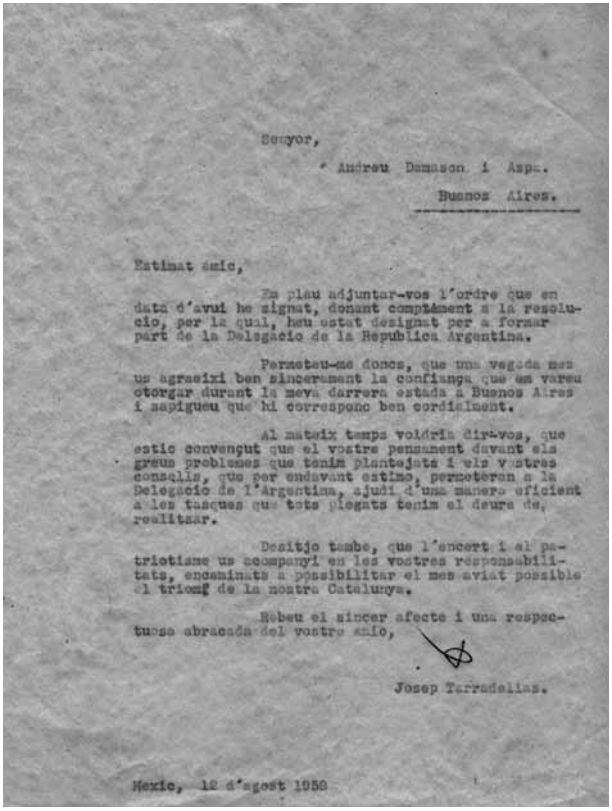

Senyor,

Andreu Dameson i Aspa.

Buenos Aires.

Estimat amic,

Em plau adjuntar-vos l'ordre que en data d'avui he signat, donant compliment a la resolució, per la qual, heu estat designat per a formar part de la Delegació de la República Argentina.

Permeteu-me doncs, que una vegada més us agraeixi ben sincerament la confiança que em vareu otorgar durant la meva darrera estada a Buenos Aires i sapigueu que hi correspono ben cordialment.

Al mateix temps voldria dir-vos, que estic convençut que el vostre pensament davant els greus problemes que tenim plantejats i els vostres consells, que per endavant estimo, permeteran a la Delegació de l'Argentina, ajudi d'una manera eficient a les tasques que tots plegats tenim el deure de realitzar.

Desitjo també, que l'encert i el patriotisme us acompanyi en les vostres responsabilitats, encaminats a possibilitar el més aviat possible el triomf de la nostra Catalunya.

Rebeu el sincer afecte i una respectuosa abracada del vostre amic,

Josep Tarradellas.

Mexic, 12 d'agost 1959

12 d'agost de 1959

Carta tramesa pel president Tarradellas a Andreu Dameson, en la qual li comunica el seu nomenament com a membre de la Delegació de la Generalitat de Catalunya a la República Argentina.

AMTM

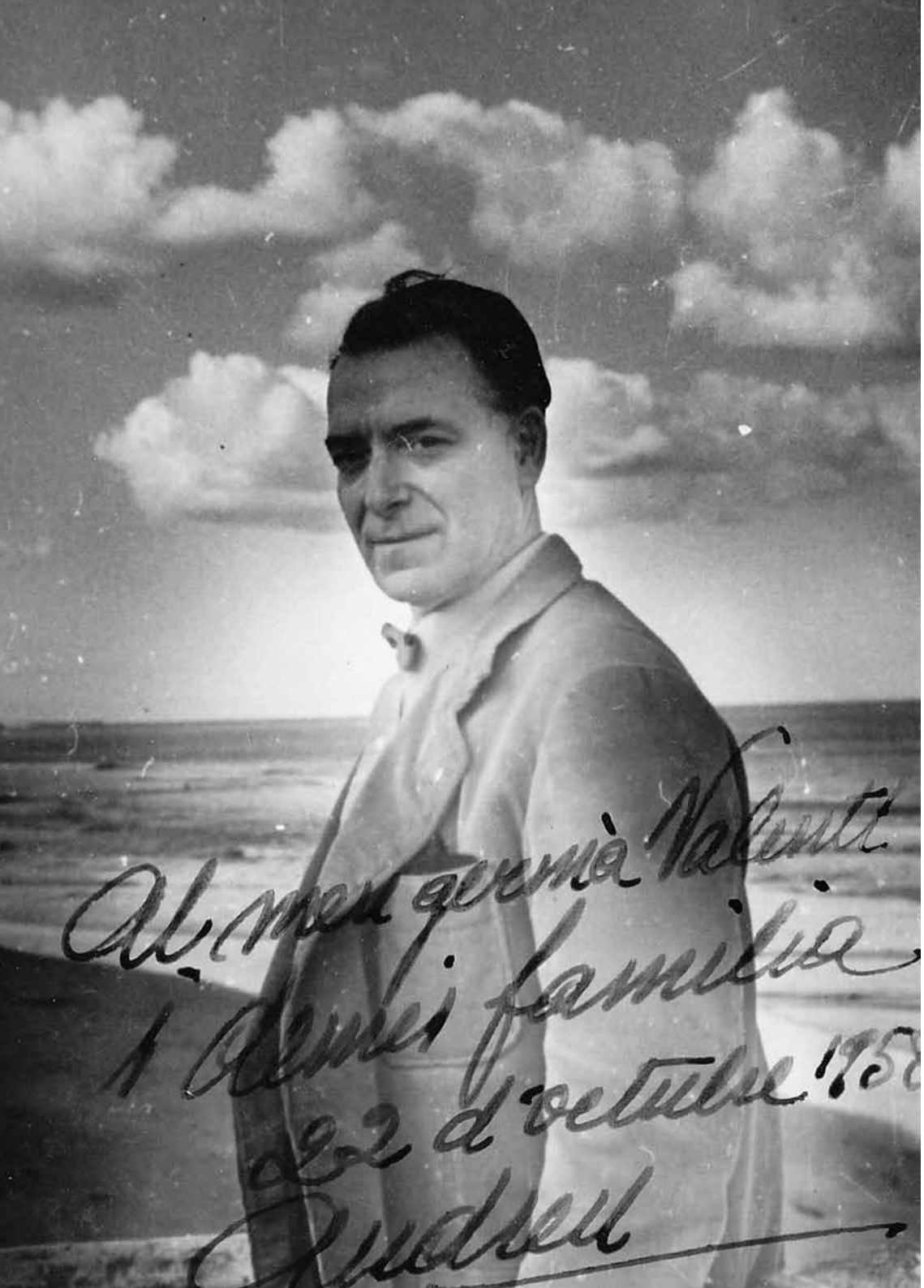

1958

Andreu Dameson solia enviar tot sovint fotografies als seus familiars, com aquesta dedicada al seu germà Valentí.

RDF

Durant aquells anys l'activitat artística i literària del nostre home va ser important i el seu nom sonava en àmbits molt diversos, com el de la Municipalidade de São Paulo, on guanyà un primer premi dotat amb 20.000 cruzeiros.

El 1957 havia nascut, a Roma, la Comunitat Econòmica Europea, amb només sis membres mentre, a l'Argentina, el peronisme demostrava que no havia mort donant suport a l'elecció d'un nou president, Arturo Frondizi, que gairebé va estrenar el càrrec amb la visita de Nixon a Buenos Aires, on va ser rebut amb evident hostilitat, mentre que, a Catalunya, seguíem immersos en plena dictadura —que, a sobre, s'havia consolidat amb l'ingrés a l'ONU— i l'únic consol que havien tingut els aficionats al futbol eren els èxits del Barça d'en Kubala, el Barça de les cinc copes, les victòries del qual també eren seguides amb passió des de la distància per molts dels exiliats.

Tant els exiliats com els antics residents van instaurar, aquell any, l'Aplec de la Sardana, que va durar fins el 1975 i que consistia en diferents ballades que es portaven a terme en diversos espais públics, i que eren convenientment publicitades. Fivaller Seras explicava que

> «durant un grapat d'anys els tramvies de Buenos Aires i els vagons del metro portaven a les portes els anuncis dels aplecs. Contractàvem un servei de propaganda directament amb la companyia i, durant un mes, les quatre barres lluïen sempre en els transports».

Malauradament, al final d'aquesta dècada començaren els problemes de salut d'Andreu Dameson. En una carta al seu amic Maurí, datada el dia de Sant Josep de 1959, escrivia:

> «No obstant el repòs absolut a què m'han sotmès els metges, no vull deixar passar aquesta data sense enviar-te una cordial abraçada».

Buenos Aires, 11 de setembre de 1960

Celebració dels Jocs Florals de la Llengua Catalana, a la Facultat de Medicina de la Universidad Nacional, amb 1.200 assistents. Entrada de la reina, Graciela Heras de Rocamora acompanyada d'Andreu Dameson, representant del guanyador de la flor natural, Joan Baptista Xuriguera.

CCBA

14 Els darrers anys

Al país sud-americà els anys 1960 van ser d'una gran efervescència política, que va començar amb el segrest de l'exdirigent nazi Adolf Eichmann per part d'un escamot israelià en ple centre de Buenos Aires, fet que va ocupar les primeres pàgines a tot el món durant una llarga temporada. Els militars argentins van deposar el president Frondizi i van ocupar el poder mentre al món s'esdevenien dos fets transcendentals per al futur de la humanitat: es posava a la venda la píndola anticonceptiva i l'astronauta rus Gagarin era el primer home que arribava a l'espai. El 1960 va ser l'any de l'elecció del president Kennedy, que va ser assassinat a Dallas tres anys més tard, pocs mesos abans que se celebressin noves eleccions a l'Argentina —aquesta vegada sense participació peronista—, en les quals va resultar elegit Arturo Illia.

Dameson va començar aquella dècada amb una gran celebració. Va ser el mantenidor dels Jocs Florals que es van celebrar a Buenos Aires el 1960. Va entrar a la sala de bracet amb la reina de la festa i va llegir la poesia que havia guanyat la flor natural. Després, Margarida Xírgu va llegir el poema premiat amb la viola d'or, que va ser rebut amb gran ovació. En una fotografia podem veure Andreu Dameson, vestit amb un frac impecable, saludant l'artista.

> «Una vegada més, el Casal havia estat la casa de tots els catalans, el consolat oficiós d'una nació oprimida, el nucli de gestació de les més importants activitats culturals i polítiques i el lloc obligat de visita i tribuna per als catalans que arribaven a Buenos Aires —personalitats rellevants o modestos compatriotes— en recerca de consell, amistat o suport.»[45]

Aquells jocs també es van interpretar com una acció de protesta pels Fets del Palau de la Música, de Barcelona, que van acabar amb la pena de presó per a Jordi Pujol, i com una voluntat de transmetre un missatge de solidaritat de part dels catalans residents a Amèrica.

Tot i que el 1965 va ser nomenat cap del Departamento de Prensa y Publicaciones Técnicas del Ministerio de Educación, dependent de la Dirección Gene-

45 Joan Rocamora, *Op. cit.*, p. 116-117.

Buenos Aires,
11 de setembre de 1960
Celebració dels Jocs Florals
de la Llengua Catalana.
Andreu Dameson
amb Margarida Xirgu.
GASPAR / RDF

ral de Sanidad Escolar, a mesura que passaven els anys s'incrementava en Dameson aquella enyorança crònica que tenia per Catalunya, pel seu Vallès i per la Garriga, un enyorament que mai no l'abandonà, tot i els seus èxits intel·lectuals i artístics. Seguien els problemes de salut —el cor no li rutllava com cal— i això encara el feia més vulnerable a aquests sentiments íntims. En una carta que va adreçar al seu amic Amador Garrell, queda ben palès aquest estat d'ànim:

> «Estic molt malalt. Fa poc he sortit d'un sanatori on he estat internat. Em recordo molt de tu i de les teves atencions. I de can Garrell. He tingut, des de quan el vaig rebre, el llibre del teu enyorat pare *Granollers vila oberta* tan ben il·lustrat per tu, a la tauleta de nit i sovint el rellegeixo. Us he estimat sempre i també Granollers, quin nom escric entre llàgrimes.»

El 1967 apareix la seva darrera col·laboració a *Ressorgiment* i, amb motiu de la mort prematura del seu amic Josep Maurí, envia un escrit per al número especial del *Full Parroquial* de la Garriga.

A l'Argentina segueix la inestabilitat política —el general Juan Carlos Onganía derroca Arturo Illia— però, així i tot, els catalans es troben bé a Buenos Aires.

> «Aquesta ciutat se'ls arrela cor endins a mesura que passen els anys i del seu país d'origen, Catalunya, només en conserven un record sentimental i nostàlgic, cada vegada més vague i força allunyat de la realitat del moment. Per a ells Catalunya continua sent la mateixa que ells van viure».

Aquesta cita de Joan Rocamora ens ve com anell al dit per il·lustrar les sensacions que devia sentir Andreu Dameson en els seus darrers anys, quan ja havia abandonat definitivament els somnis d'un possible retorn.

Per moments, la malaltia se li agreujava i, finalment, l'11 d'abril de 1968, diada de Dijous Sant, morí a casa seva, al carrer Quito 4154 de Buenos Aires. L'endemà va ser enterrat al cementiri de La Chacarita i una gran quantitat de persones anaren a dir-li el darrer adéu. La revista *Ressorgiment*, en el número 622, del maig de 1968 —recordem París—, li dedicà un extens article necrològic farcit de elogis merescuts cap a un home que havia estat un autèntic puntal en les activitats del Casal de Catalunya:

> «La mort d'Andreu Dameson ha estat una baixa molt sensible que hem sofert els seus amics i per a la col·lectivitat catalana de l'Argentina on passà la major part de la seva vida. Un temperament d'artista i demòcrata fidel i d'una catalanitat mai no desmentida. Afable, generós, xop d'humanitat fins a la medul·la i d'una simpatia personal exemplar. [...]
>
> Dameson conegué els camps de concentració, d'on s'evadí i trobà refugi a casa d'una família humil, fins que pogué reunir-se amb la seva. Era emocionant de sentir-li contar la seva evasió del camp de concentració i la bondat dels dos vellets[46] que li facilitaren llar segura i un tracte tan humà que solament hom pot donar-lo a un fill. [...]
>
> I aviat, a l'Argentina de nou, reprèn la seva vida. [...] I de seguida és sol·licitat l'artista, el gran dibuixant, per a empreses editorials que coneixen els seus retrats de figures mundials. Mentrestant, col·labora a les nostres revistes, *Ressorgiment* i *Catalunya* amb treballs literaris. Es revela contista. El seu poble natal la Garriga li forneix temes a dojo. I ell els escriu amb una captació de fets i coses, àmbits i persones d'un pintoresc i d'uns trets psicològics emocionants. [...]
>
> Feia anys que la seva salut era molt delicada. I morí el dia del dijous sant d'un atac cardíac. En deixar la seva despulla al cementiri van parlar, enaltint la seva personalitat, el Dr. Héctor J. Molland, Director Nacional de Sanitat Escolar, i el Sr. Joan Bas-Colomer, President del Casal de Catalunya, en nom de la col·lectivitat catalana.»

En aquesta pàgina, i com a final de la necrològica, es reprodueix el poema «Si ho mereixés», del mateix Dameson.

El millor epitafi, però, l'hi féu el seu nebot Ramon, també artista com ell:

---

46 Aquests suposats «vellets» eren pràcticament de la mateixa edat que Andreu Dameson. L'articulista ho devia dir per fer bonic.

Buenos Aires, circa 1965

Dinar familiar a casa d'Andreu Dameson, amb la seva esposa, el fill, la nora i dues nétes..

RDF

«[...] era un home extrovertit, d'una simpatia natural poc comú. Un gran conversador, dotat d'un sentit de la broma molt desenvolupat [...] Un gran republicà, segons es diu, home d'esquerres, catalanista [...] gran amic dels seus amics. Va saber cultivar sempre l'amistat, era un home que es donava moltíssim [...] en l'aspecte físic era una persona agraciada [...] Però, per damunt de tot, un veritable idealista, derivant del seu caràcter artístic. Ningú, d'entre tots els que el varen conèixer l'ha oblidat fàcilment [...]».

A aquesta definició tan exacta hi podríem afegir un altre concepte que el mateix Ramon ens havia apuntat en una altra ocasió:

«A l'Andreu li agradava tenir espectadors de les coses que feia, i que l'admiressin».

Tots hem convingut que era un home presumit, amb una certa dosi de vanitat, com gairebé tots els humans. Segurament per aquest motiu és possible que hagi exagerat alguns detalls que haurien donat més vistositat a tot allò que havia aconseguit. Com que l'Argentina era molt lluny i segons quines notícies ni arribaven a la Garriga, ningú s'hauria pogut assabentar que s'havia tret un any en la Cédula, ni que el seu sogre no era l'ambaixador i tants altres detalls. Fins i tot podem considerar la possibilitat que el concurs de caricatures fos en un altre lloc però que ell hagués cregut que el nom de Nova York li donaria més importància. Tot plegat, però, són nimietats que només serveixen per desorientar els seus biògrafs però que de cap manera poden enfosquir la humanitat de la persona ni la grandesa de la seva obra artística.

Circa 1960

Cèdula d'identitat argentina.

SJDP

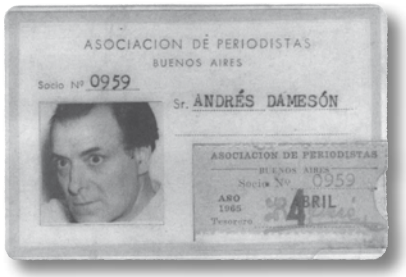

1965

Carnet de periodista.

SJDP

La Garriga, 1 d'octubre de 2010

Inauguració de l'exposició d'homenatge a Andreu Dameson. D'esquerra a dreta: Valentí Dameson Sánchez, Pedro Delgado, Olvido Fernàndez i Ramon Dameson.

RDF

15 Anys d'oblit i de reivindicació

Tant la mort com l'obra d'Andreu Dameson van passar totalment desapercebudes a Catalunya. Tret de la seva família, ningú no en va fer esment fins que, deu anys més tard, el 6 de juliol de 1977, va sortir un breu article al diari *Avui*, signat per Víctor Castells, antic resident a Buenos Aires, que, amb el número 34, s'emmarcava en una sèrie titulada «Morts a l'exili» i que portava per títol «Andreu Dameson».

Un any més tard, Fèlix Ibáñez, aleshores director d'una revista d'història que acabava de sortir —*L'Avenç*, de publicació actual—, em va telefonar per dir-me que, a la Filmoteca, havia vist un antic noticiari català d'abans de la guerra —segurament de Laya Films— en el qual hi havia un reportatge sobre unes caricatures d'un tal Dameson que li havien cridat vivament l'atenció per la seva extraordinària originalitat i qualitat. Ibáñez em demanava que fes un article a la revista explicant la vida i obra de l'artista en un parell d'holandeses. L'article, amb quatre dades biogràfiques i uns quants dibuixos i caricatures —entre elles les de Macià i de Gandhi—, va sortir en el número 7/8, del 1978.

Encara haurien de passar vint anys perquè, a la Garriga, un nebot segon d'Andreu —Jordi Portavella—, amb l'ajuda de Sílvia Vilarrasa, posessin fil a l'agulla per fer una exposició d'homenatge amb motiu del 101è aniversari del seu naixement. L'Ajuntament hi va col·laborar i, el 16 d'abril de 1998, es va inaugurar una mostra amb els dibuixos i caricatures que es van poder aplegar. També es va publicar, a la revista *Analecta*, una breu biografia que, tanmateix, recollia valuoses dades històriques que ens han servit de molt per a aquest llibre. Aprofitant l'avinentesa també es va batejar amb el nom del dibuixant un carrer del poble, situat entre la carretera de Samalús i el carrer Joan Martí, a la part alta de la població.

Pel que fa a la retolació del carrer amb el nom d'Andreu Dameson, el seu nebot Ramon ens informa que, a l'època de l'alcalde Cuspinera, quan ell mateix formava part del consistori, ja s'havia acordat que es posaria un carrer a nom de l'artista. Aquest acord, per les raons que sigui, encara va trigar més de vint anys a fer-se efectiu.

L'autèntica empenta per a la reivindicació del record del dibuixant i la seva actualització, va arribar el 2010. L'abril, amb un homenatge que li va retre la

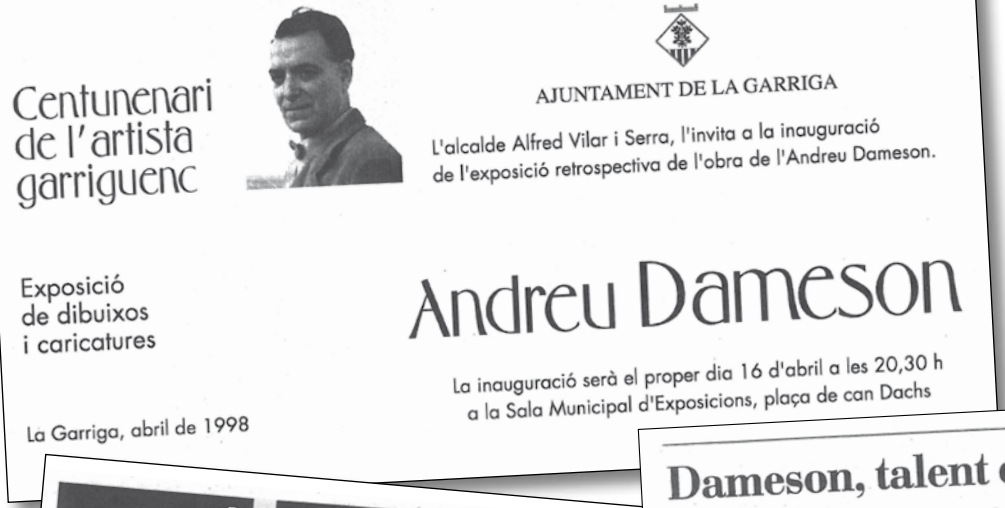

Centunenari de l'artista garriguenc

AJUNTAMENT DE LA GARRIGA

L'alcalde Alfred Vilar i Serra, l'invita a la inauguració de l'exposició retrospectiva de l'obra de l'Andreu Dameson.

Exposició de dibuixos i caricatures

Andreu Dameson

La inauguració serà el proper dia 16 d'abril a les 20,30 h a la Sala Municipal d'Exposicions, plaça de can Dachs

La Garriga, abril de 1998

La Garriga, 16 d'abril de 1998

Inauguració de l'exposició-homenatge en commemmoració dels 101 anys del naixement.

EL 9 NOU CULTU

Els germans Susana i Javier Dameson, néts de l'artista de la Garriga, al costat de les reproduccions de la sèrie de caricatures que va fer el seu avi

La Garriga homenatja amb un cicle el dibuixant local Andreu Dameson

La Sala Municipal d'Exposicions, que es rebateja amb el nom de l'artista, estrena una retrospectiva

La Garriga

Helena Masó

Garriga retrà homenat- al polifacètic dibuixant dreu Dameson amb el le d'actes Andreu Dame- i l'Exili a la Garriga, que augurarà aquest diven- s. La cantata *Cantiga a dreu Dameson*, una peça posta i dirigida pel seu músic Javier Dameson, el preludi dels actes cats a la memòria de l'ar- juntament amb l'expo- que s'estrenarà després oncert entorn de la seva a.

Dameson, talent desacomplexat

ERC de la Garriga homenatge el dibuixant Andreu Dameson

La Garriga

Helena Masó

"L'Andreu Dameson va ser el mestre de la innovació de la caricatura", va sentenciar l'estudiós de a premsa Lluís Solà i Dachs. Aquesta és una de les frases més paradigmàtiques per definir el dibuixant, ninotaire i cartellista de la Garriga Andreu Dameson (la Garriga, 1897-Buenos Aires, 1968), que va ser distingit per la seva lluita i defensa dels valors republicans, fins i tot fora de Catalunya.

Aquest dissabte, l'auditori de l'Escola de Música va acollir l'acte de reconeixement a Dameson, persona il·lustre de la Garriga, que tot i haver hagut d'exiliar-se després de la Guerra Civil, va mantenir un fort vincle amb la Garriga i Catalunya. ERC de la Garriga va retre homenatge a Dameson i per fer-ho, va comptar amb la intervenció del dibuixant de *La Vanguardia* Jaume Capdevila, l'estudiós de la premsa Lluís Solà, i el conseller de Cultura Joan Manuel Tresserras.

"És un personatge amb una visió absolutament moderna del tractament gràfic", va afirmar Capdevila, que va explicar que a partir de l'exageració dels trets més significatius dels rostres i amb la línia despullada com a consigna, Andreu Dameson ha esdevingut un "personatge importantíssim per als que hem vingut després".

Durant l'acte, es va projectar un audiovisual amb un tast de les caricatures de Dameson, uns dibuixos que, com va definir Solà, recorden a la papiroflèxia. Capdevila va assegurar que en aquell moment es va fer la caricatura més moderna que s'ha fet mai i va insistir, amb el suport de tots els ponents, que s'ha de treballar per aconseguir que la seva figura sigui coneguda i promoguda.

El conseller Tresserras va definir Dameson com "un talent desacomplexat que va participar de la modernitat", va aplaudir el vincle que sempre el va unir amb la Garriga i el país. El conseller va admetre que "no se'l té en la consideració adequada" i es va oferir per trobar algun recurs per digitalitzar el fons de Dameson. Els tres nebots d'Andreu Dameson van rebre una petita escultura amb un poema i van lliurar al conseller la caricatura de Macià, feta pel seu oncle.

Els tres nebots d'Andreu Dameson amb els ponents d'acte i els organitzadors

RAMON FERRAGÚS

La Garriga, 10 d'abril de 2010

Acte d'ERC a la Sala Auditori on van participar Oriol Ramon, cap local d'ERC, Joan Manuel Tresserras, conseller de Cultura de la Generalitat, Lluís Solà i Dachs, conferenciant, i Jaume Capdevila «Kap», dibuixant de *La Vanguardia*.

E9N

La Garriga, octubre de 2010

Exposició d'homenatge a la sala d'exposicions recentment rebatejada amb el nom d'Andreu Dameson i Aspa.

A la fotografia els dos néts de l'artista, Susana i Javier.

E9N

secció local d'Esquerra Republicana de Catalunya de la Garriga, que va consistir en la projecció de diversos dibuixos i caricatures que van ser comentades en una conferència presidida pel senyor Joan Manuel Tresserras, aleshores conseller de Cultura de la Generalitat. D'aquella reunió en va sorgir, per part del conseller, la idea de publicar una biografia prou extensa que posés de relleu tota la feina innovadora, única i força desconeguda que va fer el dibuixant garriguenc.

Pocs mesos més tard, l'octubre del 2010, es va fer una exposició molt completa amb una gran part de les seves caricatures, a més de dibuixos humorístics i d'il·lustracions, a la Sala Municipal, que el mateix dia de la inauguració va ser batejada per sempre amb el nom de Sala d'Exposicions Andreu Dameson i Aspa. Aquesta mostra va ser comissariada per l'historiador garriguenc Joan Garriga —autor també d'una semblança biogràfica en el llibre *Garriguencs il·lustres*[47]— i va comptar amb l'assistència dels néts de Dameson, Susana i Javier, arribats expressament de l'Argentina, i amb el concurs inestimable de Ramon Dameson, infatigable propagador de l'obra del seu oncle, artista com ell mateix. Aquesta exposició està tenint ressò mediàtic, si més no en l'àmbit comarcal, i ha servit perquè l'obra d'Andreu Dameson comenci a ser popularitzada i reconeguda com es mereix.

47 Joan Garriga, «Andreu Dameson i Aspa. Dibuixant, pintor i periodista», a: Miquel Andreu [et al.], *Retrats de garriguencs il·lustres*.

1925

Caricatura de Lev Trotsky publicada al núm 2.930 de *La Campana de Gràcia,* del 14 d'agost de 1925.

JCH

16 Andreu Dameson: devot de la caricatura

JAUME CAPDEVILA

Andreu Dameson és un dels millors caricaturistes catalans del segle XX. Ésser caricaturista no es pot aprendre, ni és una qüestió de tècnica o perícia. Per ser caricaturista cal tenir una sensibilitat especial, una mena de do natural per veure i captar l'ànima de les persones i traslladar-la a un paper a través d'uns quants traços. Tant si és benèvol com agressiu, expressiu o sintètic, el bon caricaturista té una mirada que despulla els personatges retratats de tot artifici, de tota màscara social, i és capaç d'arribar a transmetre l'essència en un dibuix, estrafet o esquemàtic, que pot arribar a ésser molt diferent de la realitat, però alhora molt proper a la veritat.

Andreu Dameson, que fou un gran creatiu al llarg de la seva dilatada carrera, i practicà el dibuix, el periodisme, la literatura i la poesia, en el fons, es considerava ell mateix caricaturista. Al primer paràgraf d'un treball, malauradament inèdit, que va escriure sobre l'humorisme i la caricatura, Dameson reconeix la seva filiació al rengle dels caricaturistes, quan afirma:

> «no tengo pretensiones de pensador pero sí una exagerada, aunque pequeña pretensión de caricaturista».[48]

Com ens diu Josep Miquel i Macaya,

> «ell té una devoció per la caricatura. S'hi dedica amb veritable devoció».[49]

Personatge inquiet, tastaolletes, aventurer i seductor, podria haver estat un magnífic periodista, escriptor o fins i tot polític, per esmentar un seguit de facetes que va transitar en algun moment de la seva vida. Però ell se sentia dibuixant de caricatures per damunt de totes les altres coses. Com la passió per Catalunya i el Vallès, que l'acompanyà al llarg de la vida en tot lloc i circumstància,

---

48 Andreu Dameson, *Humorismo, arte e historia de la caricatura*, p. 1. Text mecanografiat sobre l'humorisme i la caricatura, escrit en la dècada de 1950. (Arxiu particular de Miquel Portavella i Sauqué).

49 Josep Miquel, «Andreu Damesón». *La Gralla*, núm. 564, 7 d'agost de 1932, p. 6.

5 de setembre de 1924

Dameson retrata l'ambient del cafè Can Xic Corder. En el dibuix podem reconèixer diversos personatges de la Garriga: Baldiri Castellsagué (el cambrer); Carreras de Can Creus i Anton Alerm, el de la Casilla, que estan jugant a cartes; Jaume Ventura, el Bord (llegint *L'Esquella*, d'esquena); Joan Bachs (el propietari, darrere del taulell); Joan Roca, l'esmolet, en primer pla, i, a l'extrem inferior esquerre, el mateix Andreu Dameson amb l'as de bastos a la mà (segurament aquest as de bastos el va posar a propòsit per indicar que, amb els seus dibuixos, a vegades donava garrotades). Aquesta pàgina la va publicar el setmanari *L'Esquella de la Torratxa* en el núm. 2374. Al pis de sobre d'aquest cafè hi havia el cinema del mateix nom. Tot l'edifici va ser enderrocat el 1976.

LSD

la passió per la caricatura també bategava al fons de la seva ànima d'artista.

La paraula *caricatura* no és sinònim de dibuix humorístic, si bé a voltes s'han fet servir com equivalents. Caricatura no és tan sols un dibuix exagerat o grotesc. Caricatura no implica només deformar la realitat, sinó analitzar-la. Cal afegir que encara avui l'etiqueta de *caricaturista* té més connotacions negatives que no pas positives en el llenguatge col·loquial. En canvi, el caricaturista és un artista de primer ordre, que necessita una visió penetrant, una intensa capacitat d'anàlisi i una extrema sensibilitat, per abocar en el paper una obra que ha de ser, per damunt de la resta de consideracions estètiques, sobretot expressiva. L'essencial en una caricatura no és el contingut humorístic, sinó el poder expressiu; per això s'ha considerat sovint Leonardo, Goya, Van Gogh o Picasso entre els grans caricaturistes.

Dameson fou un geni de la caricatura. I aquesta afirmació no és una exageració fruit de la mitificació. No es tracta d'un estirabot histriònic motivat per la temptació hagiogràfica en què s'acostuma a caure en els llibres biogràfics. Si podem considerar Dameson com un dels millors caricaturistes catalans del segle XX és perquè hi ha un conjunt de les seves caricatures que objectivament, situades en el context de la caricatura catalana i mundial, tenen unes característiques específiques que podrem valorar.

En les pàgines que segueixen intentarem, doncs, acostar-nos a la faceta gràfica d'Andreu Dameson. Resseguirem els seus treballs publicats a la premsa i intentarem encaixar-los en el context artístic de la seva època. Analitzarem la seva obra, però també viatjarem per la història de la caricatura i per la història de les nostres publicacions satíriques.

Barcelona 8 d'agost de 1924

L'Esquella de la Torratxa

Any XLVII. Número 2370 15 cèntims — Atravessats, 30

L'ORACIÓ

—Ara un a Sant Josep per a que ens dongui una bona mort.
—I no valdria més que demanéssim algun, mamà?

1924

Dibuix a la coberta de *L'Esquella de la Torratxa*.

JCH

1925

Cartell d'homenatge a Apel·les Mestres, dibuixant al qual Dameson admirava profundament.

ABF

17 La formació d'una cultural visual

Tots els testimonis coincideixen a assenyalar la inclinació vers el dibuix del jove Dameson, i amb el temps descobrirem que les seves capacitats gràfiques són fruit d'un talent natural per a la creació plàstica. En una petita semblança biogràfica escrita el 1932 per Josep Miquel i Macaya, llegim:

> «si aneu a la Garriga tothom us dirà que moltes parets i portes encara serven records seus de caricatures i dibuixos».[50]

Però hom no esdevé dibuixant per generació espontània; en el camp artístic el talent cal sembrar-lo, regar-lo i adobar-lo de manera adequada per tal que doni fruits. Per tant, per veure com és que Dameson esdevingué dibuixant, i per entendre per què dibuixava com dibuixava, cal cercar les possibles influències que va rebre i estudiar el context en què va créixer i va formar-se.

Si bé, com explica Lluís Solà i Dachs, el dia exacte en què va venir al món Andreu Dameson és un misteri embullat amb diversos documents que assenyalen dates diverses, sembla que podem estar segurs, com a mínim, que el seu naixement va produir-se l'any 1897. Això vol dir que el jove Dameson creixé en el moment en què el Modernisme començava la seva deriva vers el noucentisme. També en el moment en què la premsa i la publicitat prenien una embranzida definitiva gràcies als nous procediments mecànics que facilitaven la reproducció i difusió d'imatges. Alhora eren els anys en què el cinema i la ràdio començaven a implantar-se i causaren un fort impacte en la població. Tots aquests factors varen influenciar definitivament el jove artista en la seva formació intellectual i plàstica.

Després de la Renaixença, en què el poble català s'esforçà per recuperar i reivindicar al seva identitat diferenciada de l'autocràtica cultura espanyola, el Modernisme aprofundeix en aquest esperit, que al principi era més aviat nostàlgic i fins i tot carrincló, amb una voluntat més àmplia de modernització, especialment en l'àmbit cultural. El Modernisme català mirava a Europa i s'impregnava de les innovacions dels prerafaelistes britànics, el *Jugendstil* alemany

50 Josep Miquel, *Op. cit.,* p. 6.

o l'*Art Nouveau* francès, però alhora assolí unes característiques pròpies diferenciades i autòctones.

Si pensem en els possibles impactes visuals que pot rebre avui qualsevol infant, la llista l'encapçalarien, de ben segur, els contes il·lustrats o les pel·lícules i sèries de dibuixos animats de la televisió. Però si ens traslladem al tombant del segle passat, hem de tenir en compte que això no era així. La televisió no existia, i els dibuixos animats al cinema no es popularitzaren fins molts anys després. Hem de tenir en compte que les primeres pel·lícules d'animació fetes al nostre país daten del 1915,[51] i la popularització a les sales de cinema d'aquestes pel·lícules va ser encara posterior. Pel que fa als llibres per a infants, no eren encara un producte popular i de gran difusió, i tot just en aquells anys començaven a circular les teories pedagògiques que propugnen la unió de l'àmbit lúdic i instructiu en productes destinats específicament als més petits de la casa.

Hem de suposar que el 1902, un nen de cinc anys, com fou Andreu Dameson, devia rebre els principals impactes gràfics a través de les auques, els cromos, la premsa il·lustrada i la incipient publicitat. Just en aquell moment es produïa l'eclosió d'un seguit de materials precedents de la impremta: diaris, revistes, però també butlletins, fulletons, prospectes, cromos i cartells, que revolucionaren el que fou fins aleshores la «cultura popular», i iniciaren el camí que conduïa a la implantació de les formes modernes de comunicació de masses.

Les auques, els goigs, els romanços i tota la literatura de canya i cordill eren un producte molt popular, pràcticament híbrid entre la tradició oral i l'escrita, ja que sovint eren difoses per un recitador o baladrer, que les cantava o interpretava a la plaça del poble mentre amb un punter assenyalava les imatges. Els romanços i els goigs solien estar encapçalats per una il·lustració xilogràfica, però les auques tenien molt més contingut gràfic ja que es conformaven a partir de 48 gravats amb els versos corresponents. Com ens recorda Montserrat Castillo,

> «tot i no ser un producte directament dirigit a la infantesa, les seves característiques l'hi convertien; en ser il·lustrades, curtes i fàcils de llegir, a la mainada els agradaven molt».[52]

El testimoni d'Apel·les Mestres, dibuixant excepcional, quaranta anys més vell que Dameson, reconeix la influència que tingueren les auques en la seva infantesa:

> «Confesso amb orgull que les primeres nocions d'història natural les dec a les auques de rodolins, car n'hi havien d'ocells, de peixos, de quadrúpeds... I tot això ho apreníem jugant, i perquè ho apreníem jugant, és a dir, sense saber que apreníem, ho apreníem de gust; les imatges se'ns gravaven en la memòria, els fets relatats en aquells parells de versos ingenus no s'esborren ja més.»[53]

Els cromos foren també un producte de l'evolució de les arts gràfiques durant el darrer terç del segle XIX, i tingueren una ràpida i profunda implantació en la societat catalana.[54] Els petits impresos per col·leccionar s'estampaven amb finalitats usualment publicitàries ja que es distribuïen a través de diversos productes de consum, i per tant, l'afany de completar la col·lecció esperonava a l'adquisició del producte que proporcionava un cromo. El nom prové d'escurçar la paraula «cromolitografia», procediment mecànic que permetia l'obtenció d'imatges en color.

També els nous cartells publicitaris impresos en colors formen part de la revolució gràfica d'aquella època. L'impacte de les imatges acolorides, frívoles i llam-

---

51 Jordi Artigas, «Josep Serra Massana (1896-1980), pioner del cinema d'animació publicitari, i l'entorn de l'animació catalana a l'època de la República». *Cinematògraf*, 2a època, núm. 3, 2001, p. 176.

52 Montserrat Castillo, *Grans il·lustradors catalans del llibre per a infants. 1905-1939*, 1997, p. 14.

53 Apel·les Mestres, «Les auques de redolins». *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona,* núm. 79-80, abril-setembre 1923, p. 64.

54 Francesc Fontbona, «El cromo, un gènere genuí de les acabalies del segle XIX». *Serra d'Or*, núm. 349, 1988, p. 69-74.

pants, reproduïdes a mida gran, d'alguns d'aquests cartells moderns devia ésser considerable, si tenim en compte que no era corrent l'accés de la majoria de la població a altra cosa que no fos la imatgeria religiosa que es podia trobar a les esglésies, amb prou feines il·luminades per la flameta d'alguns ciris. L'aparició del cartell, amb la voluntat propagandística amagada sota les seductores formes dibuixades, conformà un veritable «museu popular». Com escriu Enric Satué:

> «Per més que ens faci il·lusió creure que l'obra que el poble coneix millor del nostre Ramon Casas és *La càrrega*, el cert és que la més popular a escala estatal, és, de molt, el cartell de l'Anís del Mono [...], si acceptem la realitat que l'únic museu que el poble "visita" amb regularitat i despreocupació és el carrer»,[55]

Podem afegir encara altres factors que podríem considerar elements que ajuden a generar la formació d'una cultura visual en el nostre jove artista. Llibres i, potser més encara, calendaris i almanacs que combinaven imatges, xarades, refranys, jocs de paraules, poesies i relats, circulaven amb profusió des de mitjan segle. A més dels productes impresos, també les escenografies, diorames, teatrins i teatres, els espectacles de llanternes i ombres, la recent circulació de fotografies i postals, configuraven l'univers visual de les classes populars durant els anys del tombant de segle, en què la cultura plàstica va començar a deixar d'ésser minoritària.

1898

Cartell *Mona i mono,* realitzat per Ramon Casas per a l'Anís del Mono.

55 Enric Satué, *El llibre dels anuncis. El temps dels artesans, 1830-1930*, p. 7-8.

ANY LVI — BATALLADA 2913 BARCELONA 18 D'ABRIL DE 1925

ABRIL 1870

LA CAMPANA DE GRACIA

DONARÁ AL MENOS UNA BATALLADA CADA SENMANA

ANTONI LÓPEZ, EDITOR
(Antiga casa J. López Bernagosi)

AQUEST NÚMERO 10 CÉNTIMS PER TOT ESPANYA
NÚMEROS ATRASSATS: DOBLE PREU

REDACCIÓ I ADMINISTRACIÓ: Llibreria Espanyola, Rambla del Mig, núm. 20, botiga
Telèfon A. 4113. — BARCELONA

PREUS DE SUBSCRIPCIÓ
Fora de Barcelona cada trimestre. ESPANYA, pessetes 1'50. — ESTRANGER, 2'50

9 D'ABRIL DE 1925

Un record per les víctimes del tren-tramvia de Les Planes.

18 d'abril de 1925
Dramàtica coberta del número 2.913 de *La Campana de Gràcia*. La tarda del Dijous Sant de 1925 va descarrilar a Sarrià un tren provinent de les Planes. El terrible accident va provocar més de vint morts i cent ferits, la majoria de classes populars, fet que consternà profundament la societat barcelonina.
BC

18 El poder del paper imprès

Però fou la premsa un dels factors principals d'influència massiva de la població d'aquella època. Comparada amb l'agitació política de la major part del segle XIX, l'estabilitat que comportà la restauració borbònica va permetre la implantació d'un sistema educatiu que començà a disminuir progressivament l'elevadíssima taxa d'analfabetisme del país, i alhora s'establiren unes normes precises pel que fa a l'edició de diaris i revistes, sotmesos fins aleshores a les oscil·lacions aleatòries i arbitràries de l'humor dels diferents governs.

> «A la Catalunya del final del segle XIX la premsa havia esdevingut un element central de la vida quotidiana de la gent. Fora dels nuclis pobletans i de les zones rurals de poblament dispers, el paper imprès havia penetrat a les cases com un agent eixamplador de la perspectiva que les persones tenien del món.»[56]

La premsa il·lustrada es va desenvolupar durant el segle XIX juntament amb els procediments tècnics que permetien millorar la transmissió d'aquestes imatges. Així la imatge passà d'ésser tot just un complement decoratiu en les publicacions de principi de segle, a tenir una importància fonamental, que afavoria la consolidació de tot un tipus de premsa basat en la imatge.

Com ens explica Juan Miguel Sánchez Vigil:

> «*Las revistas ilustradas contribuyeron al profundo cambio social. La imagen fue el vehículo ideal para acercar la cultura al pueblo, que encontró en los dibujos y fotografías una nueva forma de interpretar los hechos, sobre todo en los sectores más desprotegidos donde el analfabetismo era casi absoluto*»[57]

El fet que el mateix Dameson es decidís a col·laborar amb els seus dibuixos a la premsa és un indicador de la forta influència que els mitjans escrits van tenir sobre el nostre home. Al tombant de segle foren diverses les publicaci-

---

56 Francesc Espinet; Joan Manuel Tresserras, *La gènesi de la societat de masses a Catalunya, 1888-1939*, p. 57.

57 Juan Miguel Sánchez Vigil, *La Esfera. Ilustración mundial, 1914-1931*, p. 19.

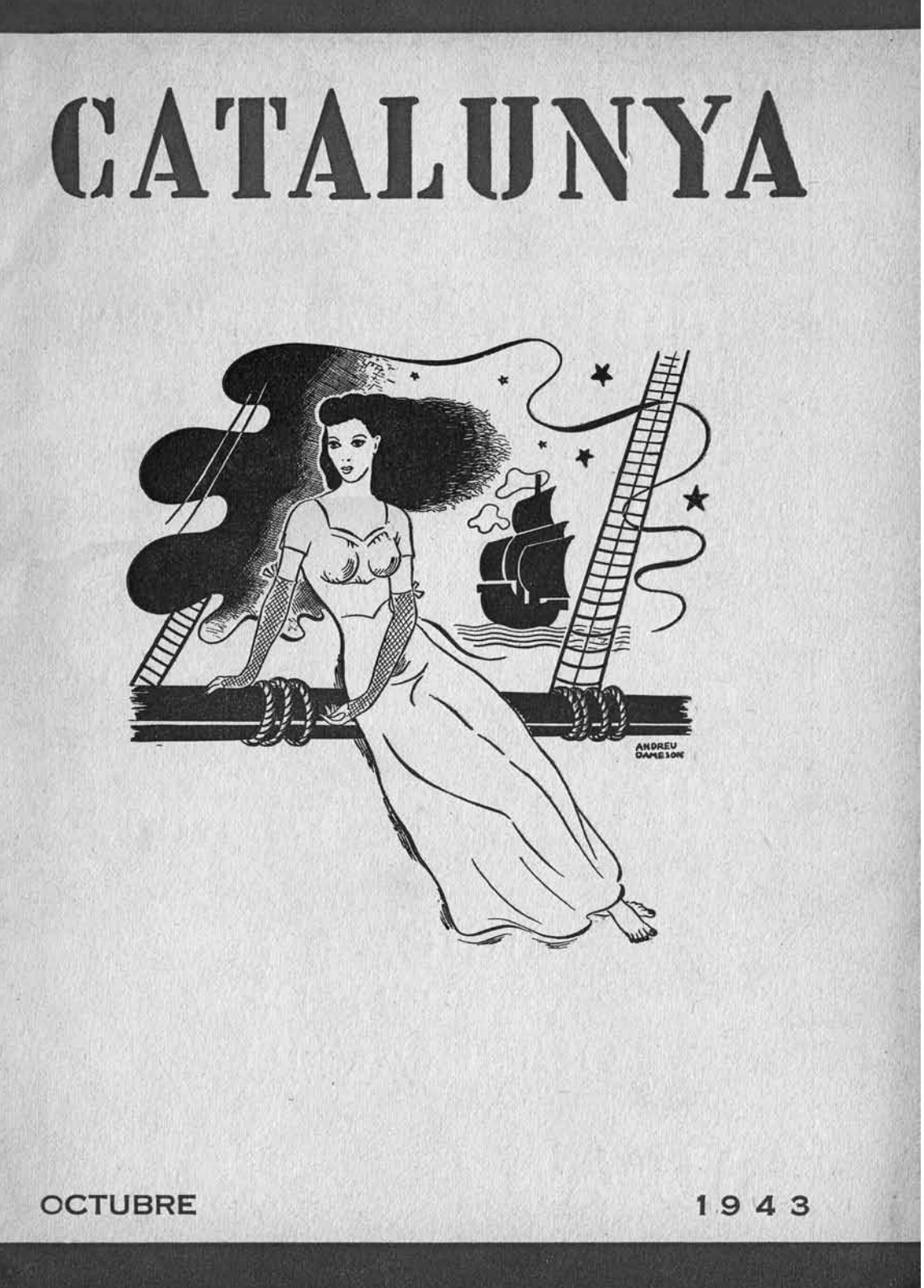

1943

Coberta d'un exemplar de la revista *Catalunya* de Buenos Aires.

ARF

ons que contenien ninots que van poder influenciar el jove Andreu. Les més populars, i per tant les que aglutinen també els millors dibuixants, foren *La Campana de Gràcia*, que s'editava des de 1870, i *La Esquella de la Torratxa* —encara faltaven anys per tal que es normalitzés la grafia de la capçalera— des de 1879. La revista *Cu-cut!*, des del 1902, revolucionà el panorama de la premsa satírica, i va ser el vehicle amb el qual es consolidà una nova generació de dibuixants formada per Cornet, Junceda, Opisso, Apa o Smith.

La competència indissimulada i a voltes ferotge i virulenta entre l'humor de dretes del *Cu-cut!* i l'humor d'esquerres de *L'Esquella de la Torratxa* estimulava la rivalitat entre ambdues publicacions, cosa que repercutí positivament en la qualitat global de la premsa satírica catalana. Hi va haver un salt definitiu que es produí durant la primera dècada del segle XX, entre l'aparició de *Cu-cut!* (1902) i la de *Papitu* (1908), que catapultà la premsa satírica catalana a la primera divisió mundial, on els països de referència eren França i Alemanya.

El reconeixement el certifica el 1918 el crític cubà Bernardo G. Barros en el seu llibre *La caricatura contemporánea*, en el qual analitza els principals caricaturistes i publicacions satíriques d'arreu del món. Quan descriu la caricatura espanyola dedica un capítol a part als ninotaires catalans i conclou que

> «*por eso resulta muy justo afirmar que hoy residen en Cataluña los humoristas españoles perfectamente capacitados para obtener un puesto de honor en la evolución universal de dicho arte. Verdaderos maestros que junto a una gráfica notable, dominadora de la psicología, colocan, muy a menudo, el acierto de unas leyendas que no he visto ni he podido aplaudir en Madrid*».[58]

En el mateix sentit, el gran especialista en imatge satírica francès John Grand-Carteret assimila el nivell de la caricatura catalana al de la francesa en el text introductori del llibre *Kameraden*, dient que gràcies als seu planter de dibuixants satírics, pot

> «*la caricature catalane obtenir en France droit de cité*».[59]

Això pel que fa a la sàtira, però recordem que els més menuts de la casa tenien al seu abast una publicació com *En Patufet*, una revista infantil nascuda el 1904 de la mà del folklorista i escriptor Aureli Capmany (1868-1954) i el dibuixant i editor Antoni Muntanyola (1883-1951), que fou qui dissenyà la capçalera i creà el personatge del petit Patufet que esdevindria tan popular i emblemàtic. A la darreria d'aquell any, Josep Bagunyà, que ja era editor de *Cu-cut!*, passà a editar la revista i per això des del 1905 ambdues revistes eren fetes pel mateix equip de redactors i dibuixants. *En Patufet* va ser fins la Guerra Civil la gran revista infantil catalana, amb elevades xifres de difusió i penetració entre el seu públic, situació que ja ha estat explicada a bastament.[60] En aquells anys també hi va haver altres iniciatives editorials per als menuts, com *La Rondalla dels Dijous* (1909), o algunes que tingueren molta menys difusió, com *La Palmeta* (1906), *L'Escolanet* (1906), *Una Vegada*... (1907), *Els Follets* (1913) o *En Belluguet* (1915), a les quals caldria afegir altres publicacions en castellà, com *Gente Menuda* —suplement del diari ABC que es convertí en revista el 1908.

Per tant, podem sospitar que el jove Dameson llegia i absorbia la premsa il·lustrada de la primera dècada del segle, i aquest influx es féu notar en el seu estil de dibuix.

58 Bernardo G. Barros, *La caricatura contemporánea*: *Italia. España. Portugal. Inglaterra. Otras naciones. América*, p. 81.

59 John Grand-Carteret, «Un caricaturiste catalan et la caricature espagnole», a: Apa, *Kameraden*.

60 Podeu consultar els volums de Lluís Solà i Dachs: *En Patufet. Antologia*; *En Patufet, cent anys. La revista i el seu impacte*; o *En Patufet (1904-1938). Antologia i història*.

1915

Dibuix signat «Galeno» a la revista *El Xàfec*. El diputat Fèlix Fages, àlies «en Rabassola», Blancafort i l'alcalde Josep Dalmau volen fer avançar el carro. Els exemplars d'*El Xàfec* ho impedeixen.

FM

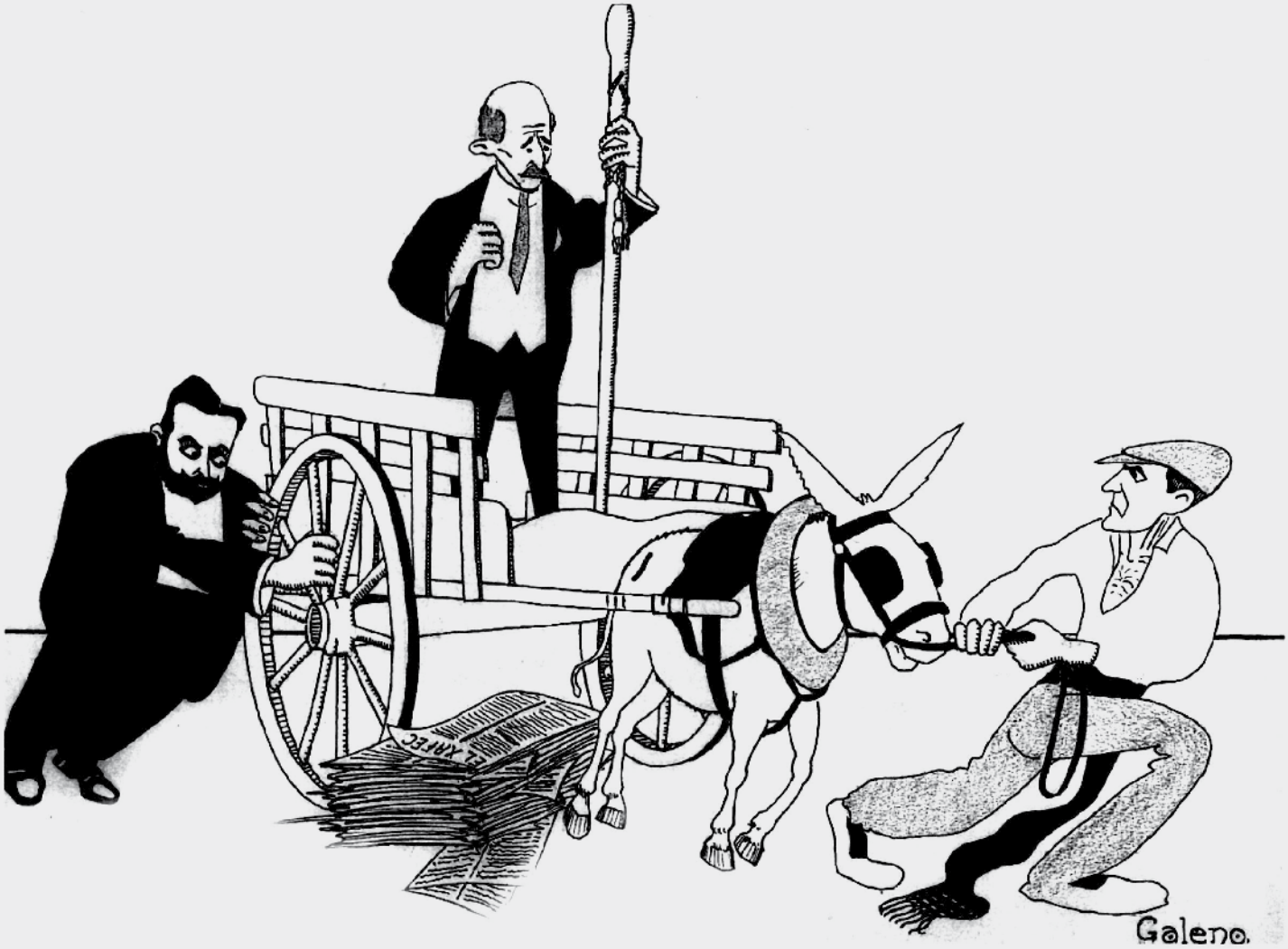

19 Un dibuixant anomenat «Galeno»

El jove Andreu Dameson, amb tot just 18 anys, publicà per primera vegada els seus dibuixos a la revista garriguenca *El Xàfec*, i ho va fer utilitzant el pseudònim de «Galeno». Cal fer notar l'orientació progressista de la revista, i la seva bel·ligerància amb el poder local, causa probable del fet que el dibuixant utilitzés un pseudònim per signar les seves obres. De fet, no tenim constància que en cap altra ocasió durant la seva llarga carrera, Dameson hagi amagat el seu nom sota cap altre pseudònim. Utilitzant el de Galeno, nom (en castellà) d'un popular terapeuta grec que ha esdevingut sinònim de la paraula metge, potser ja ens vol parlar de la capacitat terapèutica de la sàtira i de la funció higiènica del dibuixant satíric, de la batalla contra el «mal». Ell mateix es refermava en aquesta idea quan, anys més tard, escrivia en el seu tractat sobre humorisme i caricatura:

> «*El caricaturista político cree estar siempre del lado de la virtud y del dolor*».[61]

Els seus dibuixos, com un tractament de xoc, satiritzen de forma mordaç l'alcalde Josep Dalmau i Mas o el diputat Fèlix Fages, a banda d'altres conciutadans il·lustres. Pel que fa a l'estil, que s'endevina primerenc, però no pas inhàbil amb el tremp, tractarem d'intuir-hi les diverses influències que havia rebut el jove dibuixant. Els perfils són seguits amb una línia força prima, però neta, compensada amb taques de tinta que conformen els cossos dels personatges, a voltes acompanyats també d'una trama mecànica que crea un gris. En els personatges cerca la caricatura d'expressió, on els cossos tenen tanta importància com els rostres, i els caps no assoleixen mides desproporcionades. Ja construeix la caricatura a base de simplificació més que no pas d'exageració, i els ulls es converteixen en punts, i a voltes una sola línia vertical ja fa la funció d'un nas. En tot cas, els elements més distorsionats són les mans i els peus, que creixen en proporció a la mida que haurien de tenir; amb això aconsegueix l'efecte de convertir els personatges en més grotescs. També dedica esforç a confeccionar els fons dels dibuixos, força treballats en algunes vinyetes,

61 Andreu Dameson, *op. cit.*, p. 2.

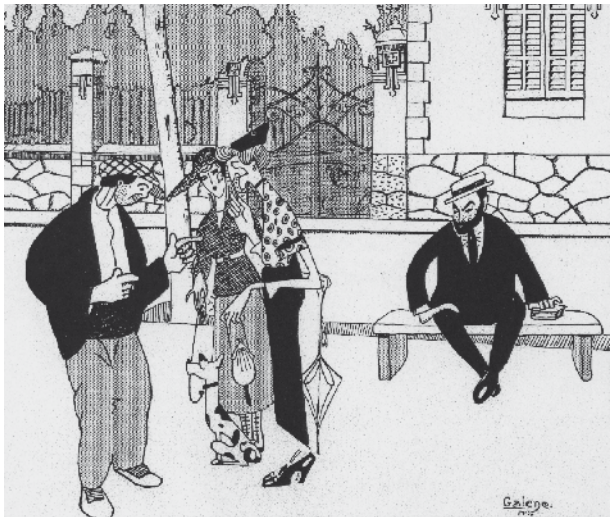

1915

Personatges de la Garriga, al començament del Passeig.

FM

on s'endevinen paisatges de la Garriga, que localitzen la sàtira, i per tant, aquesta esdevé més contundent.

Per tots aquests detalls estilístics, podem besllumar la influència dels dibuixants de les principals publicacions satíriques barcelonines de la primera dècada del segle XX. En la composició dels dibuixos i la utilització de les masses de negres, Dameson s'acosta als dibuixants del *Cu-Cut!*, especialment Cornet, Junceda i Apa, mestres en dotar els personatges caricaturitzats d'una suggeridora expressivitat dinàmica. L'ús de la trama mecànica de grisos per crear plans espacials que donin sensació de profunditat al dibuix, ens fa adonar de l'olfacte de Dameson per aprofitar els recursos tècnics, adaptant una tècnica que utilitzaven magistralment a les seves vinyetes autors com Apa, Brunet o Opisso. En definitiva, l'estil és molt proper al que havien de desenvolupar els dibuixants més joves del moment: Castanys, Passarell o Bon. Però l'adscripció definitiva de Dameson a la modernitat la podem observar en el traç amb el qual dibuixa, a banda d'alguns detalls en la representació gràfica de mans, ulls i parts dels rostres, on trobem la inconfusible influència de Lluís Bagaria.

El 1915, Bagaria ja era un dibuixant consagrat, i realitzava cada setmana la coberta de la revista *España*, d'Ortega i Gasset, amb el seu estil de dibuix decoratiu i antinaturalista, caracteritzat per la utilització d'un traç de contorn net i clar, si bé sinuós i expressiu. Bagaria prescindia de les masses de negre i de les trames, amb la qual cosa la línia esdevé la protagonista dels seus dibuixos, de ben segur els més innovadors dels que es feien a la premsa de casa nostra en aquell moment. I veiem que el Jove Dameson ja s'interessava per aquest traç rotundament modern, innovador, anguilejant però precís, que feia bategar els dibuixos de Bagaria.

Aturem-nos un moment en aquest punt, especialment important en la valoració de l'obra artística del nostre home. I és que una de les coses que podem afirmar sobre Andreu Dameson, o si més no sobre l'Andreu Dameson dibuixant, és la seva declarada vocació de modernitat, la seva profunda inclinació vers les avantguardes. Dameson dibuixà sempre —i això ja es pot entrellucar en els seus primers dibuixos publi-

cats a *El Xàfec*— amb l'estil gràfic més modern del moment. En tots els camps és necessari que algú obri camins, cerqui noves fórmules per millorar i renovar la manera de fer les coses. Dameson demostrà una vegada rere l'altra estar entre els que, en el camp del dibuix i la caricatura, exploren, investiguen i troben noves maneres d'expressar-se. És després, quan el que era modern esdevé corrent, que hom troba normal aquell estil, aquell traç, aquella síntesi gràfica. Aleshores costa de discernir entre els veritables innovadors i els que s'hi han afegit més tard, quan l'estil ja s'ha consolidat. Llavors, però, els veritables moderns ja estan explorant nous camins i experimentant amb noves tècniques, ben diferents de les que havien utilitzat abans.

Però no anem tan de pressa i tornem al jove Dameson, que descobria la força del dibuix satíric a la premsa. De ben segur que les caricatures de Galeno a *El Xàfec* devien comportar més d'una esbroncada a can Dameson, i és que una cosa és ésser dibuixant satíric a Barcelona i retratar en Cambó, en Lerroux o personatges encara més llunyans, com el president del govern, els ministres o altres personatges internacionals, i una altra de ben diferent és satiritzar els veïns que hom té al costat de casa. Com totes les localitats en què els veïns es coneixen, el nom amagat sota el pseudònim devia ser un secret d'aquells que acaba coneixent tothom. Dameson devia experimentar en la pròpia pell les satisfaccions i els disgustos del dibuixant satíric, car quan hom satiritza els de casa rep de manera més immediata les felicitacions més efusives i alhora les reprensions més severes. Penseu que la sàtira fa de mal pair, i avui en dia es fa difícil d'arribar a valorar el poder que tenia la lletra impresa a principi de segle. Tan sols recordem que un dibuix satíric publicat a la revista *Cu-cut!* el 1905 va ser l'espurna que va provocar un greu daltabaix a la Barcelona de principi de segle: un grup de militars pretesament ofesos per aquesta vinyeta va assaltar les redaccions de la revista *Cu-cut!*, *En Patufet* i el diari *La Veu de Catalunya* la nit del 25 de novembre, i van fer una foguera al pla de la Boqueria amb els mobles de la redacció. La reacció no es va fer esperar i el govern va castigar... les víctimes! Així el *Cu-cut!* fou suspès, i s'inicià un tràmit parlamentari que acabà amb l'aprovació de la Llei de jurisdiccions, que alhora provocà un gran rebuig a Catalunya, on la majoria de forces polítiques s'uniren en el moviment solidari.[62]

És a dir, doncs, que l'elecció d'esdevenir dibuixant satíric a principi del segle XX tenia un seguit de connotacions que la mateixa professió no té avui en dia: notorietat, de ben segur, però també compromís. A Andreu Dameson ben aviat se li desvetllà la consciència social, que l'arrenglerà sempre amb les opcions polítiques més progressistes. Anotem també que el dibuixant obtenia un cert prestigi social, però a la vegada posava en risc la seva integritat, i és que només cal recordar que diversos dibuixants satírics hagueren d'exiliar-se durant alguns períodes per evitar ésser empresonats, i d'altres foren tancats a la garjola per culpa d'algun ninot que no va plaure a les autoritats.[63]

---

62 Aquest esdeveniment ha estat explicat a bastament, hom pot trobar-ne més informació fàcilment consultant els textos: Francesc Santolaria. *El Banquet de la Victòria i els fets de 'iCu-Cut!'*; Joaquim Camps. *Història de la Solidaritat Catalana*; Ricardo Lezcano. *La Ley de Jurisdicciones. 1905-1906. Una batalla perdida por la libertad de expresión*; Josep Maria Solé i Sabaté, Joan Villaroya. *L'exèrcit i Catalunya (1898-1936)*; Lluís Solà i Dachs. *La caricatura política i social a Catalunya 1865-2005*; Lluís Solà i Dachs. '*iCu-cut!' 1902-1912;* María del Socorro Arroyo «Política y periodismo: la caricatura de *¡Cu-Cut!* desencadenante de la ley de jurisdicciones» a *Documentación de las ciencias de la información*, núm. 13 (1990); i Jaume Capdevila [en línia], «El efecto mariposa» 31/07/2010, *El Último Mono,* [consulta 4 maig 2011]. Disponible a: <http://blogs.lavanguardia.es/elultimomono/el-efecto-mariposa>.

63 A tall d'exemple, comentem els casos de Feliu Elias, *Apa*, que el 1911 hagué d'exiliar-se a França per evitar una condemna per la Llei de jurisdiccions, o de Lluís Bagaria, que acumulava denúncies i condemnes, entre les quals una de vuit anys i un dia de presó, per injúries a la corona en un dibuix publicat el 1917, dels quals en complí pocs mesos gràcies a l'amnistia de maig de 1918.

UN QUE HO ENTÉN

—De manera que tu mai fas l'amor?
—Mai; el compro fet!

1924
Acudit gràfic aparegut
a *La Campana de Gràcia,*
el 6 de setembre de 1924.
BC

20 La passió per la línia

Decidit en la seva determinació de dedicar-se al gènere satíric, el jove Dameson va considerar que el dibuixant satíric necessita una formació artística sòlida. Aquest convenciment el trobem, de nou, expressat en el seu tractat sobre l'humorisme i la caricatura:

> «*un buen caricaturista tiene que conocer a fondo todos los recursos del dibujo y saber servirse de ellos, para poder ser más elocuente que el dibujante ordinario*».[64]

Això el portà a formar-se primer a Barcelona i més endavant a París. Hi ha un seguit de mostres dels treballs artístics de Dameson que demostren que ens trobem davant d'un gran dibuixant, d'un artista d'una gran sensibilitat. Alguns dibuixos de paisatges, trenats amb un treball meticulós de línies de tremp encreuades a l'estil del més pur Junceda, reflecteixen paisatges i copsen amb delicadesa la llum i l'ambient de l'indret.

Molt aviat Dameson ja dominava l'estil gràfic realista, que a la premsa catalana practicaven dibuixants com Joan Llaverias, Albert Mestres o Ricard Opisso. Però com ja hem dit, el nostre dibuixant era un home inquiet, i sobretot atent a les novetats, i la novetat més destacada en el camp del dibuix satíric en el primer quart del segle XX és l'evolució de la línia vers una simplificació expressiva. Avui ens sembla del tot habitual veure dibuixos satírics on el traç és net i el ninot grotesc, posem els del Perich com a exemple; però per arribar a aquest estil de dibuix ha calgut un llarg procés en què el dibuixant satíric ha hagut d'anar marcant les distàncies amb el dibuixant realista, tot cercant les noves convencions gràfiques, que primer han sorprès els lectors i després han estat acceptades de forma comuna.

La sàtira dibuixada s'ha practicat des dels orígens de l'home, però no podem considerar que va néixer com a disciplina amb una certa entitat fins que no es va associar a la impremta, fet que permetia que la sàtira tingués una certa difusió, i per tant, influència. En els primers temps, el dibuix satíric imprès man-

64 Andreu Dameson, *op. cit.*, p. 13.

1924
Caricatura d'Angel Guimerà, publicada amb motiu de la seva mort, a *La Campana de Gràcia*.
BC

1924
Caricatura del pianista Joan Lamote de Grignon, publicada a *La Gralla*, el 14 de setembre.
AMG

tenia l'estètica i les característiques gràfiques de la resta de dibuixos, i la diferència es feia en la intenció i la temàtica, on el dibuix satíric es destaca per l'ús de la fantasia, i per la seva intenció mordaç. De mica en mica els dibuixos satírics van anar guanyant en expressivitat, distanciant-se del realisme de les il·lustracions no satíriques, alhora que els procediments d'impressió permetien més fidelitat entre el dibuix original i les còpies impreses; recordem que durant molts anys els dibuixos havien d'ésser traslladats sobre fusta per un gravador, la perícia del qual influïa decisivament en la qualitat dels dibuixos impresos.

La tècnica litogràfica permeté finalment que el traç del dibuixant es traslladés fidelment al paper imprès, i així arribem al naixement de la premsa satírica el 1830, amb la revista francesa *La Caricature*, fundada per Charles Philiphon, i en la qual va treballar la generació de dibuixants que hauria de marcar definitivament les normes del joc de l'estètica satírica, encapçalats per Daumier, Gavarni, Gill i Doré. Tots ells, com també els considerats mestres de la sàtira fins aquell moment (Hogarth, Cruikshank, Gillray, Goya),[65] eren excel·lents dibuixants.

La càrrega satírica no és en els dibuixos sinó en la intenció dels dibuixos. El traç, la composició, l'ombrejat i la tècnica de les imatges és absolutament acadèmica; de fet, estan molt més ben dibuixades fins i tot que moltes obres que il·lustren textos populars, romanços, novel·les de fulletó de temàtica romàntica, o d'aventures, o llibres infantils sense cap càrrega satírica. La càrrega satírica, doncs, no formava part de l'estètica durant la primera part del segle XIX. Ara bé, en la seva recerca per esdevenir expressius, alguns dibuixants començaren a introduir l'exageració en aquests dibuixos satírics. L'exageració i el grotesc havia estat, fins aquell moment, patrimoni de la caricatura, un art que cercava tan sols la comicitat a través de l'exaltació gràfica de la deformitat.

Diguem que la sàtira i la caricatura es van trobar i unir durant el segle XIX, de manera que acabaren essent indestriables l'una de l'altra, i fins hi tot hi hagué una certa barreja terminològica: el mot *caricatura*, que en principi venia del *retratini carichi* —retrat carregat—, va ser utilitzat com a sinònim de *dibuix satíric* encara que no incorporés el retrat —carregat o no— de cap personatge. Però tot i incorporar l'exageració i el grotesc en el seu estil, els dibuixants satírics seguiren fidels a l'acadèmia. En un petit opuscle sobre la caricatura publicat a Barcelona a principi de segle podem llegir aquesta exigència gràfica de dibuixar bé per fer sàtira:

---

65 Fins ben entrat el segle XX, Goya és considerat un dels genis de la caricatura mundial per les seves sèries de gravats. Champfleury el posa al mateix nivell que Daumier, i Arsène Alexandre li dedica un capítol de la seva obra: Champfleury, *Histoire de la caricature moderne*, p. 57-60; Arsène Alexandre, *L'art du rire et de la caricature*, p. 142-146; Émile Bayard, *La caricature et les caricaturistes*, p. 38.

«Anem a fixar-nos ab la correcció del dibuix, tema importantíssim de la caricatura per les interpretacións que ell ha fet donar a n'aquest important aspecte del art [...] Devem rebutxar els medis que no són fruit de la interpretació de la realitat; cal exitar la sàtira ab honradesa artística».[66]

Així ho manava el cànon, i si ens fixem ens els principals dibuixants satírics del nostre segle XIX, veurem que són artistes d'una qualitat tècnica extraordinària: Francisco Ortego (1833-1881), Tomàs Padró (1840-1877), Josep Lluís Pellicer (1842-1901), Apel·les Mestres (1854-1936)...

La revolució en l'estètica del dibuix satíric es produí ràpidament durant les dues darreres dècades del segle XIX. El dibuixant alemany Wilhelm Busch (1832-1908) incorporà als seus dibuixos una expressivitat innovadora, que l'allunyà del naturalisme gràfic imperant,[67] però el canvi més significatiu va ser l'aposta per la línia neta que féu el dibuixant Emmanuel Poiré (1859-1909), que signava amb el pseudònim de Caran d'Ache.[68] Aquest dibuixant abandonà progressivament el traç «artístic», per perfilar els seus personatges amb una línia ferma, sòlida, gruixuda, evitant els ombrejats, trames i filigranes del dibuix. Encetava així el camí cap a la simplificació de l'estètica del dibuix satíric, i ben aviat va ser seguit per molts altres dibuixants.

El pintor James Ensor (1860-1949) també es dedicà a la sàtira i s'atreví a dibuixar de forma naïf, infantilitzant l'estil, allunyant-se de la realitat,[69] i Aubrey Beardsley (1872-1898), tot i no ésser un dibuixant humorista, també tingué una gran influència en l'estètica satírica, pel fet de carregar la línia de sensibilitat en les seves composicions decorativistes.[70] Els dibuixants alemanys de la revista *Simplicissimus*, encapçalats per Olaf Gulbransson, també influïren en el dibuix satíric, però no tant pel que fa al valor de la línia, sinó en la càrrega expressiva de les composicions a partir de l'exageració anatòmica. A casa nostra, el dibuixant que recolzà tota la càrrega estètica de les seves obres en la força de la línia despullada va ser Lluís Bagaria (1882-1940), i el seu estil antinaturalista i naïf creà una escola que inclou humoristes com Shum, Niu, López Rubio, Mihura, Tono o Sirio.[71]

Cal apuntar que en contrast amb el text del tractat sobre caricatura que a principi de segle proclamava «rebutxar els medis que no són fruit de la interpretació de la realitat» per «exitar la sàtira», les coses canvien prou ràpidament com perquè dues dècades després, en el *Traité practique de la*

1924

Darius Romeu i Freixa, Baró de Viver, alcalde de Barcelona, en la primera caricatura que Dameson publicà a *L'Esquella de la Torratxa*.

LSD

1931

Caricatura d'Amador Garrell, editor de *La Gralla* i gran amic de Dameson.

AMG

66 Josep Ferràn Torras, *La caricatura artística*, p. 21-23.

67 Dieter P. Lotze, *Wilhelm Busch. Leben und Werk*.

68 *Les années Caran d'Ache*.

69 Ulrike Becks-Malorny, *James Ensor 1860-1949. Las màscaras, la muerte y el mar*.

70 Chris Snodgrass, *Aubrey Beardsley, dandy of the Grotesque*.

71 Jaume Capdevila, *Bagaria. La guerra no fa riure. Caricatures antifeixistes a La Vanguardia, 1936-1938*.

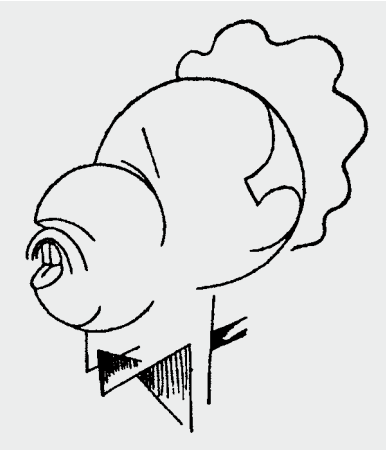

1935
Caricatura de Niceto Alcalá Zamora, publicada al llibre *El Odio a Lerroux*, de José Samblancat.
ARF

1935
Caricatura de Joan Pich i Pon, publicada al llibre *El Odio a Lerroux*, de José Samblancat.
ARF

Caricature et du Dessin Humoristique d'Henri Avelot, ja hi puguem llegir el contrari:

> «un artiste qui, pour exprimer une idée satirique, ferait un dessin trop honnêtement classique, c'est a dire, un travail d'école entiérement exécuté d'après nature, étudié avec conscience dans ses moindres details et poli à l'ongle ne donnerait qu'une oeuvre froide et ennuyeuse».[72]

En el mateix sentit, exhaltant l'expressió per damunt de la tècnica, el llibre sobre la caricatura que féu l'Apa, ens diu:

> «El perfecte caricaturista és el que alhora que un bon humorista és un bon dibuixant caricaturista que sap, i vol de tot cor, i de la manera més eloqüent, expressar la idea humorística i encara afegir-hi per mitjà del dibuix, un escreix d'intenció, una intensificació de l'expressió. Bons caricaturistes seran els que siguin màximament expressius d'una bona idea humorística, tant si saben molt de dibuix com si en saben poc».[73]

Tornem però al nostre dibuixant, que després de la seva primera incursió a la premsa, sabem que es formà a Barcelona durant els darrers anys de la Gran Guerra, i després a París. De ben segur que en aquestes dues capitals li era ben fàcil poder estar al cas de les darreres tendències en el gènere. En un moment d'una elevadíssima ebullició política i cultural com era aquell, en què la finalització de la Gran Guerra europea facilitava l'eclosió de moltes novetats culturals que el conflicte havia mantingut latents, el jove Dameson, sempre atent a les realitats d'avantguarda, confirmà la seva vocació de modern. Poc sabem, en concret, d'aquest període de la seva vida. El que sembla segur és el contacte amb les avantguardes artístiques a Barcelona i París, ja que moltes influències del cubisme sintètic de Picasso, Braque, Gris, Duchamp-Villon i Gargallo afloraren pocs anys després en la seva obra.

De ben segur el jove artista català va atibacar-se de moltes altres múltiples influències en la seva estada a la capital francesa, i moltes d'aquestes influències eren a les pàgines de la premsa, on devía veure, de ben segur, els dibuixos lineals de Lucien Laforge, Henri Guilac, Jean Sennep, Henri Monier o un caricaturista que signava «Ex» que féu la seva carrera entre 1920 i 1940,[74] amb un traç extremadament sincrètic i geomètric, on la semblança s'aconsegueix en uns pocs, poquíssims, traços cantelluts. Aquest estil és el que utilitzà Dameson uns anys més endavant, com per exemple en el llibre

---

72 Henri Avelot, *Traité pratique de la caricature et du dessin humoristique*, p. 53.

73 Joan Sacs, *L'art de la caricatura*, p. 33.

74 Solo, *Plus de 5.000 dessinateurs de presse & 600 supports. En France de Daumier à l'an 2000*, p. 274.

de José Samblancat *El Odio a Lerroux* (1935) on apareixen les caricatures, entre d'altres, de Niceto Alcalá Zamora, Joan Pich i Pon i Ricard Samper. I no fora estrany que el traç rotund d'aquell dibuixant francès influís en el jove Andreu Dameson en formació.

Des del punt de vista artístic, podem afirmar que també el primer viatge a Buenos Aires confirmà, de ben segur, l'aposta que el precoç Dameson ja havia fet per la línia. A l'altra banda de l'Atlàntic, si bé la sensibilitat artística era diferent de la que hom podia trobar al vell continent, en l'àmbit del dibuix satíric es nota més forta la influència dels *comic-strips* nord-americans, així com una escola de caricaturistes que també cercaven la màxima expressivitat en la línia. Una prova indiscutible que estava al cas de les vinyetes que es publicaven a la premsa dels Estats Units és el dibuix que feu el 6 de setembre de 1924 a *La Campana de Gràcia* —reproduït a pàgina 108 d'aquest volum—, on malgrat l'estilització hi reconeixem en Jiggs, el nou ric protagonista de la sèrie «Bringing Up Father» de Geo MacManus (1884-1954), una historieta que arribaria a assolir una gran popularitat però que fou pionera entre els *cartoon panels* dels diaris americans.

La devoció de Dameson pel traç ferm i net queda clarament descrita en aquest paràgraf del manuscrit sobre la caricatura i l'humorisme, en el qual desvetlla també una interessant relació de caricaturistes que ell considerava interessants:

> «Modernamente se puso de moda un dibujo de trazo muy fino y vacilante, como de artista moribundo; es un dibujo sin negros, y a menudo trazado con lapiz pluma. Esta clase de dibujo puede haber compuesto excepcionalmente alguna buena caricatura, pero hay que decir que no es la clase de dibujo que conviene a la caricatura; es un dibujo casi siempre desprovisto de la gracia que otorga, en caricatura, el trazo decidido y seguro, como el de Caran d'Ache, de Herman Paul, de Carlégle, del Picasso caricaturista, de Apel·les Mestres; el trazo de Tachner, de Roubille, de Olaf Gulbrandson, de López Rubio, de Finetti, de Trier, etc. etc.»[75]

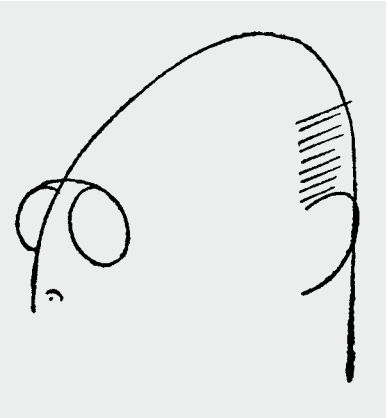

1935
Caricatura de Ricard Samper, publicada al llibre *El Odio a Lerroux*, de José Samblancat.
ARF

75 Andreu Dameson, *op. cit.*, p. 18-19.

1953

Dibuixos de fauna europea per al *Diccionario Hispánico Universal.* Al fons la silueta del Tagamanent.

SJDP

21 Andreu Dameson, dibuixant

El 1924 Dameson tornà a Catalunya per la mort del seu pare. Gràcies a la publicació *La Gralla* de Granollers, que parlà força sovint del jove Dameson, podem obtenir una crònica bastant fidel del que fou aquell període en la vida del nostre artista.

Per començar, el maig de 1924, hi trobem aquest text de benvinguda, que descobreix l'artista Dameson als seus conciutadans:

> «Fa cosa d'un any, marxà d'aquí un xicot, N'Andreu Damesón, de La Garriga, de qui parlarem perquè és com si fos de casa. Aquí, molts el coneixíem—o ens pensàvem coneixe'l, com els de La Garriga mateix. —I ens crèiem que era un sarauïsta de festes majors i una mica xiflat per l'afany de distingir-se. Bé, doncs; en Damesón anà a Buenos Aires; passejà la seva tristesa dies i dies per la nova gran ciutat, i ara, al cap d'un any escàs, per la Premsa d'aquell pais, sabem que és un notable caricaturista. Al diari *La Unión,* en quina publicació revelà el nostre amic la seva trassa de dibuixant humorístic, hi hem llegit l'anunci i la ressenya de la festa de comiat en son honor, i suposem que a La Garriga hauran quedat bocabadats en llegir els elogis que d'ell fan els poetes, els polítics i els escriptors americans que s'assentaren al seu entorn, en l'acte d'acomiadar-lo. Per a nosaltres, el goig que ens produeix el saludar a l'amic és doble, puix que saludem alhora l'aparició d'un artista, que, com tants i tants d'altres, ha tingut necessitat de repetir la cançó eterna de la bohèmia: ha hagut de passar un xic de fam perquè el descobrissin; i l'han hagut de descobrir fòra de casa.»[76]

Al cap de pocs mesos, l'agost de 1924, ja el trobem enfeinat a dibuixar el programa de la Festa Major de Granollers, editat per Amador Garrell i Alsina. Pot ben ser que Garrell encomanés al jove artista altres treballs gràfics que són habituals en les impremtes: dibuixos per a petits impresos, cartells, etc. Així també s'inicià la relació amb la publicació *La Gralla*, també editada per Garrell, d'una important nissaga d'impressors de Granollers, de la qual eixí un altre artista de gran nivell —també caricaturista, en l'estela de Dameson— com va ser

76 Plàcid, «Petites cròniques». *La Gralla*, núm. 153, 11 de maig de 1924, p. 6.

Circa 1930
Diversos esbossos
de ninots i personatges.
SJDP

el seu fill, Amador Garrell i Soto.[77] El primer dibuix es va publicar el 22 de juny de 1924, i combinava il·lustracions amb acudits i caricatures. En els seus dibuixos per a *La Gralla*, Dameson ens mostra la seva vessant més moderna, amb dibuixos de gran plasticitat, en un estil sintètic i lineal que construeix les figures a partir de grans masses de negre i fines línies ondulants. La caricatura del mestre Lamote de Grignon, per exemple (14 de setembre de 1924), és una bella composició on la massa negra dels cabells de la part superior queda compensada per la sinuosa corbata a la part inferior, mentre el rostre queda configurat per uns pocs traços ondulants que circulen al voltant del blanc de les esferes de les ulleres, i on es veuen petits detalls agosarats, com la comissura dels llavis traçada amb una línia que dibuixa una voluta gairebé cal·ligràfica.

Però una mica abans, el maig de 1924, el dibuixant s'estrenà a les pàgines d'una de les revistes satíriques més importants de la història de la premsa catalana: *L'Esquella de la Torratxa*.[78] La seva presència en aquesta publicació va ser constant fins a final de 1925, i també col·laborà en *La Campana de Gràcia*, publicació germana, car era confeccionada pel mateix editor i equip de redactors. El primer dibuix de Dameson s'hi publicà el 19 de juliol de 1924.

Ambdues revistes són, pràcticament, dos puntals de la ferma tradició satírica de la premsa catalana, ja que es publicaren ininterrompudament des del darrer terç del segle XIX fins a la Guerra Civil. *La Campana de Gràcia* (1870-1934) és el setmanari català amb més longevitat al darrere, amb els seus 64 anys de puntual aparició en els quioscs. *L'Esquella*, que nasqué en principi per suplir una suspensió governativa de *La Campana*, inicià una vida independent el 1879, i sortí pràcticament fins a l'entrada de les tropes colpistes a Barcelona el 1939. Mentre *La Campana* és una publicació de batalla amb vocació popular i, fins a un cert punt, més sensacionalista, dirigida a un públic menestral i obrer, *L'Esquella* està feta per a un lector amb més nivell adquisitiu i cultural i té menys càrrega política —si bé mossegà sovint els tripijocs municipals— i més interès en temes literaris, musicals i teatrals. En ambdues publicacions col·laboraren, poc o molt, els millors dibuixants catalans.

En el mateix número de *L'Esquella de la Torratxa* en que es publicà el primer acudit de Dameson, hi trobem la coberta dibuixada per Ricard Opisso, i a les pàgines interiors, ninots de Jaume Juez «Xirinius», Josep Costa «Picarol», Josep Robert i Albert Mestre, tots i cadascun d'ells personatges ben significatius en el panorama dels dibuixants del nostre país. La presència de Dameson en aquest setmanari menat pel vell López de la Llibreria Espanyola, situada a la Rambla del Mig de Barcelona, sota l'Hotel Oriente, es consolidava setmana rere setmana, fins al punt que ja s'encarregà de dibui-

77 Vegeu l'interessant catàleg *Amador Garrell. Grafismes*.

78 Vegeu Lluís Solà i Dachs, *L'Esquella de la Torratxa*, p. 19.

xar la portada del número 2.370 (8 d'agost de 1924), o ocupà la doble pàgina central —habitual espai de les famoses multituds d'Opisso— en el número 2.372 (22 d'agost de 1924).

En aquests dibuixos Dameson explora a consciència el valor de la línia i hi trobem una oscil·lació entre dibuixos molt sincrètics, en els quals una sola línia contínua traça tot el perfil de la imatge, i d'altres on, tot i l'esquematització, el traç deixa d'ésser sintètic per esdevenir més decoratiu, i amb això, la composició pren un aire més *déco*, sempre però dins una volguda estètica naïf. Val a dir que la tècnica, malgrat que pot semblar fàcil, comporta una certa complicació car requereix molta preparació prèvia. Com explica Huges Delorme en parlar del traç del caricaturista francès Georges Goursat que signava 'Sem',

> «les croquis de Sem donnent avant tout l'impression de la spontanéité sans effort ni réflexion, la main obéissant instantanément, impérieusement, á la vision de l'observateur. Eh bien (ceci écrit pour la surprise de ses admirateurs, et sans arrièrpensée dénigrante) plusieurs études étaient nécessaires à l'artiste pour traduire l'essentiel d'un visage».[79]

És per això que es nota molt quan el dibuixant s'ha plantejat els dibuixos amb temps i hi ha dedicat esforç, o bé quan ha abordat el ninot pel dret, amb la urgència amb què s'acostuma a treballar en els mitjans de comunicació. Si ens hi fixem, en la col·lecció de dibuixos de Dameson d'aquest període hi ha una certa irregularitat: hi conviuen dibuixos d'una plasticitat acurada i d'altres de més barroers i menys reeixits, segurament enllestits amb més pressa.

Els dibuixos més interessants d'aquest període, per bé que també són els més estranys, són aquells compostos pràcticament per una sola línia, de manera que un sol traç perfila tot el dibuix, com si en comptes d'estar fet amb tinta, estigués construït amb un filferro. En l'obra de Dameson, doncs, hi podem veure les mateixes preocupacions que bateguen en les avantguardes artístiques del moment, i anticipa algunes obres d'Alexander Calder —que realitzà retrats satírics de personatges amb filferros en una tècnica igual a la de Dameson, però en tres dimensions—[80] o Picasso —que també deixà una variada col·lecció de dibuixos traçats amb una línia única i sense alçar el llapis del paper.[81]

A *La Campana de Gràcia*, Dameson demostrà també la seva versatilitat, quan dibuixà la portada de l'exemplar del 18 d'abril de 1925, en què creà una composició dramàtica, amb to realista, en l'estil d'Opisso o Albert Mestre, sobre l'accident d'un tren a les Planes. També en aquesta revista trobem noves mostres del seu interès per la caricatura personal. Allà retratà Àngel Guimerà (26 de juliol de 1924) amb la seva tècnica lineal, una caricatura que estilitza encara més el rostre i se centra en el primer pla del personatge, en contrast amb la que es publicà gairebé simultàniament a *La Gralla*, que ens ofereix la visió del dramaturg de cos sencer (27 de juliol de 1924). Però és en una nova caricatura que trobem a *La Campana de Gràcia* que descobrim un agosarat Dameson que abandona la línia per construir la figura de Lev Trotski (14 d'agost de 1925) a base d'una contundent massa de tinta, amb un joc de llums i ombres d'una gran audàcia i bellesa. La caricatura, a més, impresa en tinta vermella creant una immensa taca al mig de la gran pàgina de *La Campana*, produeix un fort impacte visual. Dameson ja ens avança, amb aquest dibuix, el seu futur camp d'investigació en el terreny de la caricatura: l'interès per la creació d'una sensació de tridimensionalitat amb els rostres, la recerca de la síntesi ja no a través de la línia, sinó a través de la massa.

Dameson inaugurà la seva primera exposició a les dependències del Centre Club La Garriga durant la festa major de 1925, de la qual també dibuixà el cartell. A l'exposició es podien veure una trentena de dibuixos i caricatures, entre els quals destaquen un dibuix a ploma del bosc de Can Tarrés, una caricatura d'Àngel Guimerà —no sabem si fou la publicada a *La Campana de Gràcia* o la de *La Gralla*—, retrats d'Anatole France i Eleonora Dusse, així com diversos apunts còmics. Dameson exhibeix la seva versatilitat mostrant diver-

79 Hugues Delorme, *L'humour contemporain. Sem*, p. 4.

80 Maria Prather, *Alexander Calder 1898-1976*.

81 *Picasso's One-Liners*.

Circa 1950

Dibuix de la plaça Ramon Berenguer el Gran de Barcelona, al costat de la Catedral, amb una al·legoria de Catalunya.

SJDP

ses facetes de la seva producció gràfica. Segons que es llegeix al text del programa, signat per Salvador Perarnau, poeta surienc que havia d'esdevenir mestre en Gai Saber, amb qui Dameson coincidí a la redacció de *La Campana de Gràcia* i *L'Esquella de la Torratxa*:

> «Jo he restat embadalit davant la finor de línies que Andreu Dameson fa vibrar, plenes d'un entusiasme incontenible o d'una malicieta que és una santedat, perquè àdhuc en les coses pecaminoses hi degota càndidament la seva ànima enamorada de la bellesa. És tan ingenu i original en Dameson, que basta dir que no ha tingut cap mestre ni ha assistit a cap acadèmia. Per això no té aquell encarquerament encomanadiç dels que han passat per aquests aventatges, que moltes voltes són inconvenients: per això tot ell sobreïx de vida i realitat, bellament copsada; perquè en Dameson ha clavat l'ull en el punt essencial de l'Art, on tan pocs saben mirar-hi. Jo que sóc un admirador sincer del llapiç meravellós d'en Dameson i em preu-ho amb la seva amistat afable, crec que la gentil vila de La Garriga deu rebre satisfeta orgullosa les primícies del seu artista magnificient.»

Segons la revista *La Gralla*, l'obertura de l'exposició fou «una festassa».[82]

El juny de 1925, l'inquiet Dameson encapçalava un grup de joves literats i artistes de la Garriga que es proposaren la creació d'una nova revista que s'havia de dir *El Congost*. Els impulsors feren una crida, de la qual la revista *La Gralla* reproduïa el paràgraf següent:

> «La nostra tasca serà altament moral i educativa. No venim a fer xerrameques insulses despotricant al botigueret de la cantonada o al fabricant de més enllà, no. Per a fer obra cultural o moralitzadora, la primera dot essencial és l'amor. L'amor fa veure solament les excellències de la cosa amada. I això és el que nosaltres ens proposem. L'amor, precisament és la força que ens ha empès a començar la tasca, ben difícil per cert.»[83]

Dameson, però, que és el principal impulsor del projecte, també començava a pensar en un viatge d'estudis a París. Per això, l'aparició d'aquesta revista no va ser una realitat.

Gràcies a una nota a la revista *La Gralla* sabem la data exacta del nou viatge que féu a París, la primera setmana de novembre de 1925, on marxà

> «per tal perfeccionar-se en sa carrera artística, el notable dibuixant caricaturista Andreu Dameson».[84]

Des de la capital francesa Dameson mantingué la seva col·laboració a *La Gralla*, on enviava petites narracions i dibuixos, com, per exemple, un estilitzat dibuix que trobem a la pàgina 8 de l'exemplar del 6 de desembre de 1925, signat «Dameson (París)».

Sabem per *La Gralla* (30 de maig de 1926) que Dameson tornà a la Garriga i aviat preparà una nova exposició al Cèntric Club, que s'inaugurà el 3 d'agost de 1926. En aquesta segona exposició mostra una obra més madura, de traç i composició més sòlids. Hi exposà cinquanta obres que

> «palesen l'aprofitament de l'estudiós amic nostre, i en algunes es defineix prou clarament —al nostre modest parer— la seva personalitat més característica».[85]

Hi descobrim un Dameson que s'aferma com a creador i que ja té molt més definides les seves prioritats artístiques. En aquest sentit és ben significatiu un petit però interessant text de Dameson a *La Gralla*, publicat aquell mateix agost, on ens proposa la seva definició de l'art de la caricatura. Ja hem advertit que durant la seva vida Dameson es considerà caricaturista. I ha d'ésser en aquesta època, a final dels anys 1920, que prengué conscientment la decisió de dedicar-se específicament a aquesta branca entre les que ofereix el dibuix periodístic i satíric. En el text llegim:

82 «Exposició Dameson», *La Gralla*, núm. 221, 20 de setembre de 1925, p. 9.

83 «El Congost», *La Gralla*, núm. 211, 28 de juny de 1925, p. 4.

84 «Dameson a París», *La Gralla*, núm. 218, 8 de novembre de 1925, p. 6.

85 «Exposició Dameson», *La Gralla*, núm. 267, 8 d'agost de 1926, p. 5.

1953

Dibuixos de fauna europea per al Diccionario Hispánico Universal. El poble dibuixat és la Garriga i al fons s'hi veu el Tagamanent.

SJDP

«La caricatura és, sens dubte, un art difícil i un instrument polític i social d'eficàcia indiscutible en mans hàbils i pulcres. La caricatura exagera intencional i deliberadament les línies físiques i morals de l'individu i de la societat, per a fer ressaltar millor els seus errors, vicis i defectes, així com les seves virtuts i perfeccions. Però l'exageració no deu ésser excessiva, ni grollera, ni maligna, per a ésser conducent i eficaç. La sal i el pebre que ha de contenir tota caricatura ha d'ésser ben midada i ben pesada. Una dosi excessiva empalaga i fa mal. Els historiadors d'una època i d'una societat han de conèixer les caricatures de la mateixa. La caricatura és una font política i social, i reflexa, tant o més que altres documents escrits —menys les xifres— les característiques de la vida col·lectiva.»[86]

El traç dels dibuixos de Dameson en aquesta època son tan característics i únics en el panorama de la premsa catalana que he de consignar una sospita que no hem pogut confirmar. Just durant aquest període que l'Andreu passà a Catalunya, trobem a les pàgines de la revista psicalíptica *Papitu* un dibuixant de traç sintètic molt similar, potser un pèl més desgavellat, però amb detalls molt semblants en la realització de mans, dels peus de les figures femenines i detalls ornamentals. Però al peu dels dibuixos hi ha la signatura «Salvatella». Es tracta d'un pseudònim d'en Dameson, o és un dibuixant diferent? No ho hem pogut saber. Però quan el nostre home torna a l'Argentina, aquest dibuixant també s'evapora de les pàgines d'aquella popular revista eròtico-festiva.

Circa 1955

Il·lustració original a tinta per a una de les revistes en les que va col·laborar a l'Argentina.

SJDP

86 Andreu Dameson, «Definició de la caricatura». *La Gralla*, núm. 269, 29 d'agost de 1926, p. 7.

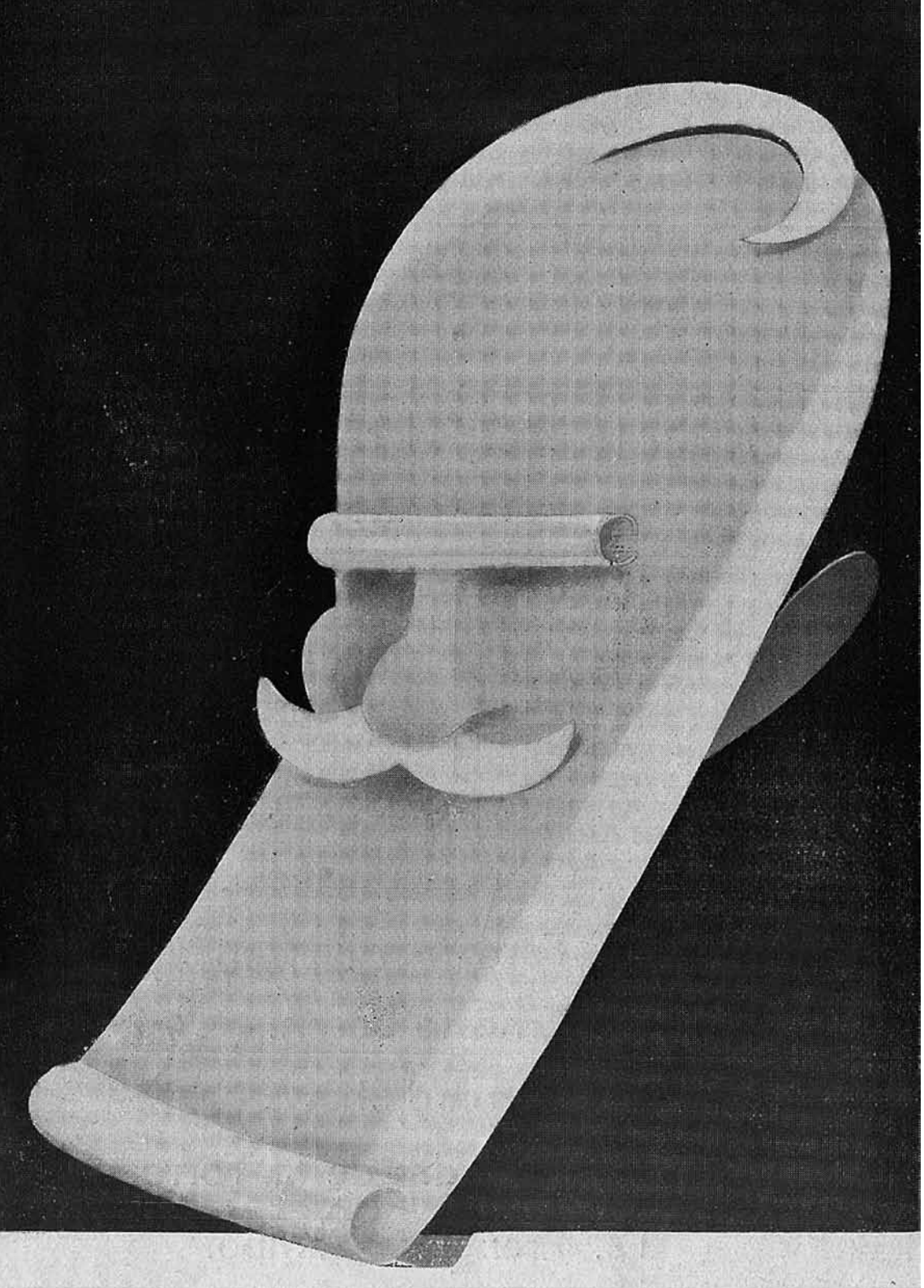

Circa 1931
Una primera versió de l'escriptor George Bernard Shaw vist per Dameson.
RDF

22 L'evolució de la caricatura

A final de febrer de 1927, Dameson s'embarcà de nou vers l'Argentina. Per *La Gralla* sabem que «des de Buenos Aires Damesón "treballa massa", ens diu ell mateix. Alhora col·labora a *La Nación,* un dels primers rotatius de la ciutat del Plata, i al *Diario Última Hora, La República, El Plata, Diario del Plata, La Argentina, Olimpia, Comedia, El Hogar...*».[87] Tot i això, enviava cada any un dibuix per al programa de la Festa Major de Granollers que editava Amador Garrell, i s'implicà en la vida catalana a través del Casal Català de Buenos Aires, publicant a les revistes *Ressorgiment* i *Catalunya*. També dibuixava cobertes de llibres, com les novel·les d'Óscar Rafael Beltrán *Tentación, Los incapaces, Graciela, Juan Manuel, La mujer del otro*, el 1928, i esdevingué director de la revista *Atlàntida*[88] durant el 1930 i el 1931.

En aquest període Dameson abandonà progressivament la línia satírica que havia practicat a la premsa barcelonina, i s'especialitzà en dibuix d'il·lustració. La seva capacitat tècnica i el dibuix net el feien destacar per la sensualitat de les composicions. Alhora, però, investigava a fons la tècnica de la caricatura. Durant aquest període a l'Argentina, aplicà tots els seus recursos tècnics a la recerca de la màxima expressivitat en l'art de la caricatura. Sabem, segons el seu plantejament exposat a *La Gralla*, que la caricatura no pot ser «excessiva, ni grollera, ni maligna», i això vol dir ni més ni menys que renovar tot el concepte històric de caricatura. Perquè des del seu naixement com a disciplina fins aquell moment, la caricatura era exageració, deformitat i delectança en la lletjor. Tot just amb el canvi de segle naixia una nova sensibilitat vers la caricatura, on el joc intel·lectual i psicològic substitueix la intenció satírica, mordaç i agressiva.

Viatgem una mica enrere en el temps per investigar quina és la caricatura que es feia en aquell moment, i què és el que s'havia fet fins aleshores. Caricatura ve de la paraula italiana *caricare*, que significa carregar, atacar. Els germans Carracci —segles XVI-XVII— són considerats els pares del gènere, ja que van intentar explorar la realitat de la forma més pura possible tant a través de

87 «Andreu Dameson», *La Gralla*, núm. 386, 23 de desembre de 1928, p. 3.

88 «D'ací i d'allà», *La Gralla*, núm. 476, 1 de novembre de 1930, p. 3.

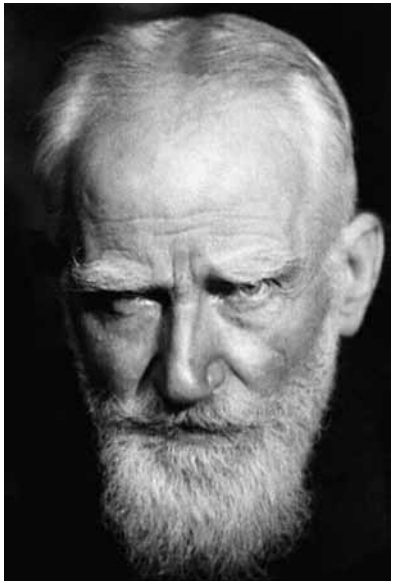

Circa 1934
George Bernard Shaw

la bellesa —camí que practicaven tots els artistes renaixentistes— com de la lletjor, el grotesc i el deforme. Annibale Carracci va deixar escrit:

> «No és la tasca del caricaturista exactament la de l'artista clàssic? Tots dos veuen la veritat perenne darrere de la superfície de la mera aparença exterior. Tots dos tracten d'ajudar la natura a dur a terme el seu pla. Un pot tractar de visualitzar la forma perfecta i plasmar en el seu treball, l'altre agafa la deformitat perfecta i així revela l'essència absoluta de la personalitat. Una bona caricatura, com tota obra d'art, és més semblant a la realitat que la vida mateixa.»

El comte Mosini descrivia el 1647 la caricatura com «Un procediment de retrat, nascut d'un interès realista, encara que amb finalitat còmico-fantàstica».[89] I Balducini definí la caricatura com «Espècie de llibertinatge de la imaginació» en el Diccionari de la Reial Acadèmia de la Llengua Italiana el 1694. La paraula va ser adoptada pels anglesos, que van ampliar-ne l'ús per referir-se a dibuixos on predomina la intenció satírica o còmica. A partir d'aquell moment i fins a l'inici del segle XX, que la vinyeta humorística passà a anomenar-se *cartoon*, el nom *caricatura* s'usava per referir-se a qualsevol imatge satírica o còmica, a més del mateix *Portrait chargé* o *Ritrattini carichi*. El segle XVIII va ser el dels grans gravadors satírics, amb Hogarth, Gillray, Rowlandson i Cruickshank al capdavant i amb un lloc destacat al podi per a Goya. Al segle XIX aparegué la premsa satírica, en la qual brillen Daumier, Gavarni, Cham, Doré o Grandville. En el camp del retrat caricaturesc, la deformació s'estandarditza, de manera que s'imposen els dibuixos de personatges amb grans caps sobre cossos diminuts, buscant la comicitat per contrast entre les proporcions. En aquesta disciplina destacaren els francesos André Gill o Charles Leandre, el portuguès Leal da Câmara o l'espanyol Cilla, que ocupà amb els seus retrats les portades de la revista *Madrid Cómico*.

Els caricaturistes d'aquesta tendència macrocèfala utilitzaven la deformitat com a eina expressiva. El seu dibuix segueix estrictament els paràmetres del dibuix acadèmic, i són d'una factura tècnica impecable. Les caricatures de *Vanity Fair* signades per Ape (Carlo Pellegrini) i Spy (Leslie Ward) són tot just retrats amb una lleu deformació, mentre que els dibuixants francesos de *La Lune* i *L'Eclipse* deformen amb vehemència closques, nàpies i orelles, sense deixar d'emprar les tècniques tradicionals de dibuix.

Però l'estètica de la caricatura es capgirà com un mitjó amb el canvi de segle, quan ja hem vist que també es produïren canvis en el traç dels dibui-

---

89 Mosini, *Cris du Bolognia*. Bolonya, 1647, citat per J. Enrique Peláez Malagón, «Historia de la caricatura», *Clio* [en línia], núm. 27, juny de 2002. [Consulta 5 de maig de 2011]. Disponible a <http://clio.rediris.es>

xants satírics. L'arribada d'artistes com l'anglès Sir Max Beerbohm (1872-1956), l'alemany Olaf Gulbransson (1873-1958), el francès Sem —pseudònim de Georges Goursat (1863-1934)— o el nostre Lluís Bagaria, que realitzaven els seus retrats a força de traços sintètics i antiacadèmics, fa plantejar nous valors en els retrats caricaturescs. I és que les seves són caricatures en què el dibuixant no es limita a exagerar els trets de les seves víctimes, sinó que en re-interpreta completament el rostre, aïllant-ne els elements més significatius. L'èxit d'aquestes caricatures es basa en el plaer intel·lectual del lector en reconèixer el rostre a partir d'aquests mínims elements significatius. Com ens diu el savi Ernst Gombrich, que va dedicar un petit llibre a analitzar-ne el seu art, el plaer de gaudir d'una caricatura prové del

> «descobriment teòric de la diferència entre semblança i equivalència»,[90]

Dameson, com ja hem vist, va fer seu el plantejament de la caricatura sintètica, en la qual es configura un rostre amb els mínims elements expressius. Als anys 1920 es produí el gran triomf d'aquest estil de caricatura, cosa que passà també perquè els mitjans d'impressió de la premsa encara es trobaven en un estat en què la reproducció més fàcil i ràpida és la dels dibuixos lineals, que es poden traslladar al paper amb fotogravat directe, allò que s'anomena un «ploma». La reproducció de grisos era més complicada car requeria tramar la imatge, i la qualitat d'aquest procediment es ressentia de factors com el tipus de paper o el format de l'original.

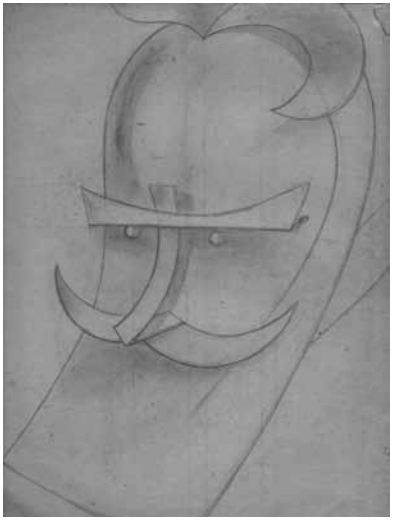

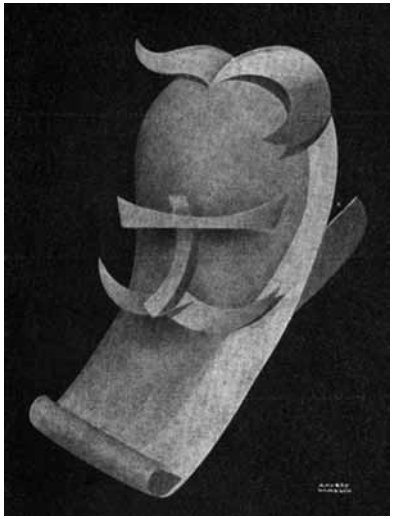

Circa 1934
Esbós i nova caricatura
de George Bernard Shaw.
SJDP

90 Ernst Gombrich, *Art and Illusion: A study in the Psychology of pictorial representation*, p. 290.

Circa 1950

Joan Crawford, actriu estatunidenca.

SJDP

23 La psicologia del retrat

Així, els nous caricaturistes cercaven en la caricatura no un efecte còmic sinó un efecte psicològic. Tots els dibuixants que han escrit sobre la caricatura a partir dels anys 1930 reivindiquen aquest aspecte de la caricatura, i posen l'exageració en un segon terme. Apa escriu:

> «Hom creu, en general, que la caricatura és tota ella exageració; això és un error. El veritable caricaturista ha d'ésser un home de molt tacte; ha de saber quan i fins a quin punt cal simplificar o exagerar».[91]

També Junceda s'explica:

> «En efecte: caricatura vol dir, en italià, càrrega o sia exageració. De manera que la tal paraula ve a recalcar el concepte equivocat que de l'humorisme es tenia format fa uns quants anys, pel gros públic, àdhuc per alguns dibuixants. Aleshores la gent es creia que el tic de la cosa consistia en clavar a les figures un nas ben gros i vermell, si podia ésser ple de grans i berrugues millor, uns peus enormes, unes cames tortes, en fi, no deixar-los ni un os en son lloc. Tenien la gran equivocació de creure que el "fi" de l'humorisme era la deformació, essent així que aquesta no passa d'ésser un "mitjà". Mitjà que han posat en pràctica totes les arts i tots els artistes per mica que hagin volgut expressar alguna cosa que no fos tangible, que fos espiritual, que pertangués a l'ànima.»[92]

I en el text que posarà les bases de la caricatura a la segona meitat del segle XX, Eduardo Robles segueix la mateixa línia de pensament que trobem en els dibuixos de Dameson:

> «El caricaturista no reproduce "lo que ve", sino lo que "opina" sobre los modelos y de ahí lo fascinador de su oficio: interpretar humorísticamente la historia escrita en cada cara, anotándola con su lápiz, sin que el modelo entre a su cerebro

91 Joan Sacs, *L'art de la caricatura*, p. 35.

92 Joan Junceda, *Assaig sobre l'humorisme gràfic*, p. 3-4.

1933

El caricaturista «Shum».

FJI

tal cual sale del laboratorio de la realidad, sino "subjetivado". Y es quizá esta la explicación de que la caricatura y la pintura moderna (muchas veces caricaturesca) tengan tantos puntos de contacto. Puede decirse con bastante exactitud que la caricatura es el impacto de la expresión sintetizado plásticamente por el cerebro de un caricaturista.»[93]

Bagaria i Sem van iniciar una pràctica molt reeixida amb la caricatura, que només es pot fer quan l'estètica deixa de ser agressiva: les caricatures de famosos. Tant als àlbums parisencs de Sem, com a les exposicions barcelonines de Bagaria, només hi eren retratats la *crème de la crème*, la flor i nata de la societat parisenca i barcelonina. Com que la caricatura no era deformativa sinó simplificativa, els retratats no se sentien ofesos. I el fet d'ésser entre els caricaturitzats comportava la medalla, la distinció d'ésser algú important en la vida social. Aquesta *celebrity caricature* esdevingué central en la vida social de les grans ciutats dels anys 1920 i 1930, que seguien l'empremta de la cosmopolita ciutat de Nova York. Allà, les revistes *Vanity Fair*, *The New Yorker*, *Life* o *Liberty* posaven la caricatura a les seves cobertes. Però no era una caricatura agressiva dels polítics del moment, sinó una caricatura amable de les estrelles del teatre, el cinema, o els principals actors de la vida social i cultural.

És en aquest sentit que hem d'entendre la recerca del nou estil caricaturesc de Dameson, que des de l'Argentina seguia molt atent el que feien les avantguardes. En aquell moment els caricaturistes que marcaven tendència eren el mexicà Miguel Covarrubias (1904-1957), el nord-americà Ralph Barton (1891-1931) i l'italià Paolo Garretto (1903-1989), i tots ells coincidiren a Nova York al voltant del 1930.

Covarrubias havia estat a París el 1924[94] i l'any següent, ja a Nova York, publicà el seu llibre *The Prince of Wales and Other Famous Americans*, on mostrava al món les seves caricatures sintètiques i massisses, en un traç que combinava la sensació dels antics gravats al boix amb la nova estètica cubista. Barton esmolava la línia al màxim, però és Garretto el caricaturista que tenia més similituds amb l'obra d'Andreu Dameson. Paolo Garretto sorprengué el món amb una col·lecció de caricatures que es publicaren a la revista britànica *The Graphic* durant el 1927.[95]

Es tracta d'una altra innovació sintètica en la qual l'el·lipsi gràfica no es produeix gràcies a la línia sinó per la contraposició de masses de colors, amb algun element dibuixat que forma un ull aquí, un nas allà, un mostatxo o algun altre element que acaba de proporcionar la semblança al rostre. El resultat és d'una aparença força infantil, sobretot per l'ús de colors molt llampants i per l'extrema simplificació, però Garretto assenyala el camí més

93 Ras, *Caricatugenia. Teoría de la caricatura personal*, p. 21.

94 Elena Poniatowska, *Miguel Covarrubias. Vida y mundos*, p. 25.

95 Steven Heller, «Paolo Garretto: a reconsideration». *Print*, núm. 3, 1990, p. 66-75.

modern en la confecció de caricatura. En aquell moment ja no era possible innovar en el dibuix de caricatures utilitzant només la línia. Per això, Dameson, que té aquesta necessitat d'innovar, d'ésser modern, s'abocà en aquest nou camí marcat pel caricaturista italià.

Paolo Garretto, Andreu Dameson i Jean Carlu (1900-1997) —cartellista francès que explotava la composició de plans sobreposats, creant l'efecte de *collage*, amb força influència cubista— van ser els primers a adonar-se de les possibilitats expressives d'aquesta nova manera de dibuixar i van fer seu aquest estil. La configuració estructural de les caricatures de Dameson, en la qual conflueixen els batecs de la pintura cubista i futurista, és més fàcil de veure si la comparem amb obres d'art tridimensionals, en què les formes es construeixen amb volums massissos, com les escultures cubistes de Raymond Duchamp-Villon, el germà escultor de Marcel Duchamp, o alguns bronzes de Jacques Lipchitz. També ens pot ajudar, per copsar millor com l'artista arriba a produir aquestes caricatures, recordar les fotografies de Man Ray, les pedres de Brancusi o les primeres obres de Giacometti. I ben segur que també serem capaços de reconèixer en aquest nou estil el rastre del constructivisme soviètic, un moviment que a través de la Bauhaus s'escampà per l'art publicitari europeu. La tècnica tampoc és aleatòria ni gratuïta, i és que en aquells anys començà d'emprar-se una nova eina en cartellisme i il·lustració, l'aeròg raf, que permetia la creació de degradats subtils de colors.

Per comprendre la força, l'impacte, la ràpida acceptació d'aquesta nova manera de dibuixar, esmento tan sols un detall: el 1928 la prestigiosa revista *The Studio* publicà un volum especial en el qual feia un recull històric i una panoràmica de l'art de la caricatura arreu del món, sota el títol *Caricature of To-Day*. El nou estil de Garretto, Dameson i Carlu encara no hi és present. El 1933 Éditions Arts et Métiers Graphiques, de París, féu un nou recull de caricatura internacional titulat *Mieux vaut rire...!* I la coberta és de Garretto.

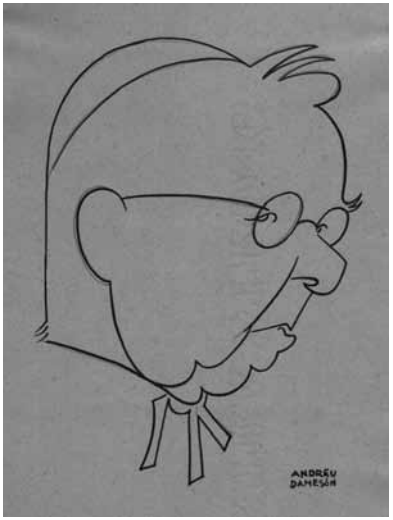

Circa 1950

Esbós de la caricatura del bisbe argentí Miguel de los Santos de Andrea.

SJDP

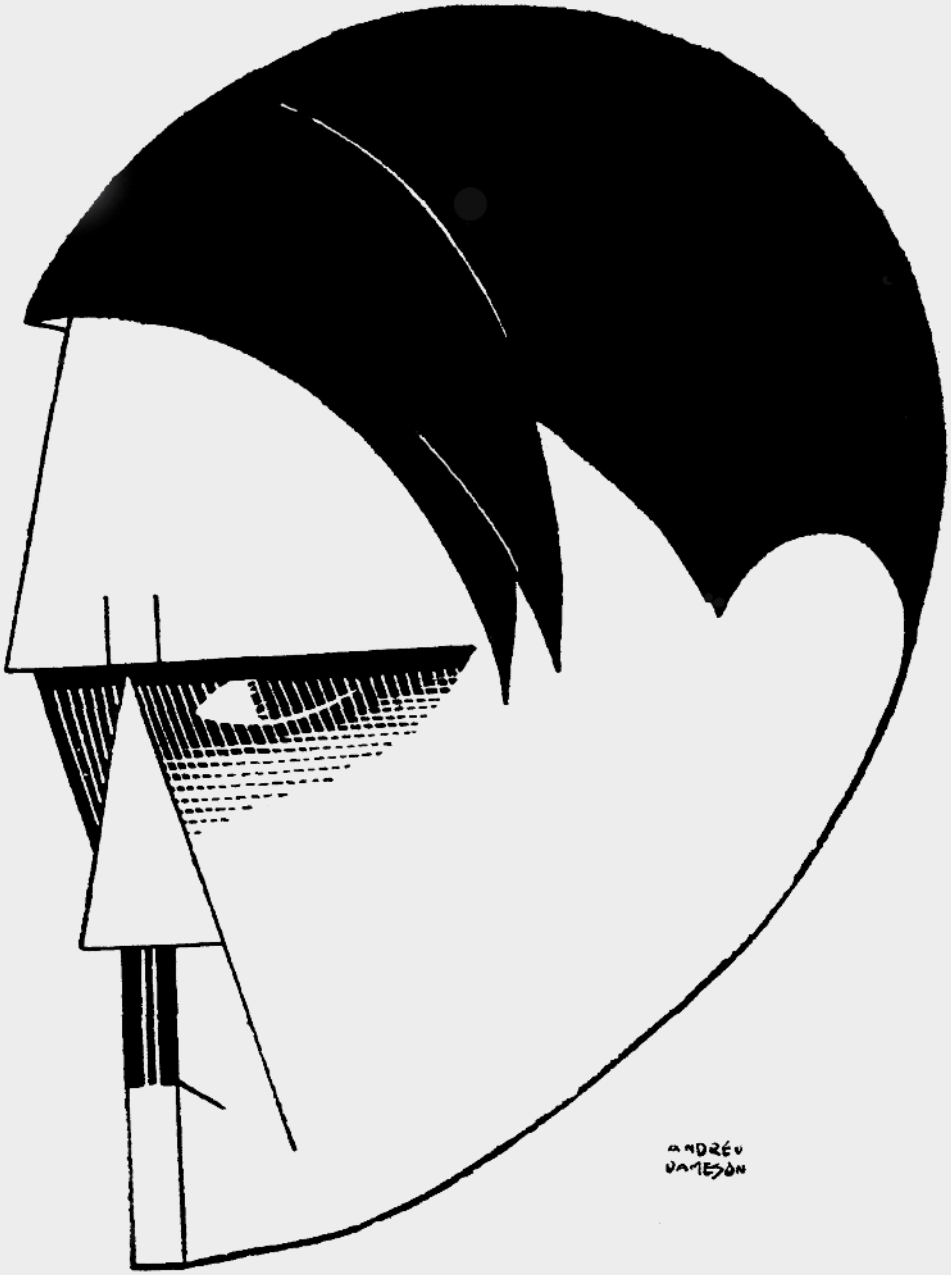

1934

El líder nazi alemany Adolf Hitler.

BC

24 Un geni de la caricatura

Dameson tornà a Catalunya el 1932. Arribà convertit en un dels millors caricaturistes del món. Dominava a la perfecció el dibuix de línia, un estil que el públic ja començava a apreciar. I en les seves col·laboracions d'aquells anys a la premsa catalana, a *El Congost* i a *Farell*, hi trobem unes composicions satíriques d'una factura excel·lent, en les quals exprimia el traç de forma magistral en un estil que intenten imitar dibuixants més joves, com Francesc Fontanals «Soka», Avel·lí Artís-Gener «Tísner» o René Rostagny «Gaston Ry». Alhora havia aconseguit fabricar una col·lecció de caricatures d'un interès intrínsec superlatiu.

L'octubre de 1931 *La Gralla* havia avançat la presentació, en una làmina de paper cuixé, de la seva magistral caricatura de Francesc Macià, que mostra un pla frontal del president, retallat sobre quatre barres, amb unes faccions esquematitzades, emmarcades pràcticament dins un triangle al qual manca el vèrtex, on la mirada penetrant i gairebé hipnòtica de Macià escruta l'espectador, transmetent el magnetisme de la personalitat del retratat.

La imatge no té res a veure amb la producció anterior de Dameson; és per això que suposa una important novetat artística. L'èxit es fa palès en l'exemplar del 18 d'octubre, en què *La Gralla* explica que

> «el magnífic retrat-caricatura del President Macià ens ha valgut innombrables felicitacions»,[96]

però a més anuncia que

> «el Soviet Republicà Català de Buenos Aires s'ha adreçat oficialment a l'Ajuntament de la Garriga, perquè aquest correspongui en forma adequada a la tasca patriòtica que Andreu Dameson realitza a Amèrica. I l'Ajuntament de la Garriga ha pres l'acord de nomenar fill predilecte a Andreu Dameson».

Aquest «Soviet» de Buenos Aires adquirí la caricatura de Macià en subscripció i en féu present al president català el 1932.

---

96 «D'ací i d'allà», *op. cit*.

Circa 1935
Esbós per a la caricatura
de l'escriptor i pintor Santiago Rusiñol.
SJDP

Circa 1935
Esbós per a la caricatura
del polític socialista francés Léon Blum.
SJDP

La caricatura era una mostra del nou treball que havia estat fent Andreu Dameson. L'exposició al públic d'aquestes noves caricatures a la galeria Witcomb de Buenos Aires, aquell mateix octubre de 1931, fou un gran èxit. Com escriu Josep Miquel i Macaya

> «Cal llegir la premsa americana d'aquells dies per tal de convèncer-se un hom dels judicis crítics en favor de Dameson».[97]

L'exposició mostrava, a més del dibuix de Francesc Macià, les caricatures de 25 personalitats internacionals, catalanes i argentines: José F. Uriburu, Ramsay Macdonald, Mahatma Gandhi, Agustín P. Justo, Constancio C. Vigil, Eduardo S. Laurencena, Ferran Fontana, Ernesto Bosch, George Bernard Shaw, Lisandro de la Torre, Francesc Cambó, Julià J. Bernat, Matías G. Sánchez Sorondo, Alfredo J. Vercelli, Alberto Barceló, Gabriel Terra, Enrique R. Pilotto, Federico García Sanchiz, Octavio S. Picó, Ricardo Rojas, Federico Cantoni, Lionel Aguirre, Leopoldo Melo i Benito Mussolini. Vicenç Puig escriu al catàleg d'aquesta mostra:

> «Dameson ya no hace sólo una síntesis de formas; ya no se limita tampoco a una caricatura descriptiva e intencionada de rasgos fisionómicos; su obra es, como digo, un más allá, una síntesis abstracta del sueño, del destino, de la obsesión, hasta, diré, locura de cada personaje. Se lee en ellas el pensamiento interior y el ritmo constante. Son cabezas vistas por dentro. Y, sin embargo —y este es un gran triunfo—, conservan a pesar de todo los hilos sutiles que las une a la realidad»,

La galeria Witcomb és una de les més importants en la història de l'art argentí, si bé va mantenir molta relació amb l'exili català i espanyol. Alejandro Witcomb (1835-1905) fou un gran fotògraf format a França que retratà la vida argentina del tombant de segle. La seva obra es considera patrimoni històric de l'Argentina. Establí una botiga al número 364 del carrer Florida de la capital argentina, i a partir d'una exposició del pintor Manuel Larravide, la sala on Witcomb feia les ampliacions fotogràfiques es convertí en sala d'exposicions, i aviat s'hi traslladaren les Exposiciones de Arte Español que es feien a la Cambra de Comerç, situada al mateix carrer.[98] A través de l'art espanyol, la galeria va obrir-se a Europa, i durant la primera meitat del segle XX fou un focus molt actiu i prestigiós de penetració de les avantguardes artístiques a la capital del Plata. La mostra a la Witcomb sorprèn per l'originalitat dels plantejament estètics, però també perquè posa, definitivament, la caricatura al nivell de la resta d'arts, en majúscules.

---

97 Josep Miquel, *Op.cit.*

98 Ana María Fernández, *Arte y emigración: la pintura española en Buenos Aires 1880-1930*, p. 74-78.

Dameson continuà treballant en aquesta línia, i aviat afegia a aquesta col·lecció les efígies de Niceto Alcalá Zamora, Adolf Hitler, Lola Membrives, Vicente Gallo o Lluís Companys, i realitzà noves versions d'altres cares que ja tenia fetes, com Bernard Shaw.

Els rostres combinen síntesi, el·lipsi i geometrització per mostrar-se, cadascun d'ells, innovadors i expressius. La sensualitat i delicadesa de Lola Membrives, aconseguida dibuixant tan sols el perfil d'un llavi i un ull pràcticament cluc, contrasta amb la fredor que transmet el retrat de Hitler, amb un ull que escruta l'espectador inquisitivament. L'allargada testa traçada amb un hàbil joc de volums de Bernard Shaw complementa la silueta esfèrica de Gandhi, esmolada pel triangle que formen les orelles i la barbeta, reforçat amb el gest triangular de la boca i la fletxa del nas.

La revista *Catalunya* dedicà una doble pàgina a reproduir algunes d'aquestes caricatures, amb un interessant text de Vicenç Puig.

> «He oblidat l'oceà de vulgaritats comeses amb el nom de caricatures i he sentit la sotragada pròpia de quan som a la presència d'un fet nou i inquietant. En Dameson no tracta de donar-nos la sensació pintoresca del personatge, no deforma els trets fisonòmics amb vistes a un humorisme barroer; és tot el contrari, sembla com si fos el retrat precursor d'una cara real. Les seves caricatures recorden, no sé perquè, el dinamisme d'una cara que s'està formant. Quasi diré que són un pensament en desenrotllament. [...] La tècnica sembla feta a base de plans d'ombres, veritable troballa que serveix per expressar idees més que les realitats, fent semblar en algunes de les seves obres com emanada d'un altre món i evocades per un poderós mèdium. [...] És ben grat per a mi veure exaltat l'art de la caricatura cap a un pla insospitat i en un punt de vista completament inèdit.»[99]

El 24 de gener de 1932, *La Gralla* anunciava «Andreu Dameson torna a Espanya. Dintre de pocs dies serà a la Garriga, prop de la seva família». I el 18 de febrer *La Vanguardia* explicava com la delegació de catalans de Buenos Aires encapçalada per Ramon Girona, juntament amb Andreu Dameson, feien entrega del seu retrat al president de la Generalitat i l'acompanyaven d'un pergamí dibuixat per Lluís Macaya amb les signatures dels catalans residents a l'Argentina.

Andreu Dameson tornà a Catalunya convertit en un gran caricaturista, i algunes, poques mostres del seu art es van poder veure a la premsa de l'època. Trobem algunes caricatures publicades de nou a *La Campana de Gràcia*, que ja havia acollit els seus dibuixos anys abans, i en la qual publicà dues versions de la caricatura de Hitler, una de lineal i una altra amb aquest estil que busca la tridimensionalitat a través dels degradats i difuminats del

1935

Coberta de *El odio a Lerroux. El mejor amigo de la República,* il·lustrada per Dameson.

ARF

99 Vicenç Puig, «El caricaturista Andreu Damesón». *Catalunya. Revista d'informació i expansió catalana,* núm. 12, 1931, p. 16-17.

gris. També realitzà les il·lustracions del llibre *El odio a Lerroux. El mejor amigo de la República*, de José Samblancat —on trobem una interessant mostra de caricatura sintètica purament lineal.

El reconeixement arribà a l'artista a principi de 1933, quan la premsa catalana recollí la notícia que la caricatura de Francesc Macià havia estat premiada en un concurs internacional celebrat a Nova York. *La Humanitat* ho publicà el 7 de febrer, i *La Gralla* el 12 de febrer, i aquest darrer ens diu, en un altre número, que el premi era de 1.000 dòlars.[100] No hem estat capaços de trobar cap més referència a aquest concurs ni a aquesta exposició. No sabem exactament la data en què es produí, ni qui l'organitzà, ni qui va participar, o quants premis s'atorgaren. A la premsa americana consultada hem vist que es van celebrar algunes exposicions internacionals de caricatures a Nova York el maig de 1933 —al Museum of the City— i el desembre del mateix any —al Whitney Museum. També una exposició a la New School for Social Research el març de 1932 i una mostra, exclusiva de caricaturistes britànics, el novembre de 1932. Anteriorment, un certamen internacional de dibuixos, aquarel·les i caricatures a la College Art Association l'octubre de 1931. Cap d'aquestes mostres no concorda, per les dates, amb la que segons la premsa catalana premià la caricatura de Dameson.

Per això m'arrisco a plantejar que l'exposició internacional i el premi potser no van celebrar-se a Nova York. Sabem fidedignament que la mostra anual de la Pennsylvania Academy of the Fine Arts, una de les escoles d'art més prestigioses de la costa est dels EUA, instaurà, per decisió del seu president John Frederick Lewis, premis en metàl·lic per «*stimulate a genuine interest in the art of caricature*»[101] des del 1924. Prestigiosos caricaturistes de la premsa americana van guanyar aquest premi i entre els que ens consten, hi ha Will Cotton el 1926[102] i William Auerbach-Levi el 1927.[103] Malgrat diverses peticions, finalment no hem tingut accés als registres d'aquesta institució, que avui encara és activa, i no podem comprovar la sospita que l'important premi al qual es refereixen les informacions sobre la caricatura de Macià, podria ser aquest de Filadèlfia, que cau una mica més enllà de Nova York.

Per afegir-hi una mica més de confusió, anotarem finalment que en un número extraordinari de la revista *Farell*, «periòdic quinzenal portaveu d'Esquerra Republicana de Caldes de Montbui», publicat el 8 d'octubre de 1932, es reprodueix la —famosa ja— caricatura de Macià, però —i això és el que embolica la troca encara més— acompanyada d'aquest peu:

> «*Farell* remercia des d'aquestes planes a n'Andreu Dameson, per l'atenció que ha tingut en autoritzar desinteressadament a *Farell* la publicació d'aquesta rellevant caricatura, la qual va ésser premiada a la gran exposició *Witcomb*, de Buenos Aires, com una de les millors obres que s'han fet al món com a caricatura.»

El què és estrany no és que barregi el premi de Nova York amb l'exposició de Buenos Aires, sinó que ho faci quatre mesos abans que la resta de la premsa esmenti el premi de Nova York.

Sigui com sigui, l'obra de Dameson en aquell moment constituïa una fita de la caricatura catalana i mundial. Hem de pensar que Dameson era a l'avantguarda, obrint un camí verge que molts anys després havien de transitar altres artistes. Amador Garrell i Soto, que fou alumne de Dameson, realitzà el 1936 una exposició de caricatures al Jazz-Club del Café Comercial de Granollers, en un estil molt proper al del mestre.[104] I el camí encetat per Andreu Dameson encara el seguien, gairebé vint anys després, un grup de caricaturistes espanyols quan fundaren l'Agrupación Vanguardista Hispana de Caricaturistas Personales, en el manifest fundacional de la qual —el 1954!— reclamaven:

100 «Andreu Damesón, fill predilecte de la Garriga». *La Gralla*, núm. 590, 5 de març de 1933, p. 3.

101 *Catalogue of the Twenty-Fifth Annual Philadelphia Water Color Exibition and the Twenty-Sixth Annual Exibition of Miniatures*. Philadelphia: Pennsylvania Academy of the Fine Arts, 1927, citat per Wendy Wick Reaves, *Celebrity Caricature in America*, p. 290.

102 Wendy Wick Reaves, *ibid.*, p. 215.

103 *Ibid.,* p. 193.

104 «Una exposició al Jazz-Club», *La Gralla*, núm. 776, 27 de desembre de 1936, p. 9.

«una caricatura personal que arranca de lo sensorial inteligente, formulada en abstracciones sobre las que, con feliz impronta, vuela el chispazo psicológico».

És a dir, que el mestratge i la influència de l'obra de Dameson marcà definitivament l'estètica de la caricatura durant bona part del segle XX. Anys després, el caricaturista Ras confirmà el que ens suggereixen les caricatures de Dameson, quan va escriure que la caricatura és reflexió:

«No es una caricatura el dibujo que no nos hace pensar. Alguien dijo a este respecto: Pienso y luego dibujo una línea alrededor de mi pensamiento. Para nosotros, aquí está exactamente definida la caricatura personal».[105]

Dameson no va tenir temps d'arribar al gran públic, perquè la guerra esbotzà el seu món, però la seva obra sí que forma part de la història de la caricatura.

El març de 1933 se celebrà a la Garriga l'acte d'homenatge a Dameson en què va ser nomenat fill predilecte de la localitat, amb la presència del president Macià:

«...elogió en un breve discurso la labor de Andrés Damesón, hizo a la vez el elogio del arte, que es bondad, generosidad, amor y cuanto de noble puede ofrecer el espíritu, y terminó diciendo que el presidente de Cataluña no podía faltar a este acto, porque Cataluña ha de sentirse satisfecha al honrar a sus hijos ilustres que enaltecen su nombre con sus obras».[106]

El pronunciament dels militars sollevats i la guerra trenquen el món de Dameson. Home de fortes convicccions progressistes i força vinculat a Esquerra Republicana, posà el seu llapis al servei de les seves idees i del seu país. En aquest sentit és destacable la seva col·laboració amb el Comissariat de Propaganda de la Generalitat de Catalunya, dirigit per Jaume Miravitlles.

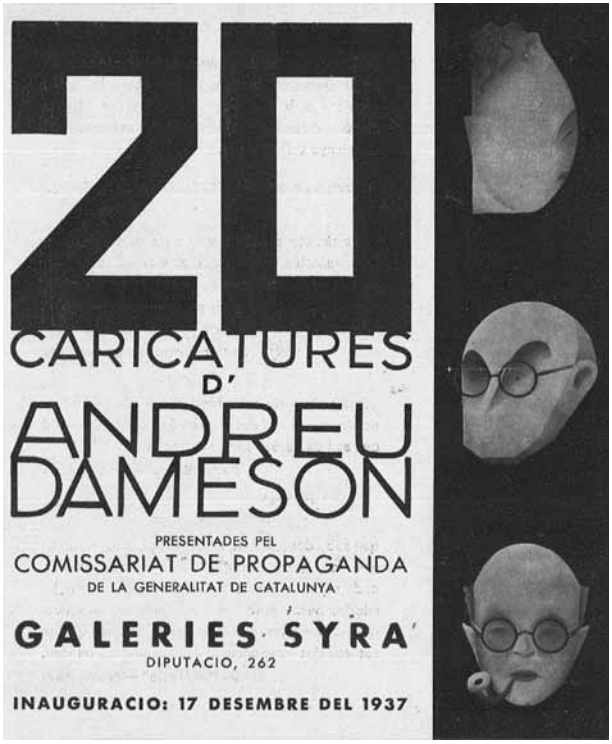

1937

Cartell de la inauguració de l'exposició de caricatures d'Andreu Dameson organitzada pel Comissariat de Propaganda de la Generalitat de Catalunya a les Galeries Syra.

MNAC

105 Ras, *op. cit.*, p. 20.

106 «Homenaje a un artista», *La Vanguardia*, 7 de març de 1933, p. 8.

Barcelona, 17 de desembre de 1937

Andreu Dameson en la inauguració de la seva exposició de caricatures organitzada pel Comissariat de Propaganda de la Generalitat de Catalunya, a les Galeries Syra.

ANC-FONS GENERALITAT DE CATALUNYA (SEGONA REPÚBLICA)

El 17 de desembre de 1937 la galeria Syra, situada als baixos de la Casa Batlló, en el número 43 del passeig de Gràcia, inaugurà una mostra de vint caricatures d'Andreu Dameson presentades pel Comissariat de Propaganda de la Generalitat de Catalunya.[107] L'exposició, en ple conflicte bèl·lic, era un esdeveniment més polític que no pas artístic. Les consideracions sobre la nova tècnica caricaturesca de Dameson mostrada per primer cop a la capital catalana quedaren malauradament eclipsades per la tràgica situació que es vivia al país. També el contingut de l'exposició el marcava la guerra, i el patrocini del Comissariat de Propaganda de la Generalitat devia marcar, de ben segur, la presència d'algunes de les figures a la mostra. De tota manera, s'edità una bonica col·lecció de postals amb aquestes caricatures, avui molt difícil de trobar, si bé se'n conserven de manera parcial en alguns fons documentals.

Les postals editades pel Comissariat de Propaganda de la Generalitat de Catalunya contenen 20 efígies: Artemi Aiguader, José Antonio Aguirre, Julio Álvarez del Vayo, Manuel Azaña, Pau Casals, Joan Comorera, Lluís Companys, Buenaventura Durruti, Joan Garcia Oliver, Dolores Ibárruri, Francisco Largo Caballero, Francesc Macià, José Miaja, Jaume Miravitlles, Juan Negrín, Ángel Osorio, Carles Pi i Sunyer, Indalecio Prieto, Antoni Maria Sbert i Josep Tarradellas. Tots els rostres es retallen sobre un fons negre, excepte el del president Macià, que apareix amb les quatre barres al fons. Si les observem detalladament podem trobar subtils diferències entre les caricatures fetes expressament per al Comissariat de Propaganda i les que ja estaven fetes: en les més noves els traços són més angulosos i geomètrics; la sensació escultòrica hi és augmentada, cosa que fabrica rostres més freds: Sbert, Durruti, Comorera o Tarradellas apareixen retratats de forma massissa i contundent, si bé no queda cap rastre de la tendresa que traspuen els retrats de Macià, Companys, Azaña, Largo Caballero o Casals. Alhora, Dameson ens sorprèn amb recursos expressius, com la mirada que es focalitza en dos diminuts punts dins les ulleres del general Miaja, la cara pràcticament buida d'Aiguader, o el crani de Sbert, que sembla confeccionat amb un simple full de paper doblegat.

El Comissariat de Propaganda de la Generalitat també va editar una petita col·lecció de postals dins un sobre sota el títol *Cinc Figures de la República (Caricatures d'en Dameson)*,[108] amb les efígies de Francesc Macià, Antoni Maria Sbert, Carles Pi i Sunyer, Jaume Miravitlles i Josep Tarradellas.

A l'inici de 1938 deixà constància del seu viatge al front d'Aragó en l'àlbum d'apunts *Visions de guerra*, colpidor perquè l'artista abandonà tota pretensió de modernitat i es limità a dibuixar, amb acurat realisme, diversos paisatges maltractats per la guerra. Alguns d'aquests apunts tenen uns lleugers tocs d'aquarel·la; d'altres mostren, amb el sol traç del llapis de plom, la negra capacitat destructora de l'home. La desfeta de la República i el tràgic periple vers l'exili culminaren, un cop més a Buenos Aires; aquest cop, però, ha deixat enrere molt més del que l'enyoradís cor de Dameson, enamorat de Catalunya, el Vallès i la Garriga, podia suportar.

107 *Repertori d'exposicions individuals d'art a Catalunya (fins a l'any 1938)*, p. 111.

108 Se'n conserva un sobre sota el títol «Edició de postals del Comissariat de Propaganda de la Generalitat de Catalunya» a la Biblioteca de Montserrat, Vla, Dossiers 5, Generalitat de Catalunya (I).

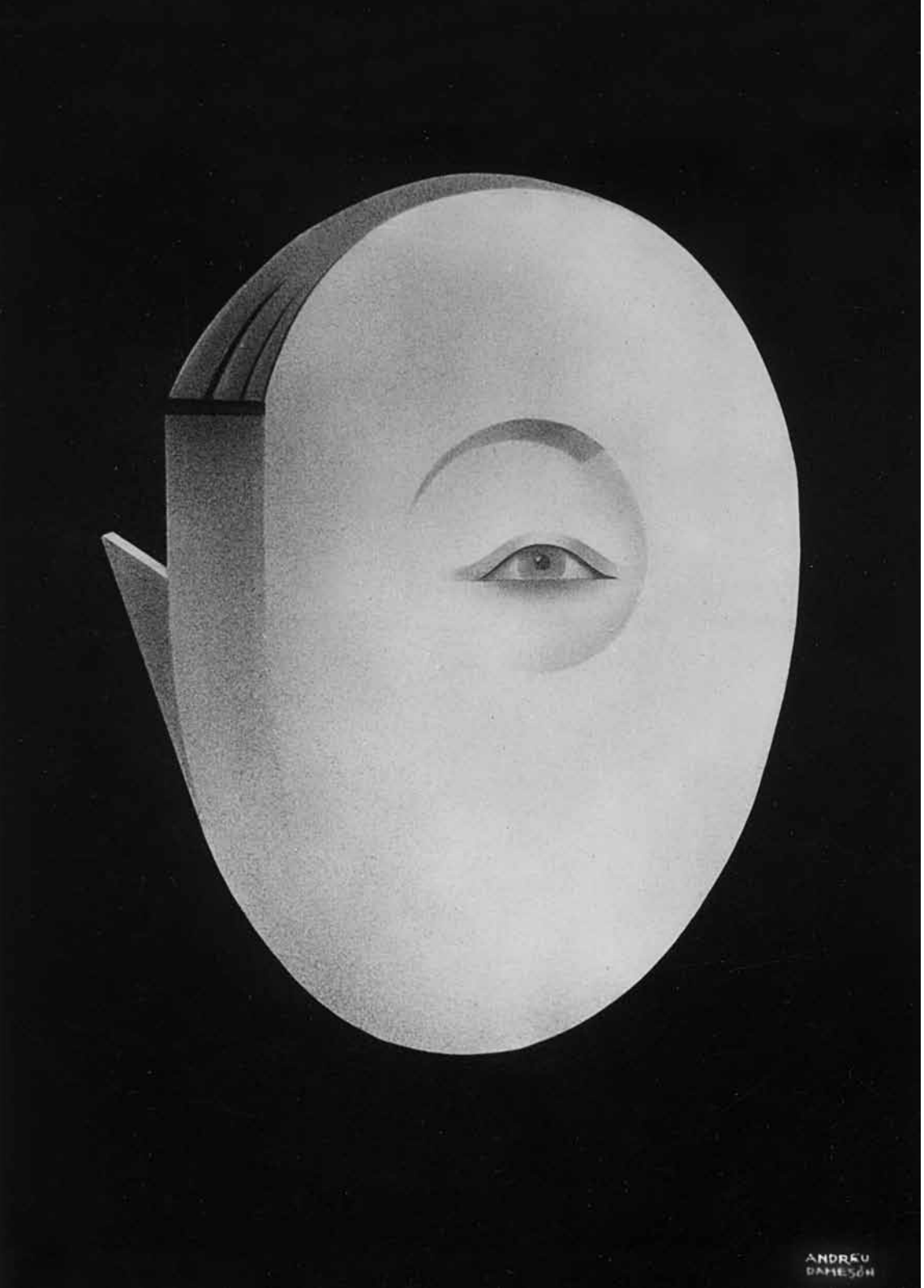

1937
Artemi Aiguader, dirigent d'Esquerra i membre del Comitè de Milícies Antifeixistes de Catalunya.
ARF

1937

El lehendakari basc José Antonio Aguirre.

ARF

1937

El polític socialista espanyol Julio Álvarez del Vayo.

ARF

1937

El president
de la República Espanyola
Manuel Azaña.

ARF

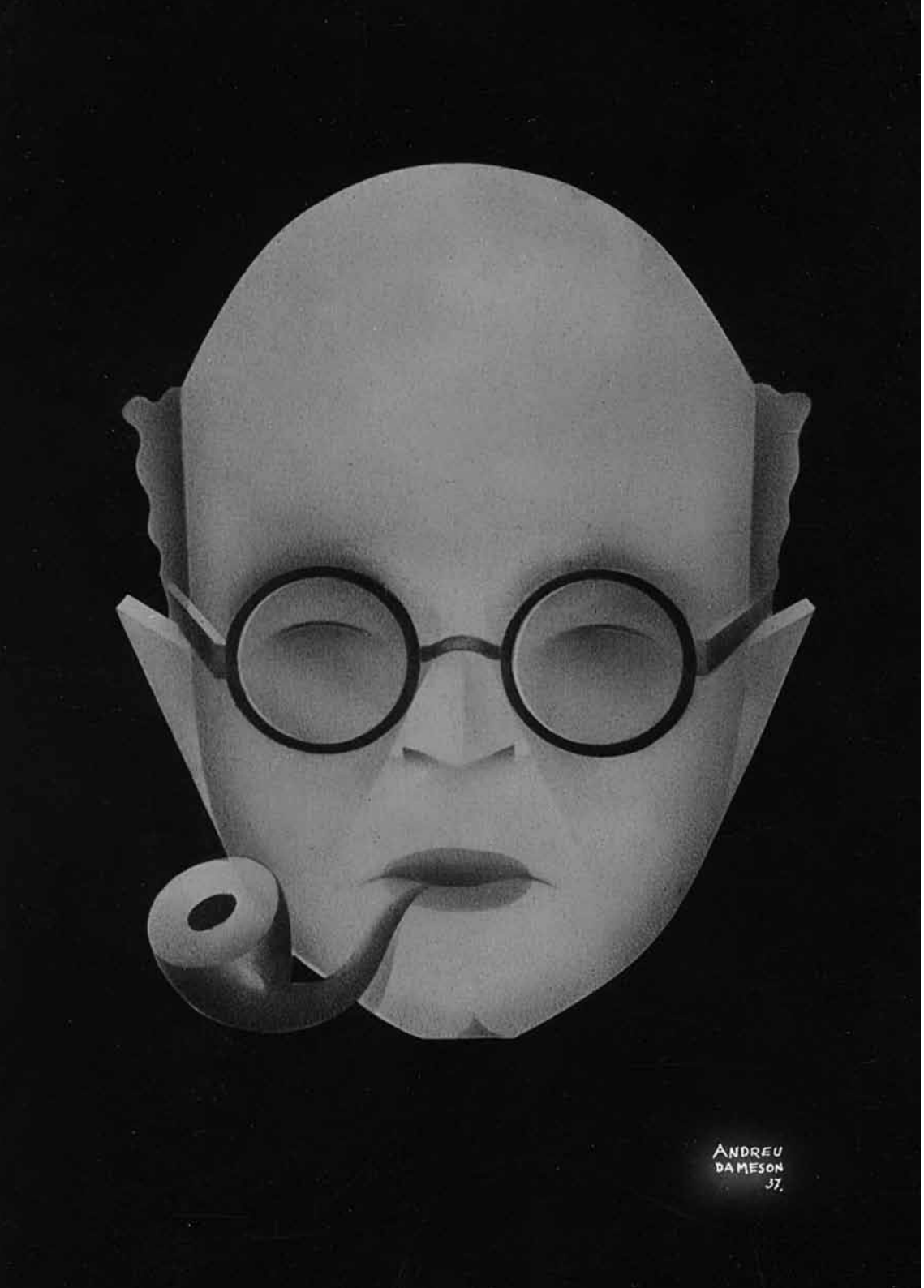

1937

El músic Pau Casals.

ARF

1937

El líder del PSUC Joan Comorera.

ARF

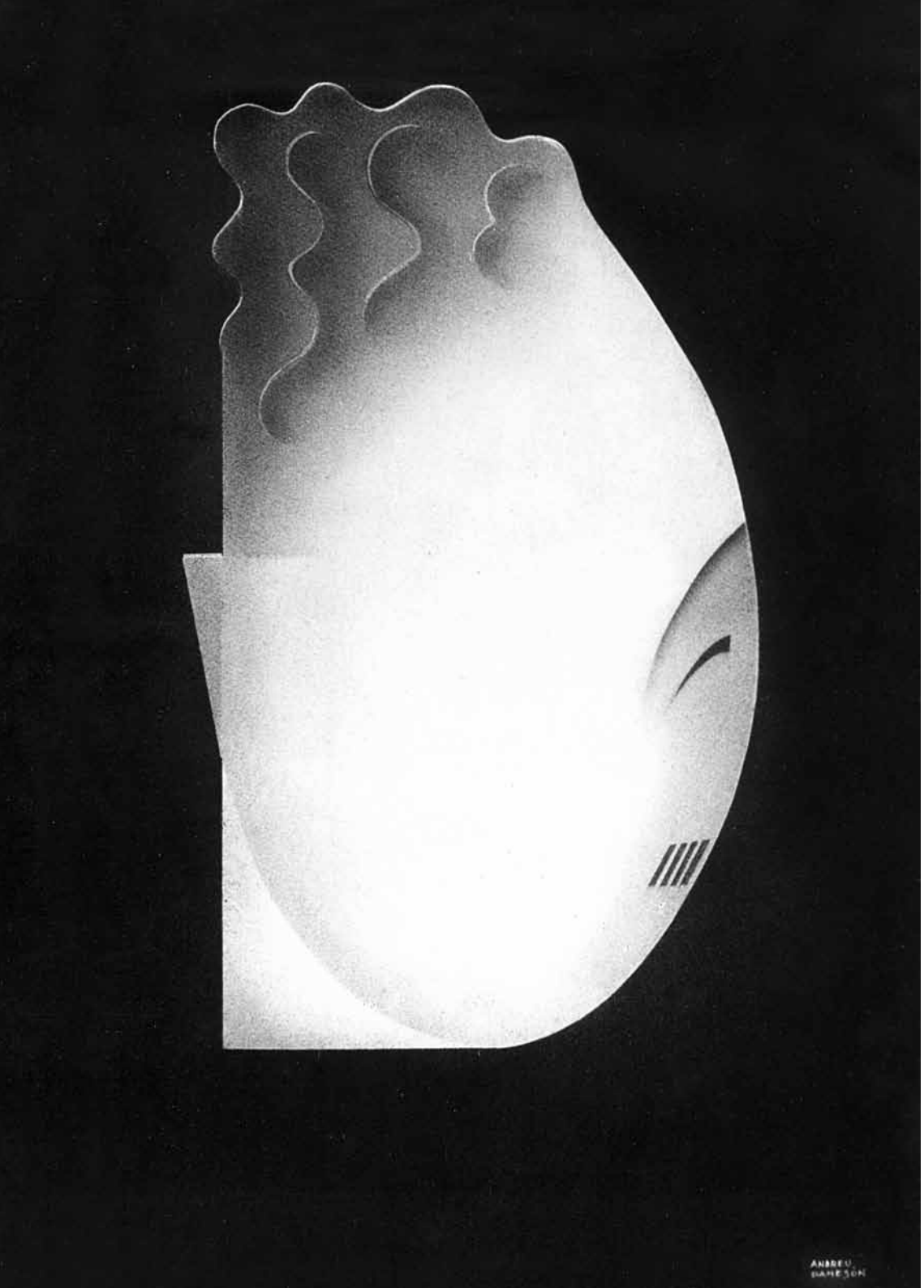

1937
El president
de la Generalitat
de Catalunya
Lluís Companys.
ARF

1937

El líder anarcosindicalista espanyol Buenaventura Durruti.

JAQ

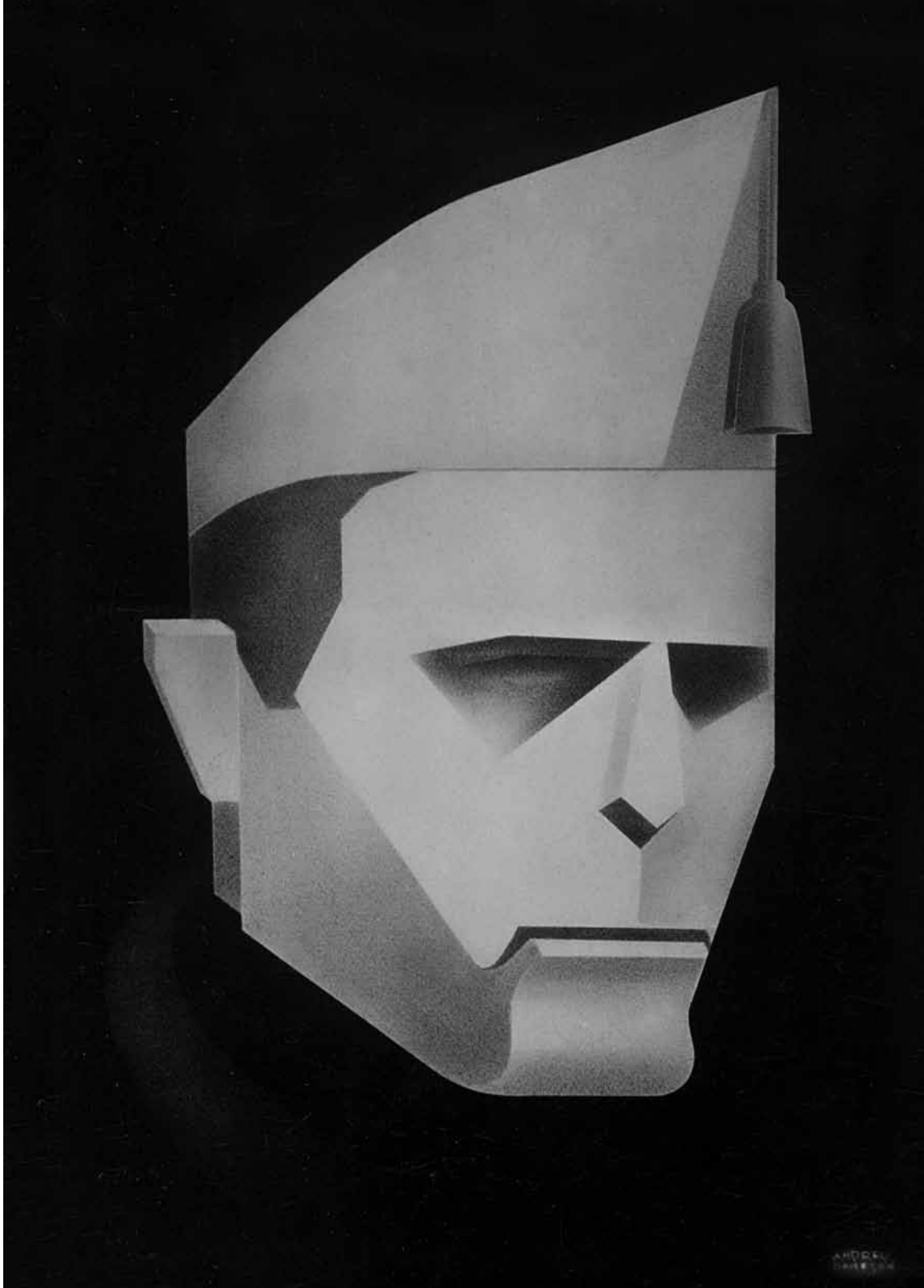

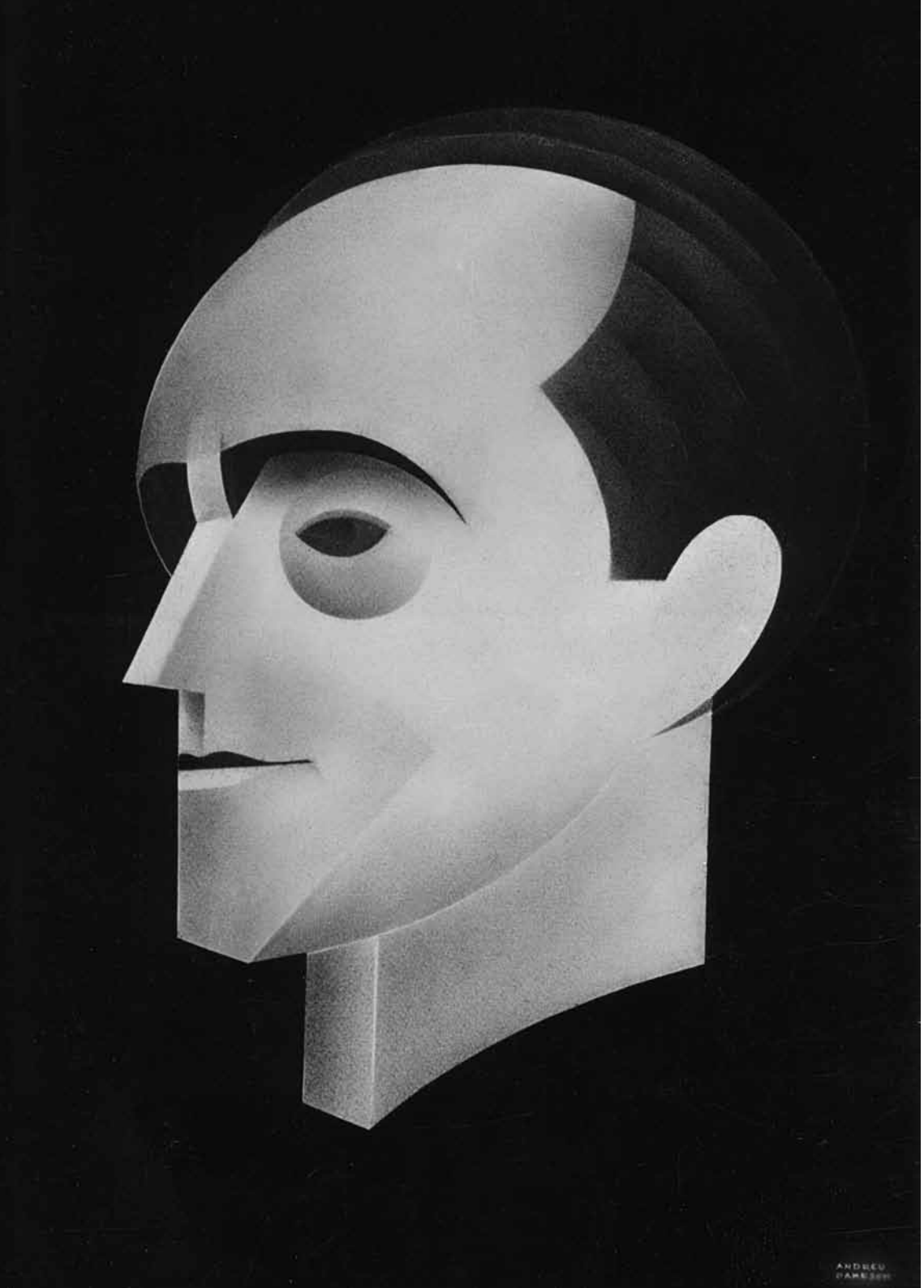

1937
El dirigent
anarcosindicalista català
Joan Garcia Oliver.
JAQ

1937

La líder del PCE Dolores Ibárruri, «La Pasionaria».

ARF

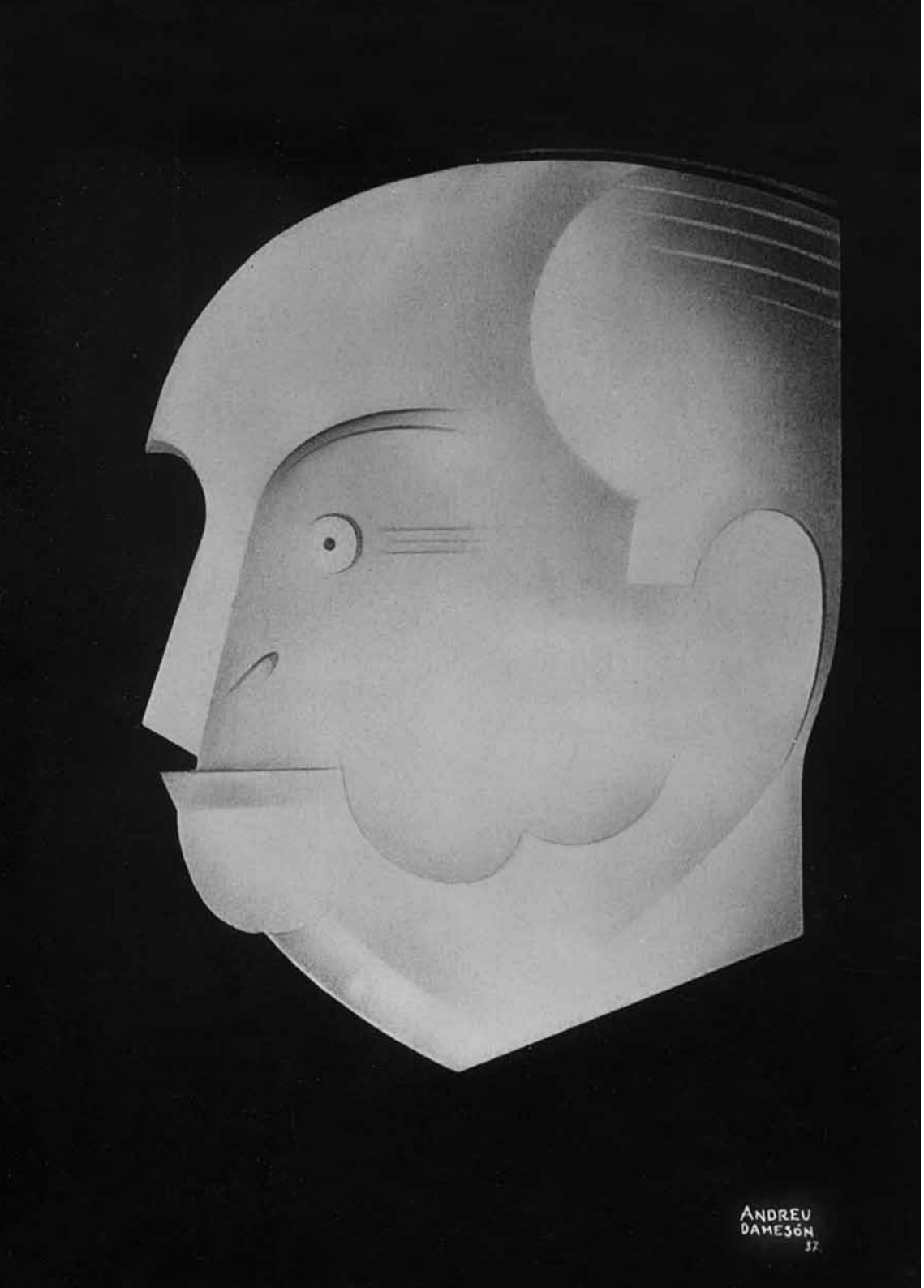

1937

El primer ministre espanyol Francisco Largo Caballero.

ARF

1937

El president
de la Generalitat
de Catalunya
Francesc Macià.
ARF

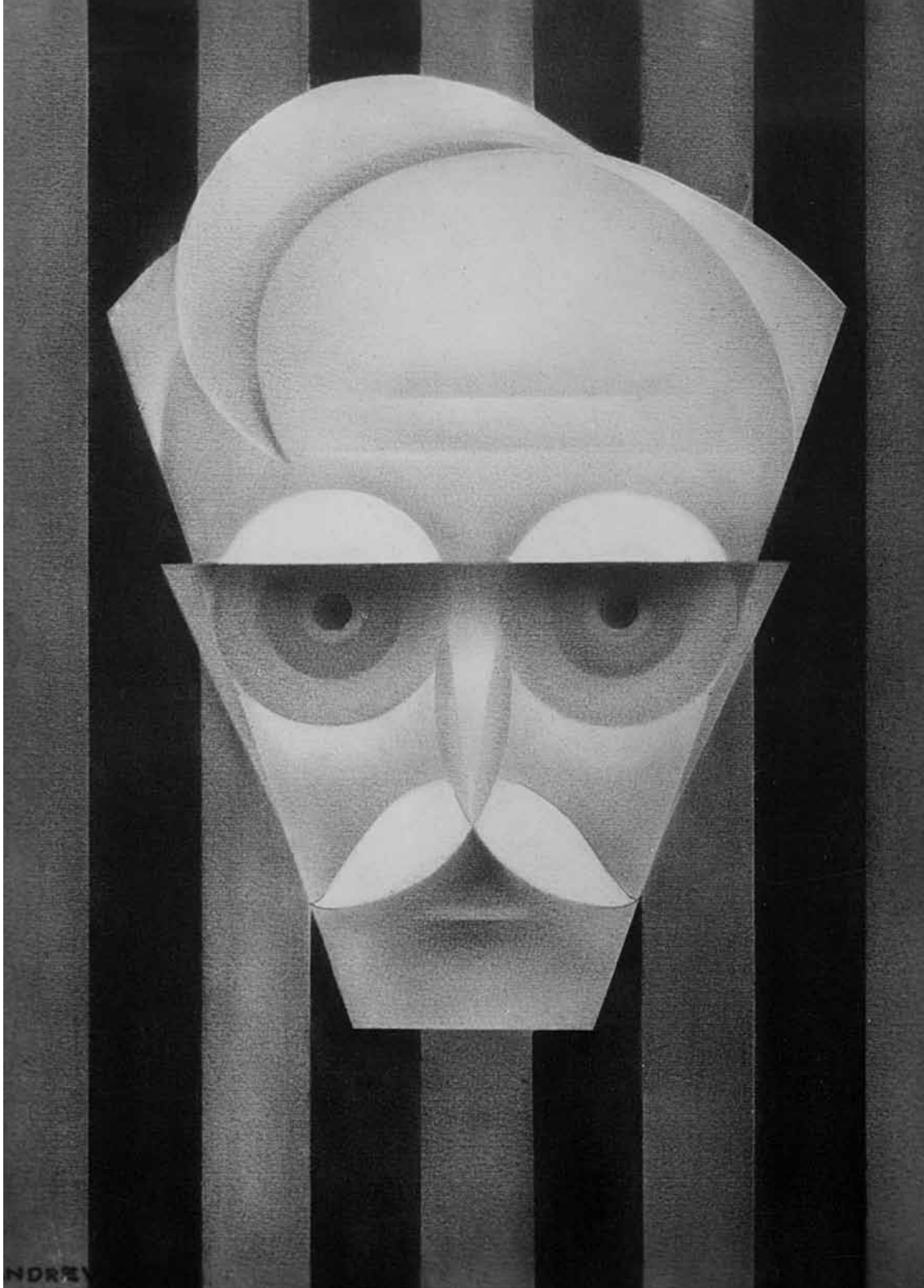

1937

El general espanyol José Miaja.

ARF

1937

El comissari de Propaganda de la Generalitat de Catalunya Jaume Miravitlles.

ARF

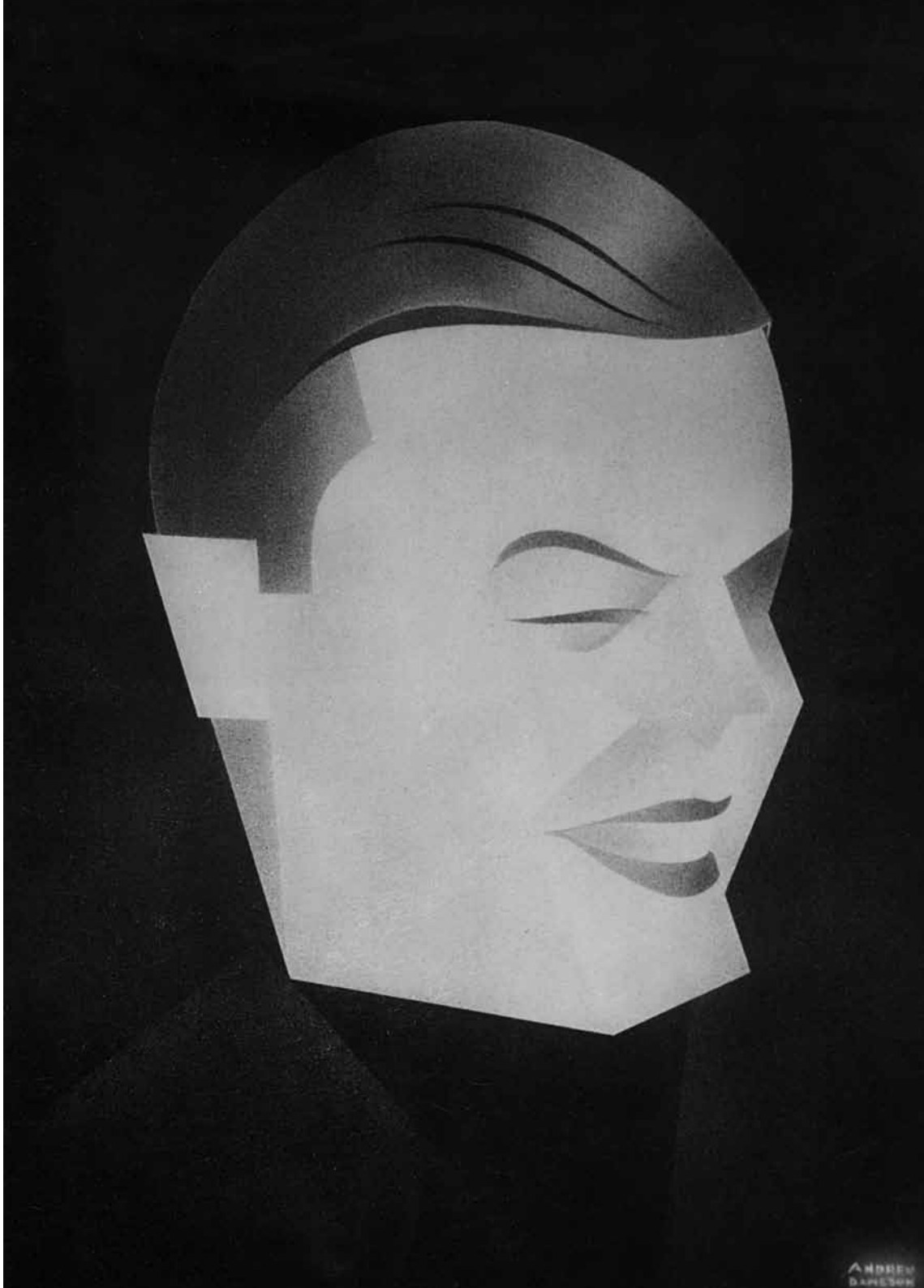

1937

El primer ministre espanyol Juan Negrín.

ARF

1937

El jurista i polític republicà espanyol Ángel Ossorio.

ARF

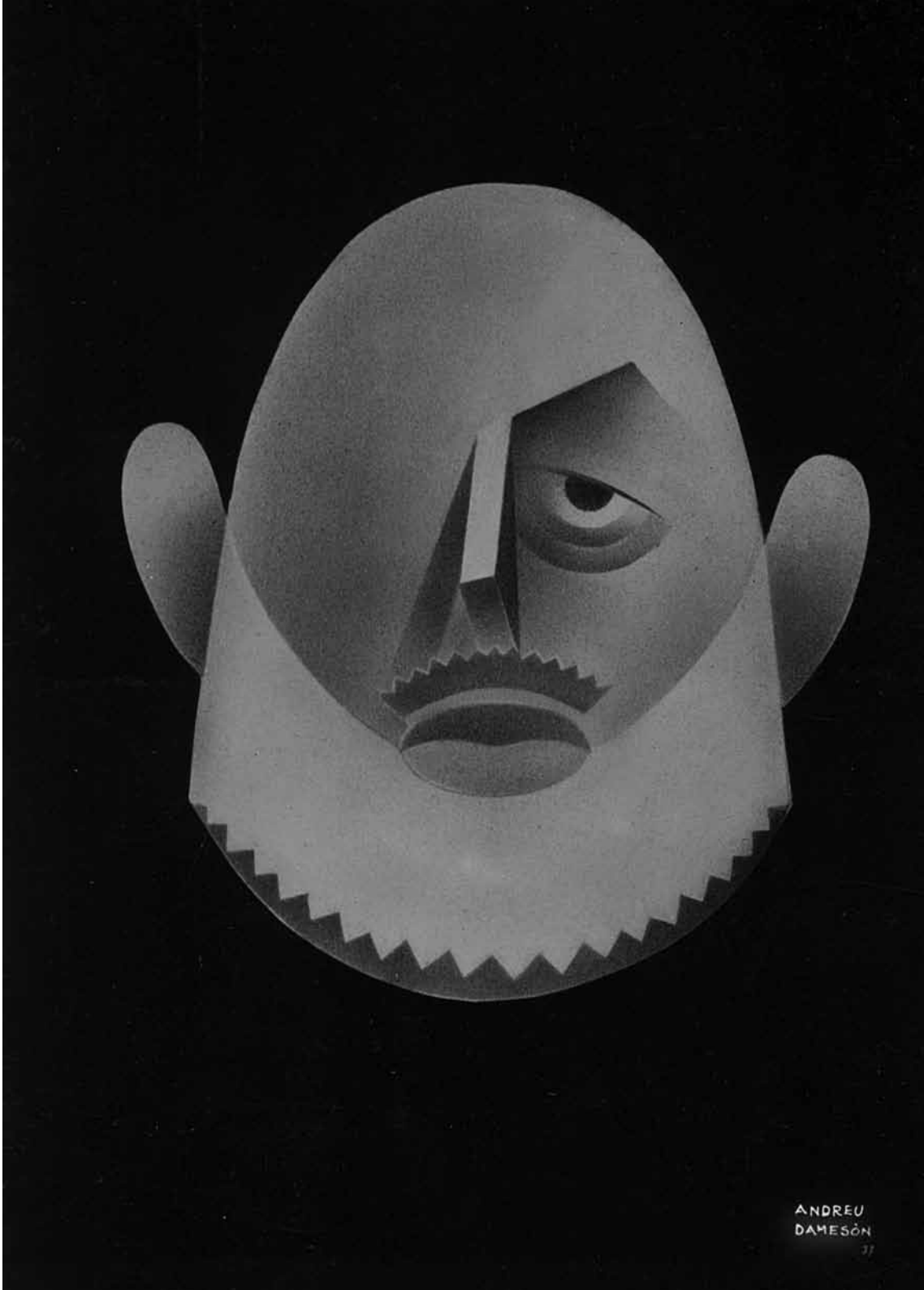

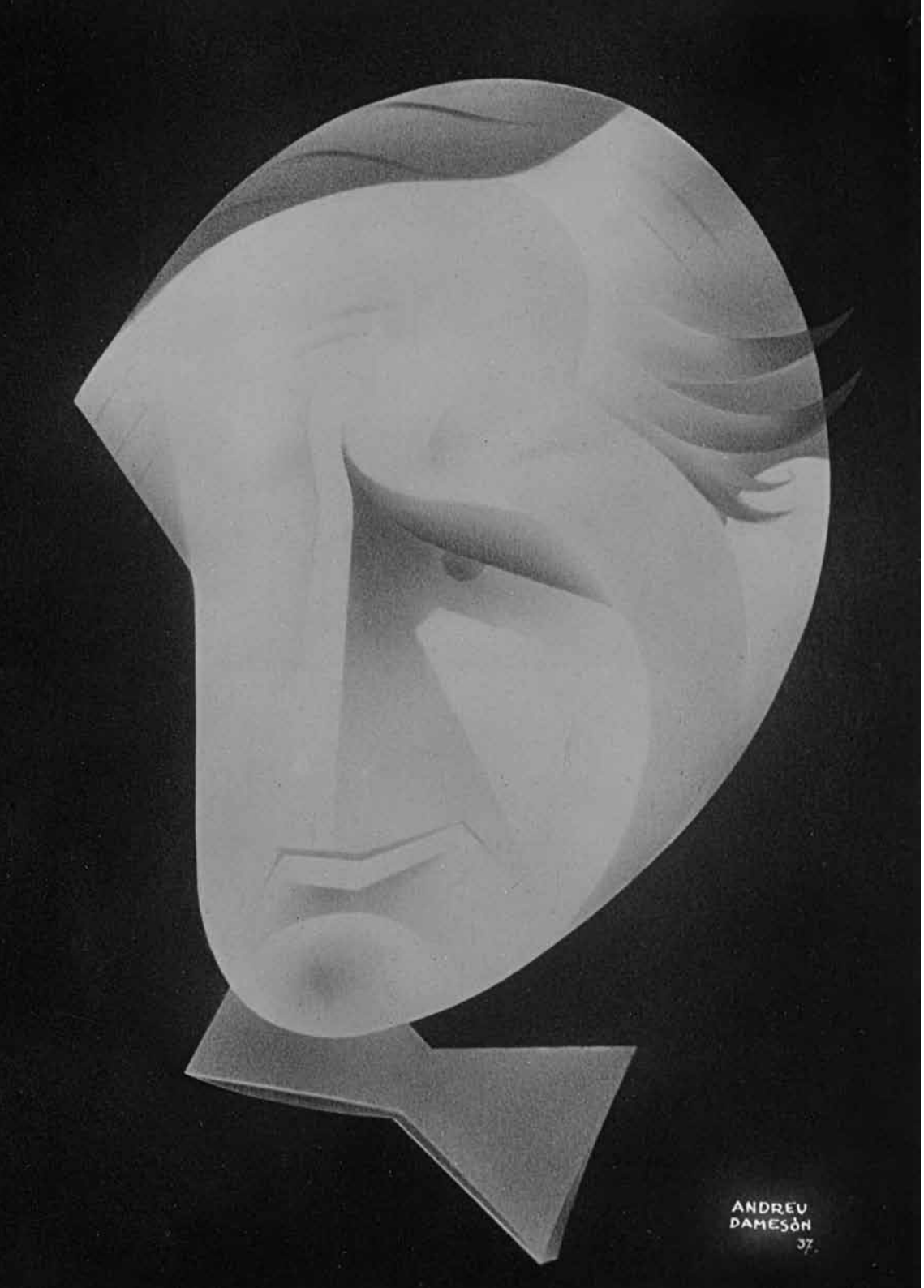

1937

L'alcalde de Barcelona
Carles Pi i Sunyer.

ARF

1937

El dirigent socialista espanyol Indalecio Prieto.

ARF

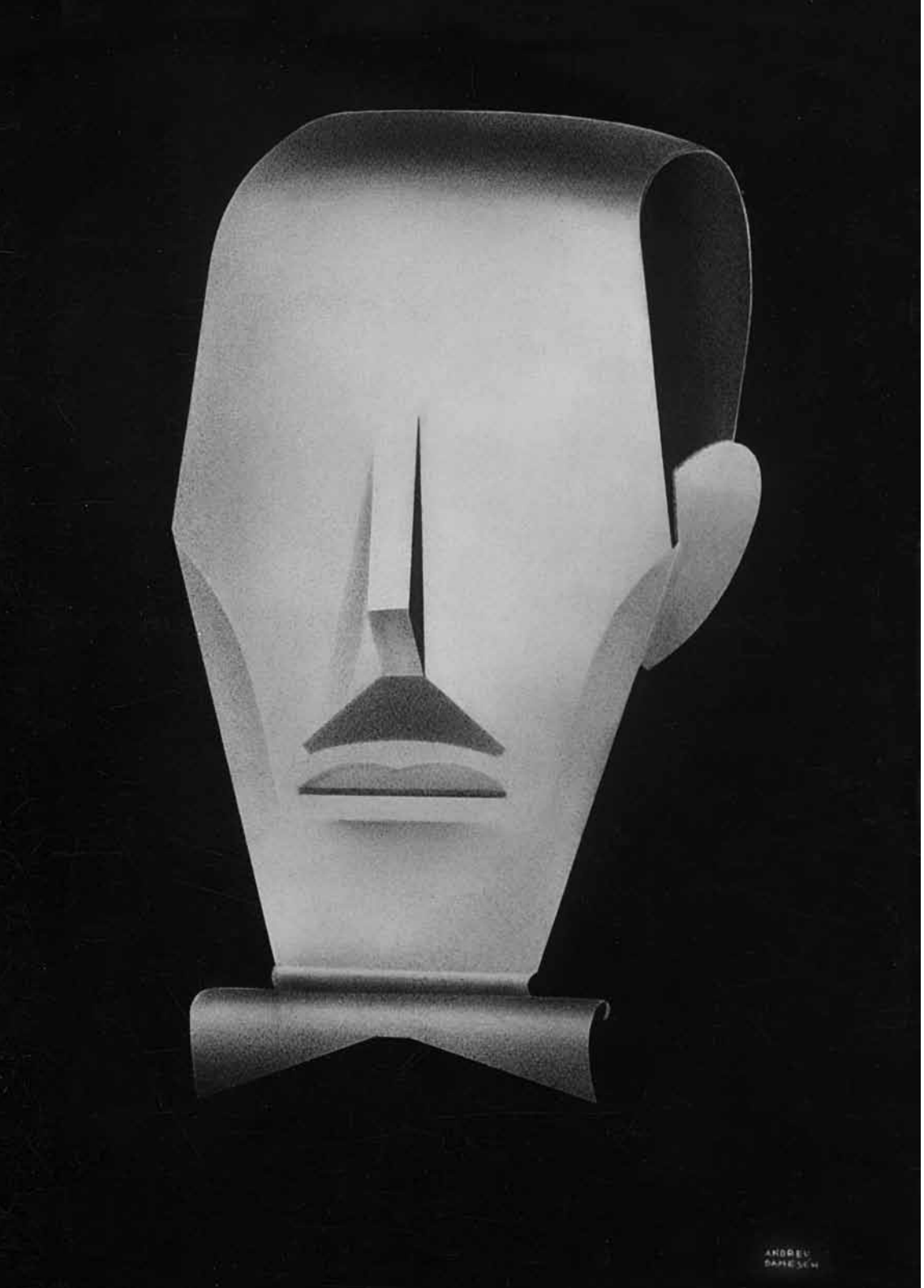

1937

El conseller de Cultura
Antoni Maria Sbert.

JAQ

1937

El conseller primer Josep Tarradellas.

ARF

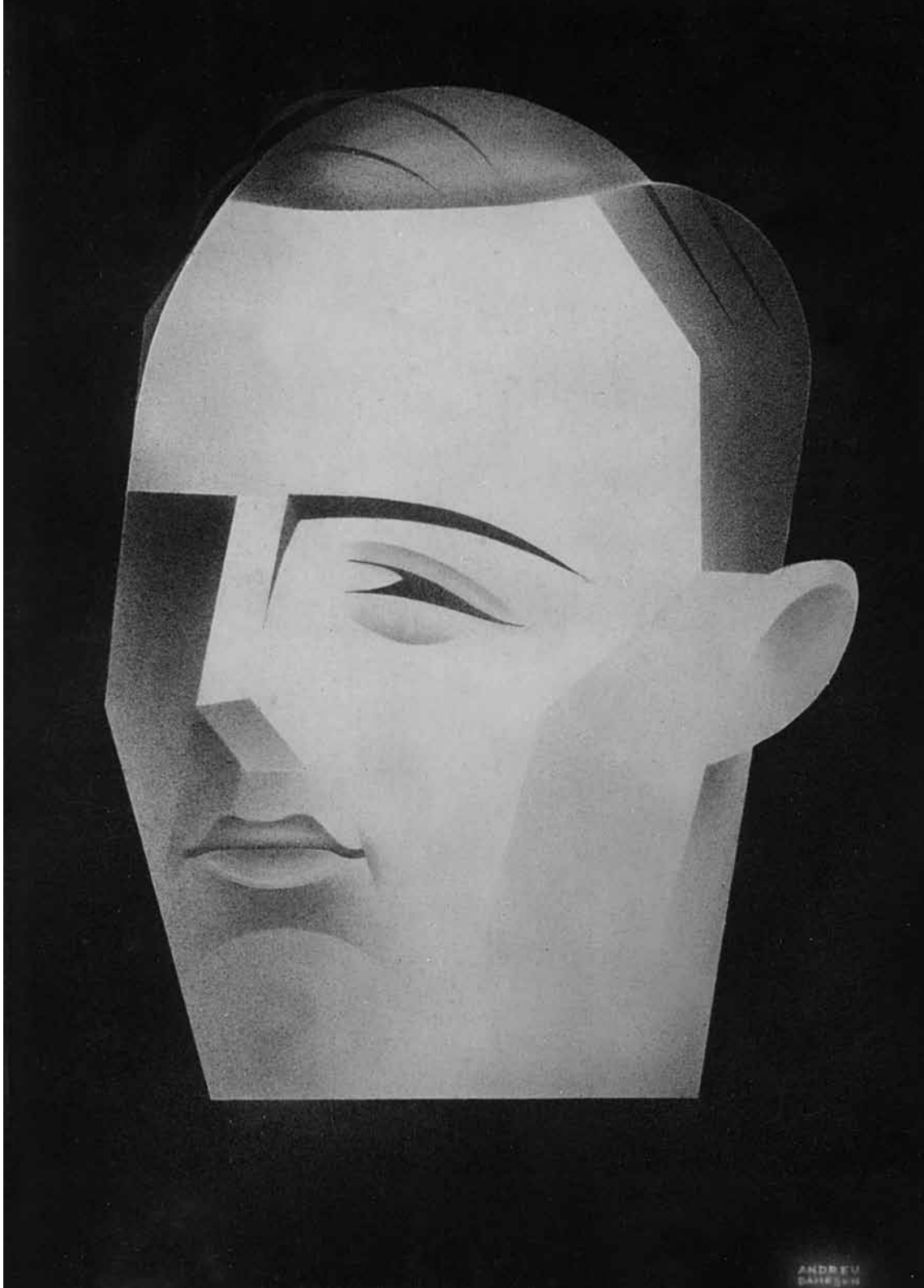

1931
El líder de la Lliga
Francesc Cambó.
RDF

1931

El conseller de Cultura Ventura Gassol.

AMG

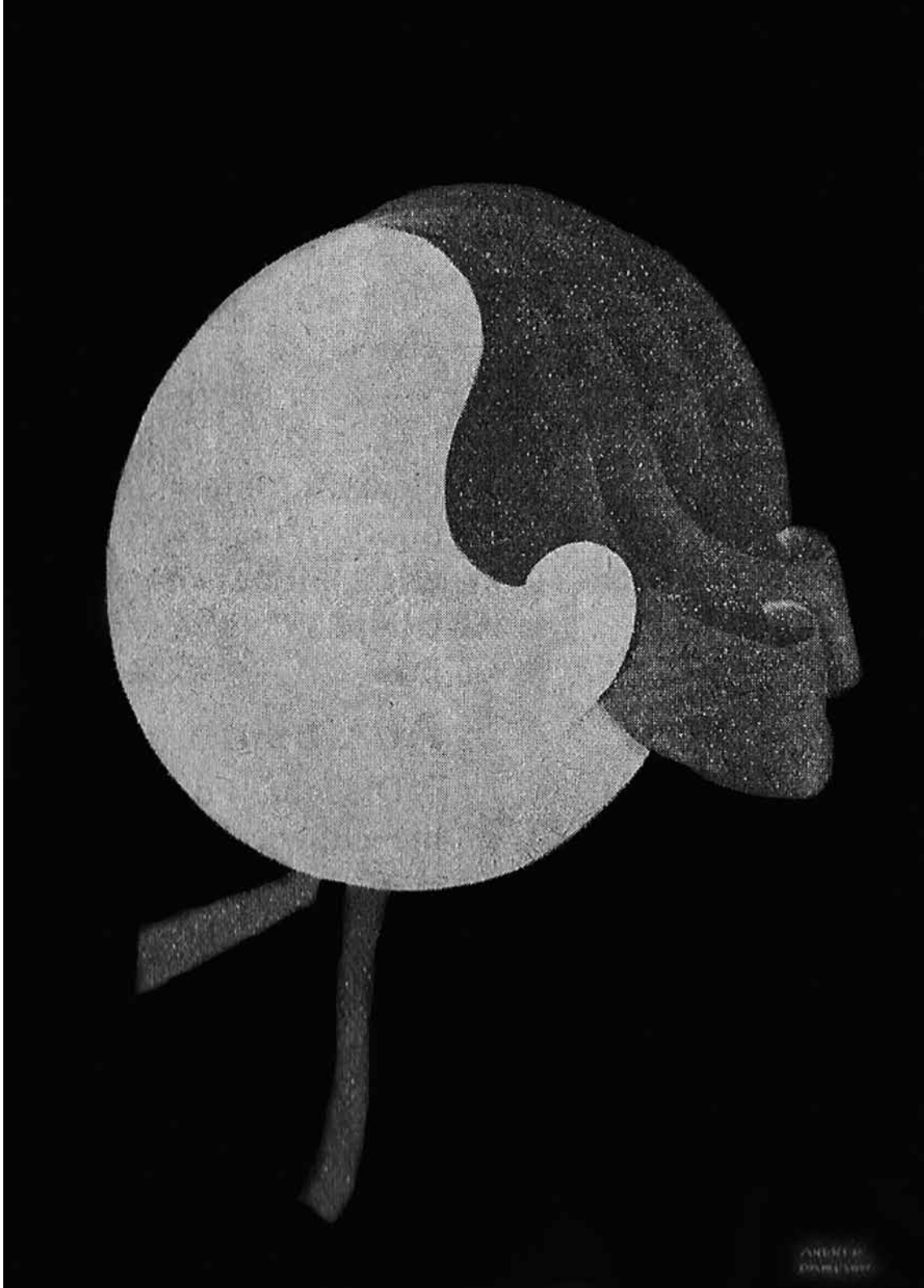

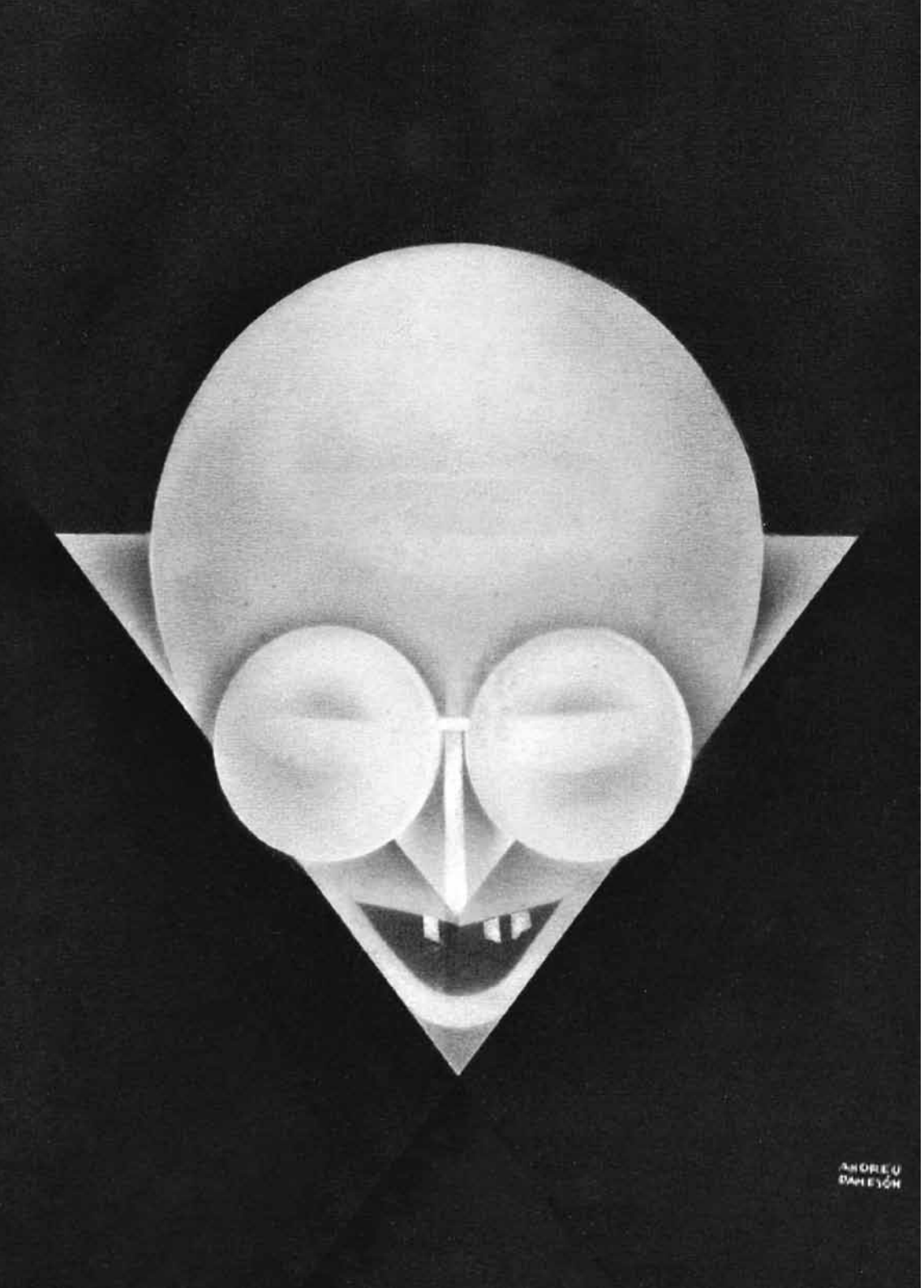

1932

Mahatma Gandhi.

FM

1998

El líder feixista italià Benito Mussolini, en una recreació de la caricatura original d'Andreu Dameson realitzada pel seu nebot Ramon Dameson.

RDF

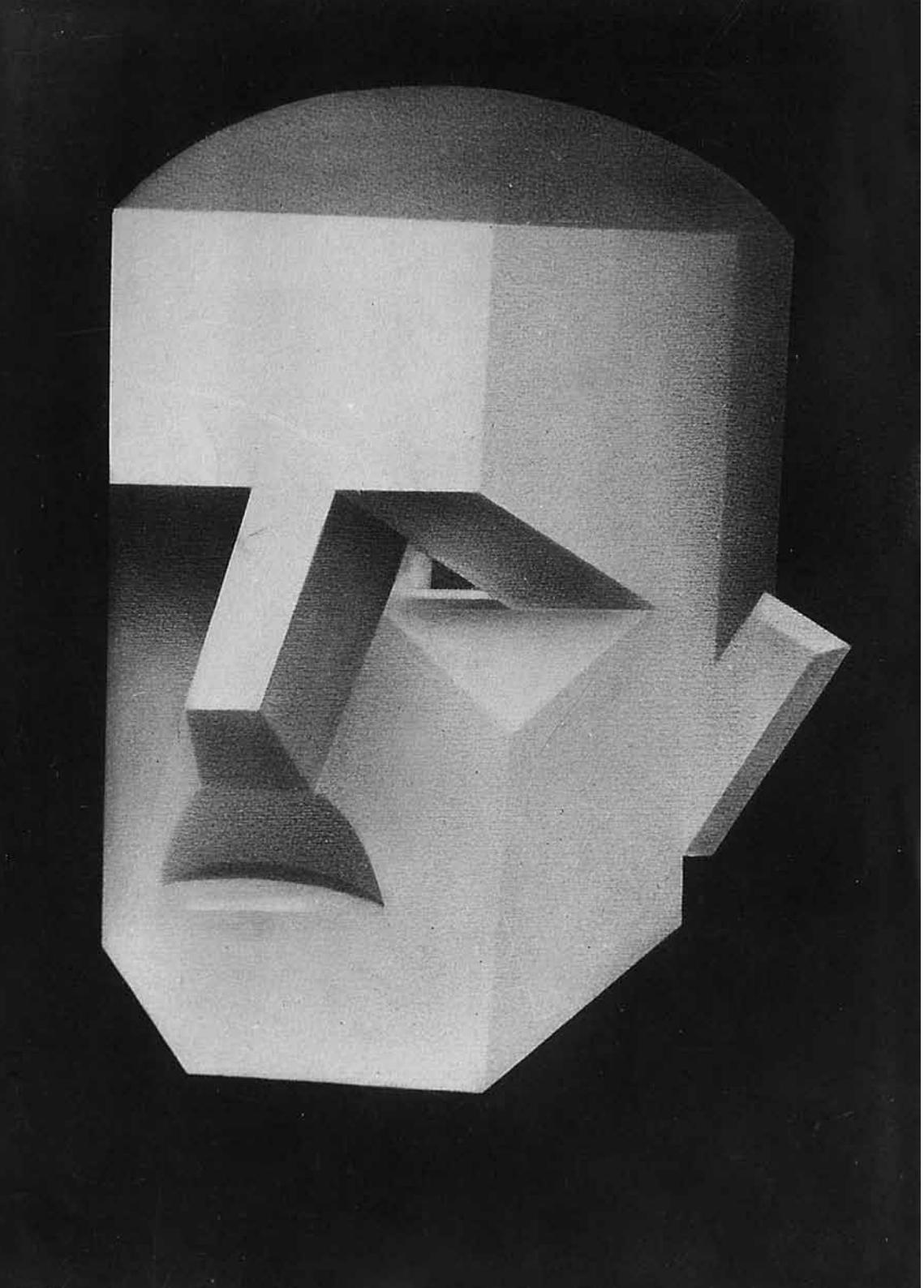

1931
El polític conservador argentí Alberto Barceló.
RDF

1931

El president
de la República Argentina
Agustín Pedro Justo.

RDF

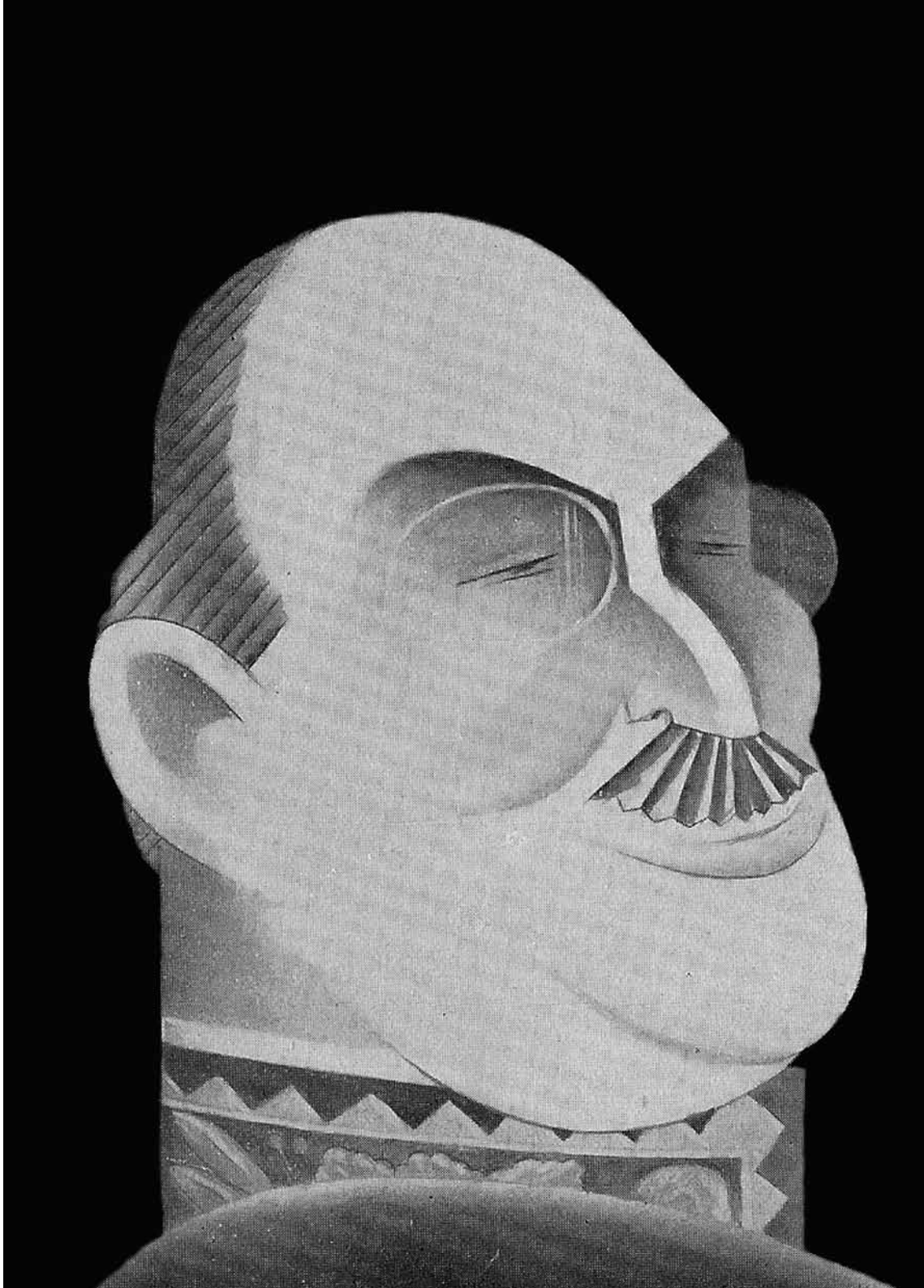

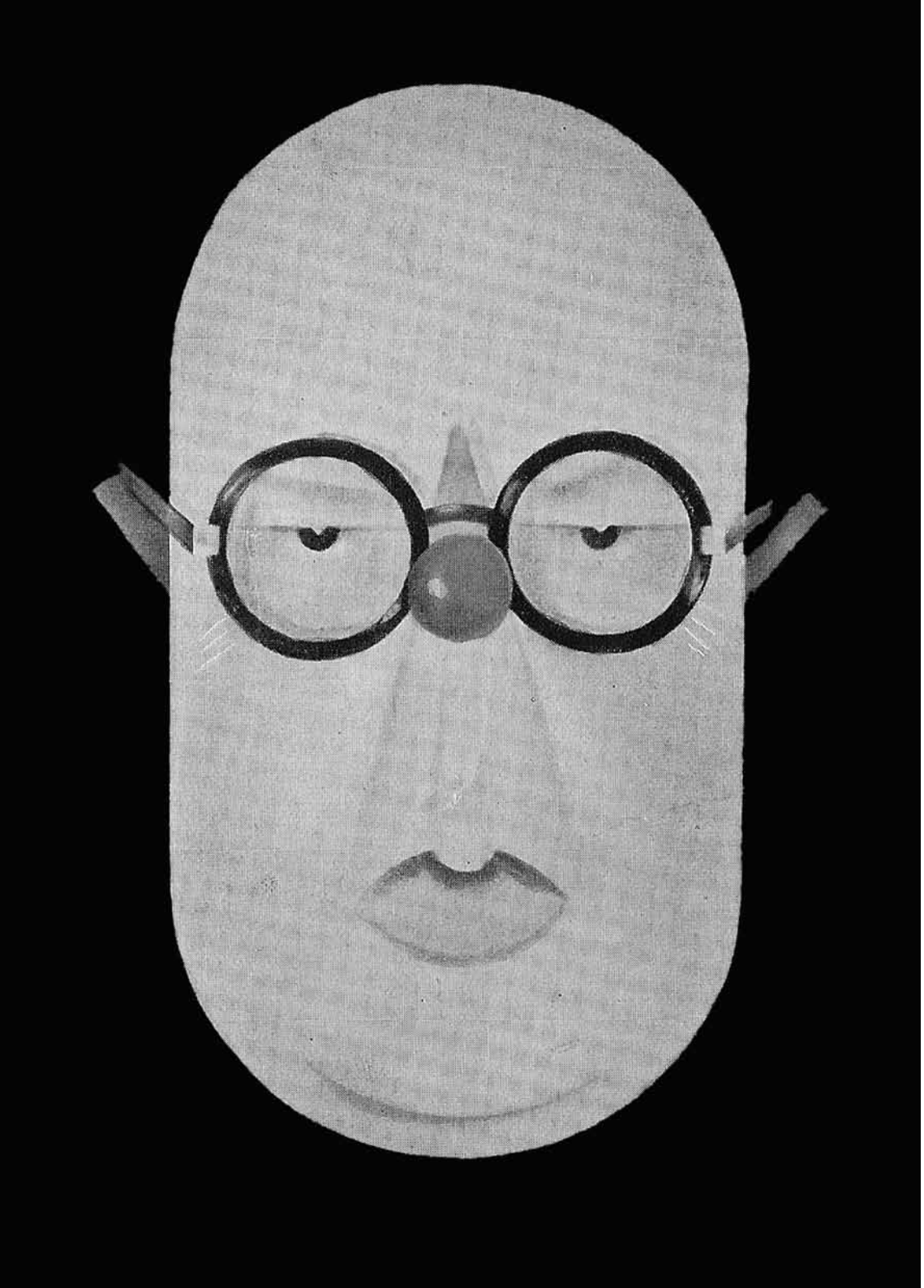

1931
El gobernador
de la provincia argentina
de Neuquén
Enrique R. Pilotto.
RDF

1998

L'escriptor i rector de la Universidad de Buenos Aires, Ricardo Rojas, en una recreació de la caricatura original d'Andreu Dameson realitzada pel seu nebot Ramon Dameson.

RDF

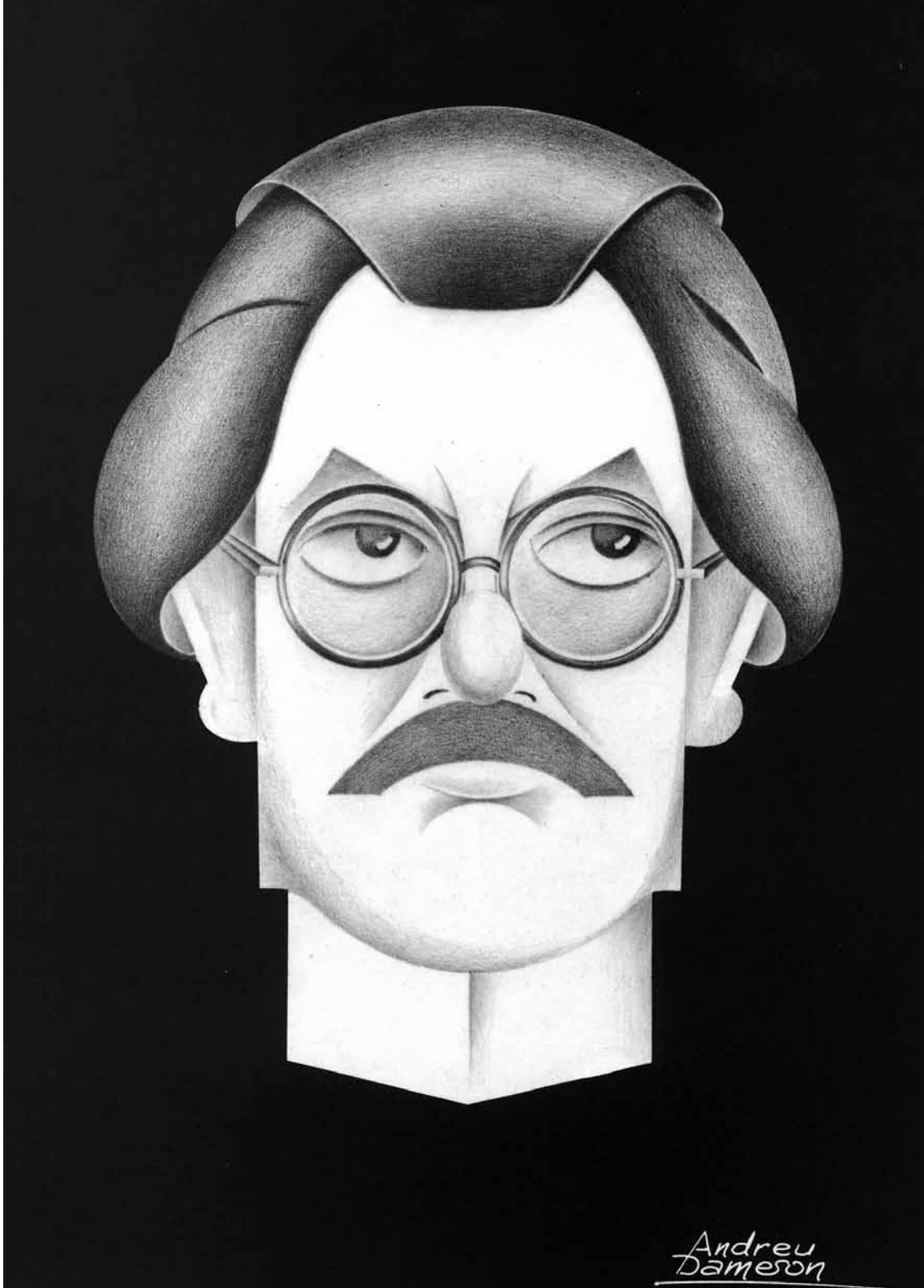

1931

L'actriu argentina Lola Membrives.

RDF

1931

El polític radical argentí Vicente Gallo.

RDF

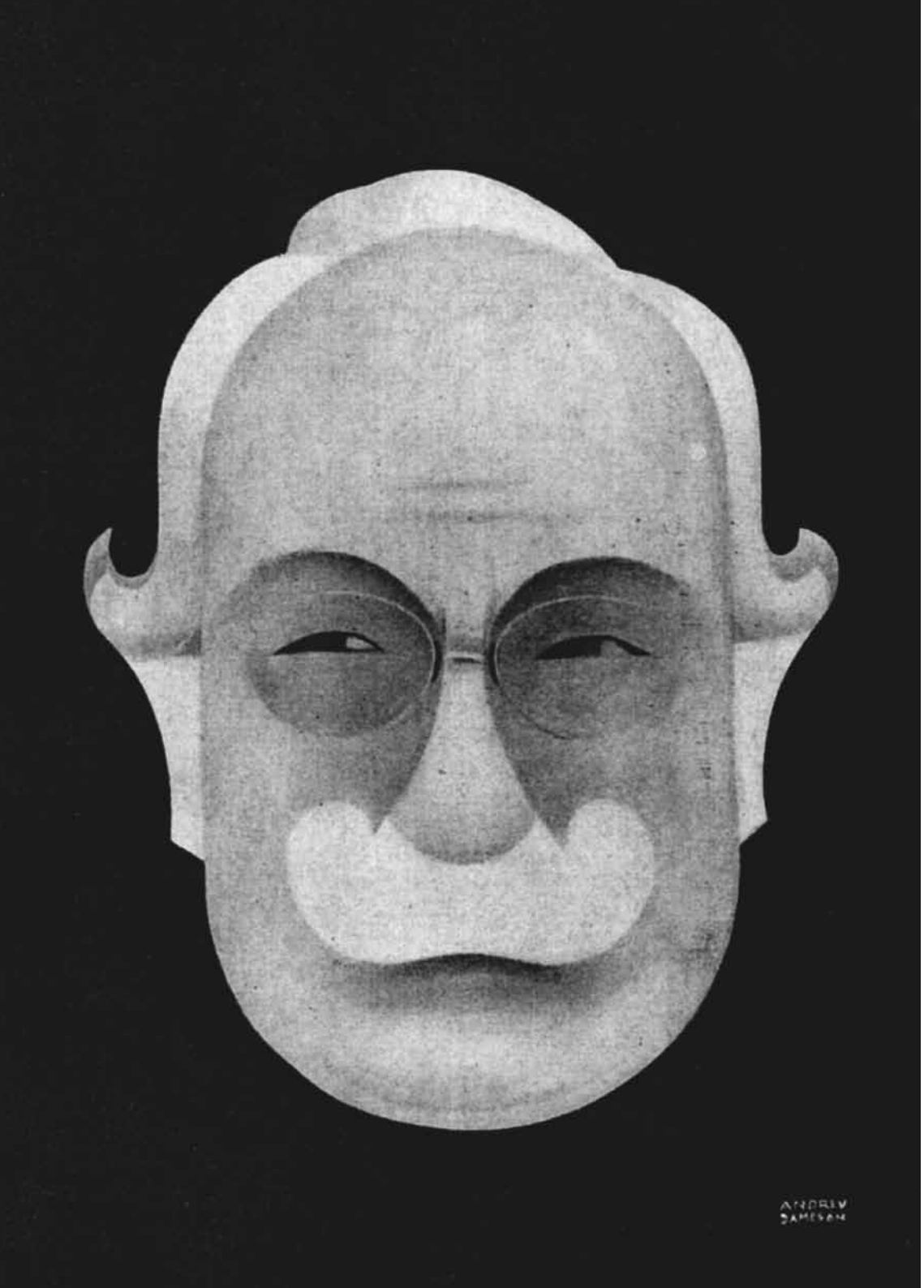

1935
El polític
republicà espanyol
Alejandro Lerroux.
ARF

Circa 1950
El president
del Banc Central
de la República Argentina
Miguel Miranda.

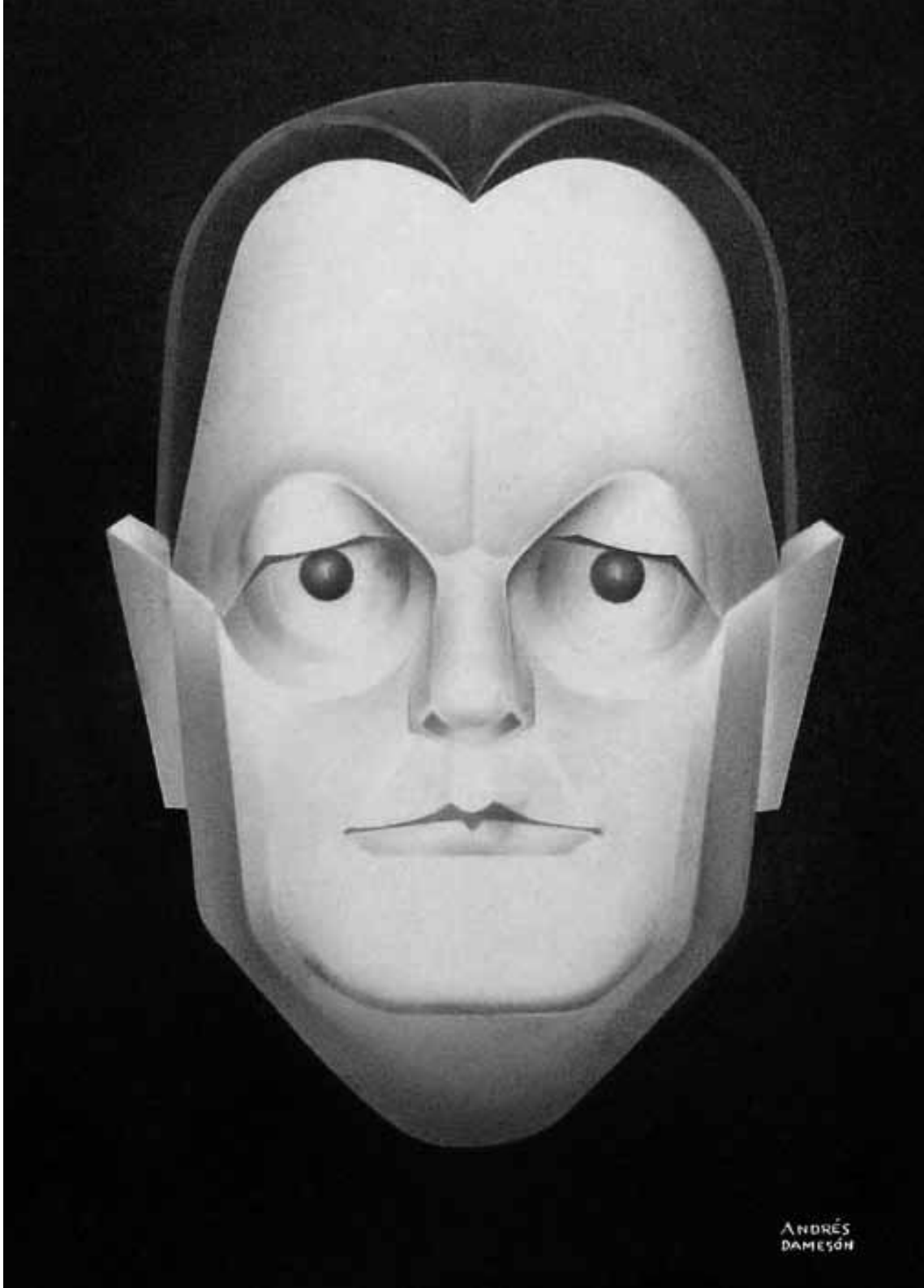

Circa 1950
El president
de la República Argentina
Juan Domingo Perón.
RDF

Circa 1950

La primera dama argentina

Eva Duarte de Perón.

RDF

RESSORGIMENT

SETEMBRE 1964

H. NADAL I MALLOL, Director
Oficines: PERGAMINO 244, Bs. Aires (6)

NUMERO 578

1964

Ressorgiment.

RST

25 La darrera etapa a l'Argentina

Els 28 anys d'exili no són pas una etapa menys important en la vida d'Andreu Dameson. De fet, hi féu un seguit d'obres força importants, i col·laborà en notables publicacions. Però el cim de la seva carrera són les caricatures que havia dibuixat durant la dècada de 1930, i que abandonà progressivament.

Per què ho féu? Per què va deixar de dibuixar caricatures en un estil que li havia reportat importantíssimes satisfaccions personals i professionals? Molt fàcil: perquè era Andreu Dameson, i això vol dir que per ser coherent amb ell mateix havia de cercar un nou repte, havia de continuar avançant per camins inexplorats i no acomodar-se a una manera de fer que el subjectés i l'encadenés.

De fet, el seu olfacte per esbrinar cap on bufen els vents de la modernitat artística l'encertà de nou i l'artista treballà durant els anys 1940, 1950 i 1960 en un estil que abandonà progressivament la caricatura i se centrà en el retrat i la representació objectiva de la realitat, amb una obsessió pel detall i una hegemonia del domini tècnic, que antecedeix el tomb de la pintura moderna vers el realisme i l'hiperrealisme que practicaren artistes com Chuck Close, Richard Estes, Ralph Goings, Charles Bell o Edward Hopper a partir de la darreria de les dècades de 1960 i 1970.

També és lògic que després de l'experiència traumàtica que és la guerra, hom renunciï a l'ús de l'humor com a eina. Per això desaparegué el Dameson humorista i restà l'il·lustrador. Els dibuixos de Dameson en aquest període il·lustraren els llibres *1.000 figuras de la historia* o l'enciclopèdia *El tesoro de la juventud.*

Dameson participà com a il·lustrador a *Saber Vivir* des del primer número, l'agost de 1940, i a partir del número 29 n'esdevingué director artístic.[109] Aquesta era una revista cara, elitista, selecta, de productes de luxe, viatges, música, gastronomia... «Saber vivir es el arte de vivir con gusto, con satisfacción, con señorío, con un cierto refinamiento que equivale a un deber impe-

109 María Amalia García. «El señor de las imágenes. Joan Merli y las publicaciones de artes plásticas en la Argentina de los 40», a: Patricia María Artundo. *Arte en revistas. Publicaciones culturales en la Argentina 1900-1950*, p. 175.

RESSORGIMENT

ABRIL 1966

H. NADAL-MALLOL, Director
Oficines: PERGAMINO 244, Bs. Aires (6)

NUMERO 597

1966

Ressorgiment.

AHCB-H

rativo en las clases poderosas y a un derecho innegable en las más pobres y humildes» podem llegir, com a presentació, en el primer número d'aquesta revista. Dameson s'hi incorporà a través de Joan Merli, marxant d'art, organitzador d'exposicions i editor de llibres d'art, que fou secretari artístic de la revista, fins que fou rellevat en aquest càrrec per Dameson. La revista compartia els col·laboradors literaris amb el diari *La Nación*, i també acollí un bon nombre d'intel·lectuals espanyols exiliats, així com un important grup d'artistes argentins, entre els quals cal citar Alberto Lagos, Horacio Butler, Héctor Basaldúa, Jorge Larco, Raúl Soldi, Antonio Berni, Juan Ballester Peña, Norah Borges, Gustavo Cochet, Raquel Forner, Juan Bettle Planas i Emilio Centurión.

Dameson també formava part de la redacció d'una revista importantíssima per a la història de la literatura. Es tracta de *Los Anales de Buenos Aires*, una revista dirigida per Jorge Luis Borges que es publicà entre el 1946 i el 1948. La revista, de presentació elegant i factura acurada, editada sota el mecenatge d'una dama rica de la societat argentina, Sara Durán de Ortiz Basualdo, «*reúne a los más conspicuos y valorados literatos y críticos de aquel momento*»,[110] entre els quals hi ha, a banda de Borges, escriptors com Julio Cortázar, Adolfo Bioy Casares, Virgilio Piñera o Felisberto Hernández.

I tot i esdevenir un reputat il·lustrador, no abandonà mai l'interès per la caricatura. Així ho demostra la redacció del seu tractat *Humorismo, arte e historia de la caricatura*, on repassa la història del dibuix caricaturesc, investiga l'origen del riure, escorcolla el rastre de la comicitat en les cultures antigues, i repassa l'estil i trajectòria dels principals dibuixants d'arreu del món. Amb aquesta temàtica realitzà diverses conferències, tant al Casal Català com a l'Escola de Periodisme de Buenos Aires.

D'altra banda, cal remarcar la seva important tasca, no com a dibuixant, sinó com a patriota. Des del Casal de Catalunya de Buenos Aires treballà per la pervivència de la flama de la cultura catalana. És memorable la conferència que hi féu el 1958 per rememorar l'Onze de Setembre, per la qual fou aplaudit repetidament, tal com ressenya detalladament la revista *Ressorgiment.* Fou premiat diverses vegades als Jocs Florals que es feien a l'exili, i és que Dameson fou també un gran escriptor, que deixà nombroses mostres del seu talent en la premsa de l'època.

Hom es demana, de vegades, com és que la vida és tan injusta que permet que personatges com Andreu Dameson no gaudeixin d'una fama i un reconeixement mundial i internacional. Però és que les circumstàncies de la seva vida van desenvolupar-se de manera que això no fou possible. Sigui com sigui, resta la seva obra, una obra colossal i valuosa, independentment de la fama i reconeixement que mereix. I ens pertoca a nosaltres, com a catalans i com a ciutadans del món, de valorar i difondre aquesta obra.

1957

El músic Pau Casals.

ARF

110 Manuel Ferrer, *Borges y la Nada*, p. 94.

1960
Andreu Dameson treballant en un dels dibuixos realitzats per al *Diccionario Hispánico Universal* de l'editorial Jackson.
RDF

Bibliografia

Monografies

ALEXANDRE, Arsène. *L'art du rire et de la caricature*. Paris: Librairies Imprimeries Réunies, 1892.

Amador Garrell. Grafismes. Granollers: Museu de Granollers, 2001.

Analecta d'història garriguenca, núm. 6, abril 1998.

Les années Caran d'Ache. Angoulême: Musée de la Bande Dessinée, 1998.

ARTUNDO, Patricia María. *Arte en revistas. Publicaciones culturales en la Argentina 1900-1950*. Rosario: Beatriz Viterbo, 2008.

AVELOT, Henri. *Traité pratique de la caricature et du dessin humoristique.* Paris: Henri Laurens, 1932.

BAYARD, Émile. *La caricature et les caricaturistes*. Paris: Libraire Ch. Delagrave, 1913.

BARROS, Bernardo G. *La caricatura contemporánea*. *Italia. España. Portugal. Inglaterra. Otras naciones. América.* Madrid: América, 1918.

BECKS-MALORNY, Ulrike. *James Ensor. 1860-1949. Las máscaras, la muerte y el mar.* Köln: Taschen, 2002.

BENZEKRY I FORTUNY, Albert. *La Garriga dia a dia.* La Garriga. Ajuntament, 1994. Vol. 1: 1901-1926. Vol. 2: 1927-1939.

CAPDEVILA, Jaume. *Bagaria. La guerra no fa riure. Caricatures antifeixistes a La Vanguardia, 1936-1938*. Barcelona: Dux, 2007.

CASTELLS, Víctor. *Catalans d'Amèrica per la independència*. Barcelona: Pòrtic, 1986.

CASTILLO, Montserrat. *Grans il·lustradors catalans del llibre per a infants. 1905-1939.* Barcelona: Barcanova, 1997.

CHAMPFLEURY. *Histoire de la caricature moderne*. Paris: E. Dentu, 1885.

DAMESON, Andreu. *Humorismo, arte e historia de la caricatura*. Text mecanografiat sobre l'humorisme i la caricatura, escrit a la dècada de 1950. (Arxiu particular de Miquel Portavella).

DELORME, Hugues. *L'humour contemporain. Sem*. Paris: Le Brun & Mictasol, 1938.

Diccionari dels catalans d'Amèrica. Contribució a un inventari biogràfic, toponímic i temàtic. Barcelona: Generalitat de Catalunya. Comissió Amèrica i Catalunya, 1992.

ESPINET, Francesc, TRESSERRAS, Joan Manuel. *La gènesi de la societat de masses a Catalunya, 1888-1939*. Bellaterra: UAB, 1999.

FERNÁNDEZ, Ana María. *Arte y emigración: la pintura española en Buenos Aires 1880-1930*. Oviedo: Universidad de Oviedo, 1997.

FERRAN TORRAS, Josep. *La caricatura artística*. Molins de Rei: Estil, 1917?

FERRER, Manuel. *Borges y la Nada*. Londres: Tamesis Books, 1971.

GOMBRICH, Ernst. *Art and Illusion: A study in the Psychology of pictorial representation.* London: Phaidon, 1962.

GRAND-CARTERET, John. «Un caricaturiste catalan et la caricature espagnole». A: Apa, *Kameraden*. Barcelona: Detouche, 1918.

JUNCEDA, Joan. *Assaig sobre l'humorisme gràfic.* Barcelona: Institut Català de les Arts del Llibre, 1936.

LOTZE, Dieter P. *Wilhelm Busch*. *Leben und Werk*. Stuttgart; Zurich: Belser, 1982.

Picasso's One-Liners. New York: Artisan, 1997.

PONIATOWSKA, Elena. *Miguel Covarrubias. Vida y mundos*. México: Era, 2004.

PRATHER, Maria. *Alexander Calder 1898-1976*. Washington DC: National Gallery of Art, 1998.

RAS. *Caricatugenia. Teoría de la caricatura personal.* México: Alameda, 1955.

Repertori d'exposicions individuals d'art a Catalunya (fins a l'any 1938). Barcelona: Institut d'Estudis Catalans, 1999.

ROCAMORA, Joan. *El Casal de Catalunya a Buenos Aires*. Barcelona: Curial, 1991.

SACS, Joan. *L'art de la caricatura*. Barcelona: Barcino, 1931.

SÁNCHEZ VIGIL, Juan Miguel. *La Esfera. Ilustración mundial. 1914-1931*. Madrid: Libris, 2003.

SATUÉ, Enric. *El llibre dels anuncis*. *El temps dels artesans 1830-1930.* Barcelona: Alta Fulla, 1985.

SNODGRASS, Chris. *Aubrey Beardsley, dandy of the Grotesque*. New York: Oxford University Press, 1995.

SOLÀ I DACHS, Lluís. *La caricatura política i social a Catalunya (1865-2005)* Barcelona: Duxelm, 2005.

SOLÀ I DACHS, Lluís. *L'Esquella de la Torratxa*. Barcelona: Bruguera, 1969.

SOLO. *Plus de 5.000 dessinateurs de presse & 600 supports. En France de Daumier à l'an 2000*. Vichy: Aedis, 2004.

VILARRASA, Sílvia; SOLER, Josep. *Catàleg de l'exposició sobre Andreu Dameson.* La Garriga: Ajuntament, 1998.

WICK REAVES, Wendy. *Celebrity Caricature in America*. Washington DC: Smithsonian Institution, 1998.

Articles de diaris i revistes i capítols de monografies

ABC. Edición de Andalucía, 4 de març de 1933, p.24.

«Andreu Dameson». *La Gralla*, núm. 386, 23 de desembre de 1928, p. 3.

«Andreu Damesón, fill predilecte de la Garriga». *La Gralla*, núm. 590, 5 de març de 1933, p. 3.

ARTIGAS, Jordi. «Josep Serra Massana (1896-1980), pioner del cinema d'animació publicitari, i l'entorn de l'animació catalana a l'època de la República». *Cinematògraf*, 2a època, núm. 3, 2001, p. 175-208.

CASTELLS, Víctor. «Morts a l'exili (34). Andreu Dameson». *Avui*, 6 de juliol de 1977.

«El Congost». *La Gralla*, núm. 211, 28 de juny de 1925, p. 4.

«D'ací i d'allà». *La Gralla*, núm. 476, 1 de novembre de 1930, p. 3.

DAMESON, Andreu. «Definició de la caricatura». *La Gralla*, núm. 269, 29 d'agost de 1926, p. 7.

DAMESON, Andreu. «La mula del metge». *Ressorgiment,* núm. 399, octubre 1949, p. 6468-6469.

«Dameson a Paris». *La Gralla*, núm. 228, 8 de novembre de 1925, p. 6.

«Una exposició al Jazz-Club». *La Gralla*, núm. 776, 27 de desembre de 1936, p.9.

«Exposició Dameson». *La Gralla*, núm. 221, 20 de setembre de 1925, p. 9.

«Exposició Dameson». *La Gralla*, núm. 267, 8 d'agost de 1926, p. 6.

FIGUERES BASSET, Josep. «Andreu Dameson». *La Humanitat*, 8 de juliol de 1932, p. 5.

FONTBONA, Francesc. «El cromo, un gènere genuí de les acaballes del segle XIX» *Serra d'Or*, núm. 349, 1988, p. 69-74.

Gar. Setmanari de la Garriga, núms. 192-193, octubre de 2010.

GARRELL i SOTO, Amador. «Dameson, fill predilecte de la Garriga». *El 9 Nou*. Edició del Vallès Oriental, 19 de gener de 1996.

El Garric. Butlletí municipal, novembre del 2010.

GARRIGA i ANDREU, Joan. «Amador Garrell i Soto a través dels seus escrits». *Lauro*, 2001.

GARRIGA i ANDREU, Joan. «Andreu Dameson i Aspa. Dibuixant, pintor i periodista». A: Andreu, Miquel... [et al.]. *Retrats de garriguencs il·lustres*. La Garriga: El Garbell, 2009.

GINESTA, Susanna. «La Garriga prepara un homenatge al dibuixant Andreu Dameson». *El 9 Nou*. Edició del Vallès Oriental, 7 de maig de 1997.

HELLER, Steven. «Paolo Garretto: a reconsideration». *Print*, núm. 3, 1990, p. 66-75.

«Homenaje a un artista». *La Vanguardia*, 7 de març de 1933, p. 8.

MAS, Josep. «La Contraportada: Javier Dameson». *El 9 Nou*. Edició del Vallès Oriental, 11 d'octubre de 1997.

MASÓ, Helena. «Dameson, talent desacomplexat». *El 9 Nou*. Edició del Vallès Oriental, 1 d'octubre de 2010.

MESTRES, Apel·les. «Les auques de redolins». *Boletín de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, núm. 79-80 (1923), p. 62-70.

MIQUEL i MACAYA, Josep. «Andreu Damesón». *La Gralla*, núm. 564, 7 d'agost de 1932, p. 6.

PELÁEZ MALAGÓN, J. Enrique. «Historia de la caricatura». *Clio* [en línia], núm. 27, juny 2002. [Consulta 5 de maig de 2011]. Disponible a <http://clio.rediris.es>

PLÀCID. «Petites cròniques». *La Gralla*, núm. 153, 11 de maig de 1924, p. 6.

PUIG, Vicenç. «El caricaturista Andreu Damesón». *Catalunya. Revista d'informació i expansió catalana*, núm. 12, 1931, p. 16-17.

«El senyor Macià assistí a l'homenatge dedicat a l'artista Andreu Dameson, a la Garriga». *La Humanitat,* 6 de març de 1933, p. 11.

SOLÀ I DACHS, Lluís. «Andreu Dameson, dibuixant». *L'Avenç*, núm. 7-8, agost-setembre 1978, p. 63-66.

Última Hora, [Buenos Aires], 9 de febrer de 1928.

Andreu Dameson i Aspa (La Garriga, 1897 - Buenos Aires, 1968) personatge inquiet i seductor, va viure a cavall de la Catalunya natal i l'Argentina d'adopció, deixant en ambdós països una memorable petjada tant professional com vital.

El seu compromís d'esquerres, republicà i catalanista el portaren a un exili del que no pogué tornar ja mai més i ha estat la causa de l'injustificat oblit de la seva important obra, al qual aquest llibre vol posar-hi fi.

Dameson, dibuixant, pintor, il·lustrador, periodista, escriptor... es definia, per damunt de tot, com a caricaturista. Sens dubte, en fou un dels millors del segle XX.

FUNDACIÓ **JOSEP IRLA**

Lluís Solà i Dachs (Barcelona, 1932)
Enginyer tèxtil. Ha estudiat la premsa humorística il·lustrada catalana i ha publicat antologies dels setmanaris més populars. Les seves obres principals són *L'humor català* (3 vols.), *El Be Negre* (2 vols.), *Història dels diaris en català, L'humor culer* (amb el dibuixant Cesc), *La caricatura política i social a Catalunya* i *Papitu i les publicacions erótico-sicalíptiques del seu temps,* entre altres.
Ha dirigit i col·laborat en diverses exposicions i ha publicat nombrosos articles en diaris, revistes i catàlegs.

Jaume Capdevila i Herrero «Kap»
(Berga, 1974)
Llicenciat en Belles Arts per la UB. Dibuixant d'humor, il·lustrador i caricaturista. Ha publicat, entre d'altres, a *La Vanguardia, Mundo Deportivo* i *El Triangle*. Ha estudiat destacats ninotaires catalans com Lluís Bagaria o Tísner. El 2009 va rebre el Premi Internacional d'Humor Gat Perich.